

Rasmus Nyerups visearbejde og folkeviseindsamlingen 1809-21

Af Jens Henrik Koudal

Nicht selten sind es gerade die schwer greifbaren Kategorien, die Begriffe, die sich kaum dingfest machen lassen, wie die Antithese von Klassik und Romantik, die Idee der wahren Kirchenmusik oder die des echten Volkslieds, von denen ein Stück Musikgeschichte, sofern man es als Kultur- und nicht bloss als Kompositionsgeschichte auffasst, geprägt wird.

(Carl Dahlhaus om »die Idee des Volksliedes« i 1800-tallet i: *Musikgeschichte des 19. Jahrhunderts*, 1980)

Den monumentale udgave af *Danmarks gamle Folkeviser*, som Svend Grundtvig påbegyndte i 1853, blev i 1976 ført til en afslutning med udgivelsen af bd. XI (melodibindet) og bd. XII (registerbind). Udgavens principper blev fastlagt midt i 1800-tallet, og arbejdet med dens fuldførelse har krævet store ressourcer og – på godt og ondt – præget generationer af viseforskere (og skoleelever!) siden. Endnu i dag er dens kvaliteter mange og store, men den føles utilstrækkelig i sin udgrænsning af hele skæmtevisestoffet og i sin fiksering på middelalderen med deraf følgende ringe interesse for sang som folkekultur i 16.-20. årh. Udgavens afslutning er derfor samtidig en chance for at få vendt bøtten: Den giver den nuværende generation af viseforskere mulighed for at komme i gang med for alvor at studere de sidste århundreders musikalske folkekultur på en ny og bredere måde – hvis de da ønsker det.

Hvad folkemelodierne angår er det jo sådan, at de stort set alle sammen først blev nedskrevet efter år 1800, et faktum der ofte glemmes. I 1800-tallet indsamlede til gengæld hundredevis af optegnere tusindvis af visetekster og -melodier fra folkemunde, og det må være på tide at prøve at bruge dette mægtige materiale i hele sin bredde som kildemateriale til *sin egen tid*. Altså prøve at stille spørgsmål af typen: Hvem var egentlig alle disse indsamlere? Hvad var deres motiver til at indsamle? Hvad indsamlede de (og hvad indsamlede de ikke)? Hvad kan materialet sige os om sangerne og deres

kultur, folkekulturen? Hvordan blev tingene bearbejdet og udgivet? Hvad kan materialet sige om sammenstødet mellem finkultur og folkekultur?

I denne artikel vil jeg koncentrere mig om Danmarks første større folke-melodiindsamling (der også delvis blev en tekstindsamling), nemlig den indsamlings- og udgivelsesvirksomhed, der havde Rasmus Nyerup som drivende kraft i årene 1809-21. Om denne indsamling kan man læse meget lidt på tryk. Den grundlæggende beskrivelse findes i H. Grüner Nielsens redegørelse for Nyerups og Rasmussens samlinger i artiklen »Danske Folkemelodier, Litteratur- og Haandskriftfortegnelse«, i: *Aarbog for Musik* 1923, s. 66-73 (hvortil kan findes spredte supplerende oplysninger i Thuren og Grüner Nielsens: *Færøske Melodier til danske Kæmpeviser*, 1923, og i bemærkningerne til DgF-melodiudgavens *1. Hefte*, 1935). Erik Dal gennemgår indsamlingen i *Nordisk folkeviseforskning siden 1800* (1956), s. 47-58, men som titlen siger er hans hovedinteresse jo lærdomshistorisk. Endelig har Karl Clausen sat focus på en enkelt af Nyerups indsendere (præsten Peder Kier) i sin bog om *Folkeviser og nymodens sang i Napoleonstiden*, 1968. Clausens intention om at skrive sanghistorie i bred tværfaglig forstand har været en inspiration for undertegnede¹.

I forbindelse med mit kandidatstipendiums-projekt om folkeviserindsamlingerne i Danmark i 1800-tallet har jeg gennemgået det bevarede materiale fra Nyerups indsamling – ikke bare nodematerialet, men også f.eks. de hundredevis af breve i forbindelse med Nyerups visearbejde, som faktisk kan findes frem, ligesom jeg har eftersøgt trykt og utrykt materiale til belysning af Nyerups indsendere på Det kgl. Bibl. og div. arkiver landet over. (Det utrykte materiale er selvfølgelig til en vis grad suppleret med bl.a. læsning af samtidigt trykt materiale, der kunne kaste lys over sang og folkeviserudgivelse i almindelighed). Resultatet er blevet en overbevisning om, at en sådan bred beskæftigelse med emnet lønner sig, og at materialet omkring de store folkeviserindsamlinger i 1800-tallet rummer rige muligheder for at belyse perioden sang-, kultur- og socialhistorisk. Artiklen her er kronologisk afgrænset og tager kun *nogle* af de antydede aspekter op. Dens formål er at give en oversigt over Nyerups visearbejde og over hans medarbejdere ved indsamlingen 1809-21 (herunder den glemte medudgiver Lars Melsen), at placere indsamlingen i en bredere samfundsmæssig sammenhæng og at antyde nogle perspektiver, som materialet giver mulighed for at arbejde videre med. Artiklen er disponeret som følger:

1. Historisk og bevidsthistorisk baggrund; interessen for musikalsk folkekultur og dens indsamling o. 1800
2. Drivkraften bag indsamlingen 1809-21: Rasmus Nyerups visearbejde, Rahbeks og Abrahamsons rolle, indsamlingens organisering.
3. Indsamlerne – og lidt om sangerne.

4. Udgaverne.
5. Sangen på landet 1780-1820?
6. Afslutning.

(Artiklen rummer en del brevcitater; med mindre andet nævnes findes de pågældende breve på Det kgl. Bibl. og kan ved hjælp af datohenvisningen findes gennem bibliotekets brevregistrant).

1. Historisk og bevidsthedshistorisk baggrund; interessen for musikalsk folkekultur o. 1800

De store landboreformer, der så småt begyndte o. 1760, betød afviklingen af det feudale system gennem en proces, der gjorde landet til et kapitalistisk samfund i løbet af ca. 100 år². Afviklingen af feudalismen var ikke kun et økonomisk og politisk spørgsmål, men fuldt så vel en kulturel og bevidsthedsmæssig omstillingsproces for de implicerede – og det var reformernes fortalere helt klar over. Da godsejeren og forfatteren Tyge Rothe i 1785 udgav sine *Sange for den hæderlige Bondestand*, skrev han i forordet:

»Det er med eders Sange ved Værtskaber og Gilder, som det er med eders Agerbrug. Det ene, saavel som det andet, er saaledes beskaffent, at det formindsker den Hæder, eders Haandtering burde være i.

Først, hvad Agerbruget angaaer, da erfare eders sande Venner ofte med Kummer, at naar man end allertydeligst udlægger, hvorledes I kunne dyrke Jorden bedre, og da drage mere Guds Velsignelse af den, og da blive hæderligere, ved det at I komme til større Velstand: saa faaer man til Svar af mange, at hvad I pleie Van at gjøre, det ville I blive ved. (...)

Dernæst om eders Sange ved Værtskaber, og de Viser, I ved anden Leilighed qvæde. Hvad er det for Tøi? Gid I vidste, hvor Bogtrykker-svenden eller Drengen, der ofte gjør de Viser, og Kierlingen, der raaber med dem i Gaden, belee eder, og kalde det fæisk dumt, at I ville købe og bruge det usle Tøi, der ofte ikke er Menneske-Forstand i, og der ofte indeholder den nedrigste uhumskeste Kieltring- og Pøbel-Snak!«

Rothes sangbog er ment som et lille bidrag til at overvinde bondens traditionisme, hans »fæiskhed« og hans mistro over for »de store« – et bidrag til den kolossale psykiske og bevidsthedsmæssige omstilling, der var nødvendig for at en ny produktionsmåde kunne afløse feudalismen.

Statens og godsejernes reformpolitik fik sat gang i udskiftningen, i selvejerkøbene, fik afskaffet stavnsbåndet og lagt en dæmper på hoveriet. Denne liberalisering fandt en parallel i toldloven 1797 og tilsammen gav det mulighed for effektiv stordrift, kapitalakkumulation og indføjelse i verdensmarkedet – en mulighed som indtil videre især godsejerne og handelsborgerska-

bet kunne udnytte. Socialt blev der ved siden af selvejergårdmændene skabt en voksende klasse af husmænd og landarbejdere. Det gamle bondesamfund blev sprængt.

Men netop som udviklingen var kommet i gang, gik den i stå efter århundredeskiftet og kom først rigtig i gang igen i 1830'rne. Generelt var der hele

»Viseskjærlingen«. (Efter Peter Klæstrup: Det forsvundne Kjøbenhavn, Kbh. 1877)

tiden forsinkende elementer, som bondens traditionalisme og godsejere, der modarbejdede reformerne, men o. 1800 strammede staten oven i købet tøjlerne på det politiske område, og hertil kom snart Napoleonskrigens ulykker med tabet af flåden, statsbankerot og Norges fraspaltning. Efter fredsslutningen i 1815 krakkelerede det københavnske handelsborgerskab, og landbruget kom ind i en meget dyb krise frem til slutningen af 1820'erne.

Perioden her i første halvdel af 1800-tallet er det danske borgerskabs og den danske embedsmandskulturs »guldalder«. Det er Biedermeiertiden, hvor kunstdyrkelse og fortrængning af driftslivet udfoldede sig i den borgerlige families skød – som en flugt fra 1780'ernes og -90'ernes udadvendte politiske engagement. Og det er samtidig perioden, hvor de dannedes interesse for de gamle viser bliver så stærk, at Nyerup kan sætte sin landsomfattende folkemelodiindsamling i værk og få udgivet både *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen*, I-V (1812-14), og *Udvalg af Danske Viser fra Midten af det 16de Aarhundrede til henimod Midten af det 18de, med Melodier*, I-II (1821).

Det er vigtigt at fastholde periodens modsætninger, også på det kulturelle område: »Guldalder« over for statsbankerot og landbrugskrise, elitekultur over for folkekultur, borgerlig skolesang over for folkesang. De også for samtiden forvirrende modsætninger afspejler en samfundsformation i opbrud med fremkomsten af nye klasser (landarbejdere, agrart småborgerskab, kapitalistisk storborgerskab), en ændret funktion for statsmagten og en ændret rolle for embedsmændene, gamle ideologier der nedbrydes og nye der er på vej, patriotisme der i løbet af 1830'erne og -40'erne bliver til nationalisme, »almuen« og »pøbelen« der bliver til »folket«. Mentalitetshistorisk handler det alt sammen om udviklingen af en ny individualisme, driftsundertrykkelse og rationel stræbsomhed – kort sagt en »kapitalistisk ånd«, der var uomgængelig for den småborger eller kapitalist, som ville gennem krisetiderne, og også til en vis grad nødvendig for lønarbejderen. – Midt i alt dette iværksatte Nyerup og hans medarbejdere Danmarks første folkemelodiindsamling. På hvilken baggrund?

Omkring 1800 kunne man træffe *interesse for musikalsk folkekultur og dens indsamling* hos flere forskellige samfundsgrupper og drevet af flere forskellige motiver. Der var dels tale om en kommercielt betinget interesse hos skillingsviseproducenter, dels om en interesse med forskellige motiver hos overklassen og hos lærde, embedsmænd, digtere o.l., og endelig en interesse hos lærde almuefolk eller folk med almuebaggrund.

Produktionen af danske skillingsviser 1770-1821 har Iørn Piø studeret nøjere i sin magisterkonferensafhandling³. Det har interesse her, fordi producenterne i et vist omfang hentede materiale fra samtidens mundtlige overlevering. I England ved vi eksplicit, at f.eks. trykkeren James Catnach i

begyndelsen af 1800-tallet betalte for at få nedskrevet viser efter sangere i landsbykroerne. Man kender ingen vidnesbyrd om en tilsvarende organiseret indsamlingsvirksomhed herhjemme; men Piø giver eksempler på, at skillingsviserproducenter i både Haderslev og København omkring århundredeskiftet har optrykt viser fra folketraditionen og konkluderer, at »... tidens viseproducenter meget ofte bør betragtes som tidlige indsamlere af folkeminder«⁴. Producenten skulle leve af sine skillingsviser, motivet bag hans »indsamling« har været kommercielt. Han har forsøgt at tækkes de lavere samfundsgruppers smag, hvad enten han har skrevet nye viser, har udvalgt og udsendt litterære viser passende for almuens eller har optrykt viser fra den mundtlige tradition. Nu er det jo sådan, at litterære viser gennem skillingstryk kunne gå over i den mundtlige tradition, ligesom påvirkningen også kunne gå den modsatte vej (jfr. de præromantiske digteres folkeviserinteresse). Skillingstrykkene repræsenterede måske den vigtigste formidling mellem folkekulturen og dannelseskulturen o. 1800 – selv om de dannede ikke ville indrømme det. (Desværre er det jo meget få skillingstryk, der også trykker melodierne, så antallet af melodier, der på denne måde er indsamlet og bevaret, må være ganske ringe).

Også i *dannede kredse*, hvor man generelt foragtede skillingsviserne, kan man imidlertid finde interesse for den musikalske folkekultur. Interessen gav sig udslag på forskellige måder. Først kan nævnes de præromantiske digteres *æstetiske fascination* af folkeviserne. Den var inspireret fra England og Tyskland. Den gav sig udtryk i de første spæde diskussioner om »nationalmusik« og poetisk skønhed i kæmpeviserne, og den medførte især fra o. 1780 »romance-« og »ballade-« pasticher, som Ewalds Liden Gunver, og historiske almueviser, som Storms Zinklar-vise.

Men folkeviserinteressen kunne også optræde som et biprodukt af *interessen for historien og fortidens bevarelse*. Den antikvariske interesse kender man jo allerede hos Anders Vedel og Peder Syv, men i anden halvdel af 1700-tallet sker der et opsving i historieskrivningen med forøget interesse for kultur- og kunsthistorie (parallelt til resten af Europa)⁵. Fortidens bevarelse blev forstået i rent fysisk forstand, som en frygt for at f.eks. adelsvisehåndskrifterne skulle gå tabt ved en brand el. lign. Dette motiv ses bag Sandvigs kæmpeviseudgave, »Levninger af Middel-Alderens Digtekunst« (1780), hvor den unge Nyerup udgav andet bind 1784. Her er ikke tale om at bevare samtidig folkekultur, men den antikvariske kæmpeviseinteresse bevirkede, at i hvert fald nogle af de dannede opdagede, at kæmpeviserne fandtes som skillingstryk og i almuens mundtlige overlevering. Skillingsviser er trods alt en slags trykt litteratur, og sådan forklares det, at man hos bogsamlere, gehejmeråd B.W. Luxdorph finder den største bevarede skillingsvisesamling før 1800 (Luxdorphs visesamling i Det kgl. Bibl.). Den er

»indsamlet« ved besøg i de fleste skillingsviseproducenters forretninger i København i 1770'erne og -80'erne⁶. Det er i øvrigt svært at skelne den antikvariske interesse fra den *patriotisme*, der i kæmpeviserne så vidnesbyrd om fædrelandets digtnings storhed, og opfattede dem på linie med hæders- og mindesange over fortidens helte. Det sidste fremgår f.eks. tydeligt af forordet til Rahbeks »Danske og Norske historiske Mindesange« fra 1810.

Den mest direkte interesse for den musikalske folkekultur blandt de dannede finder man dog i *oplysningsmændenes bestræbelser for at afskaffe den* og erstatte den med noget bedre! Disse bestræbelser tager fart i 1780'erne. Det er bekendt, hvordan pastor Bunkeflod, tilskyndet af konferensråd Ryberg, i 1783 udgav sine *Viser for Spindeskolerne i Sielland*, og hvordan Efterslægtsselskabet fra 1786 udgav skillingsviser gennem madam Svare – i begge tilfælde i håb om at oplyse den formørkede almue og fortrænge dens egne viser⁷. Disse forsøg blev fulgt op af mange lignende af P.H. Mønster, Hasse, Hempel, Frimann, Hiorth, Rildal og Massmann⁸. I den offentlige debat rejste der sig gentagne gange krav om forbud mod skillingsviser (et krav der i 1805 resulterede i forbud mod visekællingers gadesang). Selv da Rasmus Nyerup 1795-96 i »Iris«/»Iris og Hebe« i 14 artikler gav en for sin tid enestående gennemgang af »den danske Almues Morskabsbøger«, skete det med den begrundelse, at man må kende almuemandens traditionelle lektüre – »... hvorved hans Forstand snarere er blevet omtaaet og fordunklet end oplyst og afklaret« – for at kunne erstatte den med noget bedre⁹.

Alle disse »oplysningsbestræbelser«, denne opdragelse af almuen, der udgik fra Landhusholdningsselskabet, Efterslægtsselskabet m.v. og især havde godsejere og præster som hjælpere rundt om i landet, er dybest set en følge af landboreformerne og affeudaliseringen. Det er et forsøg på at sikre, at den nye klasse af selvejerbønder bliver en stabil samfundsloyal faktor. Som selvejerbondens jord krævede bedre redskaber, dræning og rationel drift, sådan krævede også hans tænkemåde rationel kultivering. Konrektor A.W. Brorson udtrykte det eksemplarisk klart, når han i det brev om almuens sang, som Nyerup lod trykke som afslutning på sin artikelserie i »Iris og Hebe«, vender sig imod »... det Vandige og Overflødige, som hersker i de Gamles Poesier« (dvs. i almuens traditionelle sange) og mener, at oplysningsviserne vil gøre den almindelige mand »... vant til at koncentrere sine Ideer, som nu slæbe ligesaa langsomt, som Tankerne i hans gamle Sange, og vilde, ifølge den menneskelige Aands naturlige Gang, uformærkt komme til at hige efter Tanker, og ikke blot sanseløs plage sig med mange Ord«¹⁰.

Det er disse rationalister og oplysningsmænd, der syner i tiden op mod 1800 – de prægede den offentlige debat. Men ved siden af de dannedes nye og stærkt nedladende og uforstående interesse for almuens sangkultur kan man stedvis spore det stik modsatte: En respekt for og en *solidaritet* med

den musikkultur, som var den brede befolknings. Det kan ikke undre, at vi netop finder den hos lærde almuefolk, eller hos folk fra landet, der havde hævet sig over deres almuebaggrund. Landboreformerne skabte hos selvejerbønderne en ny selvrespekt og hos de bondesønner, der forlod deres miljø, ofte en livslang interesse i at bevare og værdsætte også den gamle almuekultur. Som vi skal se i næste afsnit, var bondesønnen Rasmus Nyerups motiver mere sammensatte, end man ovenfor kunne få indtryk af. Andre eksempler er de to bondesønner, der senere blev Nyerups medudgivere af viseudgaven i 1821: Auditor P.E. Rasmussen og amtstuefuldmægtig Lars Melsen. Også forvalter og birkeskriver Poul Matthias Nødskov på Holstebroegnen og forfatteren Mathias Winther, som Nyerup begge korresponderede med, kan nævnes, ligesom lidt senere den bornholmske bonde og skillingsvisesamler Lars Bidstrup.

De tendenser i interessen for folkelig musikkultur, som er fremanalyseret, kan alle følges langt op i 1800-tallet – men her suppleres de af nye, de forvandles og forandres i takt med udviklingen næsten til ukendelighed.

2. Drivkraften bag indsamlingen 1809-21: Rasmus Nyerups visearbejde;

Rahbeks og Abrahamsons rolle; indsamlingens organisering

Der fandtes altså o. 1800 forskellige former for interesse i den musikalske folkekultur. Præromantikken havde så at sige *opfundet* et folkevisebegreb, der skulle få så mægtig en betydning i 1800-tallet, men endnu havde man ikke *fundet* de viser, almuens virkelige sang. Når Danmarks første større folkemelodiindsamling kom i gang netop i 1809, skyldes det dels den særlige samfundsmæssige situation, dels samarbejdet mellem tre mænd, der tilsammen repræsenterede stort set alle de tendenser, der blev nævnt i forrige afsnit.

Med censuren genindførelse i 1799 var der lagt en effektiv bremse på 90'ernes »politiseren«, og efter englændernes angreb i 1801 var enhver åben debat og kritik af samfundsspørgsmål nærmest at betragte som landsforræderi. Med bombardementet af København i 1807 og den krigsindtræden på Napoleons side, som deraf fulgte, var den danske handels »florissante« periode forbi. Resultatet blev efter 1807 en krigsplaget økonomi med »fastlandsspærring«, inflation og hårde skatter. Politisk blev ensretningen hård og styret militariseret. Generelt bliver elitekulturen i årtierne efter århundredeskiftet æstetiseret, de dannede reagerer på ulykkerne ved at søge indad i det for nationen samlende, i det historiske og æstetiske – og som sådan kan kæmpeviserne bruges. Trangen til en nyudgave af de gamle viser »bliver Dag for Dag føleligere«, som Nyerup skrev i 1810. Og trangene blev trods krig og ulykker imødekommet gennem det samarbejde mellem tre mænd,

der havde Rasmus Nyerup som drivende kraft – fæstebondens søn fra Ørsted, der var blevet professor i litteratur.

Rasmus Christensen Nyerup (1759-1829) nedstammede fra fæstebønder i Bågh herred, Assens amt¹¹. Gennem den læselystne og videbegærlige far, der også gennem smug-smørhandel vidste at klare sig, stiftede han bekendtskab med hjemmets verdslige og opbyggelige skrifter, »hvis gennembladning udgjorde min største Sjelefyd«¹². Bondearbejdet havde han ikke meget lyst til, men læseinteressen fortsatte: »Jeg var omtrent 10 à 12 Aar gammel, da jeg hos Gaardmænd og hos Husmænd, hos Skomagere og hos Skræddere, i tvende Kirkesogne i Fyen, gjennemsøgte og gennemragede alle Hylder og Skabe, Kroge og Vraaer, for at faa fat paa de Skrifter, hvis Læsning den Gang var mig en kostelig Nydelse, den jeg langt foretrak for Korten- og Kegelspil«¹³. Nyerup står altså solidt plantet i almuekulturen fra barndommen af. Han fik undervisning i de gamle sprog hos degnen i nabosognet, og faderen lod sig overtale til at lade ham studere (med forbillede i en bonde-søn, der var blevet præst i Brænderup). Fra ejeren af Brahesholm, hvorunder Nyerup var vorned, lykkedes det efter noget besvær at få fripas, og han kunne så 1773-76 frekventere latinskolen i Odense, hvor især bibelkritikken gjorde stærkt indtryk på ham. 1776 begyndte han så et tarveligt og arbejdsomt liv som student i København. Samme år som sin teologiske attestats 1780 blev han ansat som amanuensis ved Det kgl. Bibliotek, og efter at have taget magistergraden 1784, fortsatte han med biblioteksarbejdet – med en sekretærpost ved Suhms bibliotek oveni. I 1796 blev han ansat som professor i litteraturhistorie, og denne post beholdt han til sin død ved siden af, at han fra 1803 ombyttede sit arbejde på Det kgl. Bibl. med stillingen som leder af Universitetsbiblioteket. I sandhed en bemærkelsesværdig karriere for sin tid!

Nyerups karriere var ikke erhvervet ved smiger og mangel på karakter. Med Carl S. Petersens ord: »alle sin Dage hørte han Oplysningsmændene til og havde Plads paa venstre Fløj.« Han blandede sig (især i 80'erne og 90'erne) ivrigt i tidens debat om politiske, sociale og religiøse spørgsmål, og pådrog sig gentagne gange sine foresattes og myndighedernes uvilje. Berømt er hans bemærkning om »... Theologien, der gjerne kunde være en Underafdeling af Historien, (som Kundskab om den menneskelige Forstands Forvildelser)...«¹⁴. Han virkede som tidsskriftredaktør af *Kjøbenhavnske Lærde Efterretninger* det meste af perioden 1790-1804, han var medstifter af Efterslægtsselskabet 1786, og han udgav folkeoplysende bøger. Hans mærkesager var livet igennem bondestandens frigørelse og ytringsfriheden – og selv Colbjørnsens død fik ham ikke til at undlade at smæde ham for censurens genindførelse i et brev til Rahbek 26/1 1814. Nyerup var i begyndelsen af 1814 »grændseløs nysgerrig« efter at høre nyt

om den frie norske forfatning (brev til Rahbek 23/1). Om man ligefrem skal anse ham for radikal-borgerlig republikaner er svært at sige; træffende er vist prof. Møllers karakteristik af ham i 1826 som »Republikaner, Kongens Ven«¹⁵. Eet er imidlertid, hvad Nyerup tænkte, og efter 1799 dårligt kunne

Professor Rasmus Nyerup – der efter Napoleonskrigen nåede frem til et syn på lærdomskultur og folkekultur, som var enestående i den dannede verden. (Litografi af Chr. Horneman, 1828. – Hvor intet andet nævnes, findes originalmaterialet til artiklens billeder i Det kgl. Biblioteks billedafdeling.

udtrykke direkte på tryk, noget andet er, at han selvfølgelig som professor fungerede som systemets mand. Men han glemte aldrig sin baggrund, og kan endnu i et brev til Rahbek 21/4 1814 tale om »Smaafolk som mig«.

I 1820'erne skrev Nyerup sine erindringer med den karakteristiske titel *Aar- og Dagbog paa min Rejse gjennem Livet*, der blev udgivet af svigersønnen og folkevisesamleren C.L. Strøm kort efter Nyerups død. Heri siger han, at man ud fra småskrifterne fra 1784 kunne have stillet horoskop for hans fremtidige litterære virksomhed, »da Folkeoplysning, Overtro, Bondens Kaars Forbedring og danske Kjæmpeviser bleve de Æmner, som jeg idelig og idelig kom tilbage til«¹⁶. Selv om det er rigtigt, er det meget beskedent udtrykt, hans virke var langt mere vidtspændende – så vidtspændende, at det kan være svært at sammenfatte det i få ord. Centralt står selvfølgelig litteraturhistorien, og efterhånden vel at mærke både den lærde kultur og folkekulturen. Denne litteraturhistorie havde i tidens ånd et stærkt boghistorisk-bibliografisk præg: »At dykke ind blandt bøgerne, tage dem i hånden, beskrive, sammenstille og registrere dem og således sikre dem mod forglemmelse...«, som Conrad udtrykker det¹⁷. Det er derfor ikke mærkeligt, at der også kom et for sin tid fremragende forfatterleksikon ud af det i 1818-20. Men litteraturhistorien er kun en del – omend den vigtigste – af Nyerups mere omfattende interesse for historie og kulturhistorie, herunder også for den nordiske oldtids litteratur og »monumenter« (Nyerup var en af de drivende kræfter bag oprettelsen af »Nationalmuseet« i 1807, og havde selv sæde i Oldsagskommissionen 1807-16). Bedst er han, når han kan forene bibliografisk-historiske indsigter med sit engagement i den brede befolknings kår, som f.eks. i *Historisk-statistisk Skildring af Tilstandene i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider*, 1803-06. I en vis forstand bærer hans virke stedse præg af »den lærde bonde«, men han er spændende, også som viseforsker og -udgiver, fordi han på grund af sin baggrund afspejler delvis modstridende tendenser.

Jeg skal her fremanalysere nogle hovedlinier i Nyerups syn på viserne og dermed de drivkræfter, der lå bag hans beskæftigelse med dem.

Efter krigens ulykker, statsbankerotten og tabet af Norge sammenfattede den aldrende Nyerup sit på et livs erfaringer grundede syn på kultur- og litteraturhistorien i sin fortale til den unge J.M. Thieles *Prøve af danske Folkesagn*, 1817. Jeg vil derfor tillade mig et lidt længere citat fra denne fortale:

»Hver den der i sit Lands Historie søger Mere end en Liste over Konger og Feldtslag; hvo der i Krøniken vil studere Mennesket og Nationen, for, ved hver mødende Begivenhed, at kunne gjøre sig rede for sammes Aarsag og Følger, maa omhyggelig gaae paa Spor efter den menneskelige Aands gradvise Udvikling og Fremgang, lige fra

Raaheds halvvilde Tilstand, igjennem Middelalderens af Overtro og Fordomme skumle Mørke, og indtil Nutidens mere opklarede Dage.

Til Anskuelsen og Begrebet af en Nations aandelige og intellectuelle Tilstand i et vist Tidsrum, et det langt fra ikke nok at kjende hvad de Lærde i den givne Periode har frembragt. Disse have dannet sig ved Læsning i andre Nationers og andre Tidsalderes Skrifter, og, staaende paa en højere Standpunkt end den øvrige Del af deres Medborgere, lægge de i deres Verker Ideer og Forestillingsmaader fordagen, som Folket hverken kjender eller vedkjender sig. Man skuer præget af de udmærkede og mere uddannede Hoveders Organisation, men den talrige Klasse, hvis Tid gaaer bort bag Ploven og paa Verkstedet, og hvis Aand og Hjerte dannes i Ammestuen og Borgestuen, i Gilde- og Krohus, lærer man derved ikke at kjende. Det indvortes Liv, som rører sig i denne Folkeklasses Gemytter, har faaet sin Næring af Myther og Sagn, Fabler og Æventyr, Viser og Ordsprog, og det er Qvintessentsen heraf der ikke allene, saa at sige, spøger i deres Hjerner, men ogsaa ofte er Nøglen til en og anden uforklarlig Handling.«

I denne fortale taler den vidtskuende, erfarne og nøgterne oplysningsmand. Kulturen har udviklet sig frem til nutidens mere opklarede dage, men vil man forstå årsag og følger, må man acceptere, at der altid har været en lærdomskultur og en folkekultur med hver deres forudsætninger og udtryk. Man kan ønske at højne folkekulturen (og det gjorde Nyerup sikkert stadigvæk), men man kan ikke negligere den. Folkekulturens indhold er både tro, sagn, eventyr, viser og ordsprog, og den repræsenterer et samspil af både mundtlig tradition og skriftlige folkebøger o.l. De sagn, som Thiele er ved at samle og udgive, står i fare for at glemmes »om faa Decennier«, og de har både antikvarisk, etnografisk og psykologisk interesse, foruden interesse for digterne. Gennem sin anbefaling viser Nyerup en gestus over for den unge romantiker, der i *sin* lille forerindring til samme »Prøve« karakteriserer sagnene som »historiske og poetiske Guld Korn«. Thiele sammenligner gennem et Grimmcitat sagnindsamlere med barnet, der finder en fuglerede og forsigtigt bøjer løvet til side, »um das Volk nicht zu stören und um verstohlen in die seltsam, aber bescheiden in sich geschmiegte, nach Laub, Wiesengras und frischgefallenem Regen riechende Natur blicken zu können«. Hvilken forskel er der ikke sammenlignet med Nyerups konkrete karakteristik af folket som »den talrige Klasse, hvis Tid gaaer bort bag Ploven og paa Verkstedet, og hvis Aand og Hjerte dannes i Ammestuen og Borgestuen, i Gilde- og Krohus«!

Nyerup var først sent nået frem til dette afklarede – men, som vi skal se, ikke modsigelsesfri – syn på folkekulturen og viserne.

I Nyerups *Brev til en Bonde i Fyen fra hans Broder i København*, som

blev udgivet af J.L. Schydtz i 1784, ser vi Nyerup praktisere sin oplysningsvirksomhed over for broderen. Nyerup argumenterer for bondereformerne, fordi de vil være både til godsejerens og selvejerbondens fordel (men ikke til husmænds og landarbejderes, hvad han er helt klar over, jfr. Rothe citatet s. 8 og s. 14). Nyerup har tidligere sendt broderen oplysningsskrifter om landbruget, og som et naturligt led heri har han taget Bunkeflods spindeviser med hjem som gave, og han vil også sende Bunkeflods seks nye viser (hvoraf han citerer den ene). Året efter offentliggjorde Nyerup *Et andet Brev til den Bonde i Fyen fra hans Broder i Kiøbenhavn*. Her går igen de landøkonomiske argumenter hånd i hånd med sangene, hvoraf Nyerup lader trykke en oplysende »Bondesang« (med noder!), som han i virkeligheden selv havde skrevet. Når nu produktionen bliver reformeret og skolevæsenet forbedret »da vil Bondens Tænkemaade forbedres og forædles, som hans Vilkaar, og da vil maaske denne Bondesang blive siungen i Ørsted i Gildeslaug og Sammenkomster, istedet for *Nu haver vi sviret saalænge*, eller andre gemeene og tossede Viser« (s. 13-14). Nyerup optrykker endvidere den »kristelige« majvise – og en selskabssang til kongens fødselsdag (som han også selv havde skrevet). Patriotisme, venlig moraliseren og bondens oplysning går hånd i hånd i et forsøg på at erstatte almuens tarvelige viser med noget bedre. Brevene vidner om, at Nyerup stadig føler sig tæt knyttet til sit gamle miljø – han kalder endog godsejeren »vort Herskab« – og at der endnu er strid mellem fornuft og følelse, når han i Anhang'et trykker en kæmpevise som »et Bidrag til den hos Almuen endnu giengse, jeg ved ikke om nyttige eller skadelige, Overtro«. Senere var Nyerup ikke i tvivl om overtroens skadelighed!

Imellem de to breve havde Nyerup udgivet 26 kæmpeviser til den dannede verden i andet hæfte af *Levninger af Middel-Alderens Digtekunst*. Drivkraften er patriotisk-antikvarisk. Viserne kaldes »Monumenter fra Middelalderen«, og »Elskere af Fædrelandets Oldsager finde her adskillige Bidrag til fordums Tiders Sæders, Sprogs, Levemaades og Tænkemaades Oplysning; og det er i den Henseende, at disse Levninger egentlig beholde en sand Værd (da den poetiske vel ikke er ret stor)...« Allerede her i 1784 ytrer Nyerup håb om en ny kritisk udgave af Vedel-Syv – det håb, der først opfyldtes 30 år senere.

I 1786 udgav Nyerup filantropisten Rudolph Zacharias Beckers skrift *Om Landmandens Oplysning*, der munder ud i nogle regler for, hvordan oplyste forfattere bør skrive bøger for almuen for at fremkalde »Revolution i Bondens Tænkemåde«, og i stavnsbåndsløsningens år 1788 fulgte Nyerup ideen op i artiklen *Viser for Almuen* i »Handels-Tidender og andre, især indenlandske Efterretninger« nr. 28. Her gengiver han udførligt (efter Becker) otte punkter med regler for, hvordan forfattere bør skrive *viser* for almuen,

men konstaterer derefter med glæde, at vi allerede har sådanne viser i Danmark, idet han henviser til de af Gerner udgivne sømandsviser, Bunkeflods spindeviser og Efterslægtsselskabets nummervis. Nyerups bestræbelser er slet og ret »... at faae den gamle taabelige, liderlige, ufornuftige Visekram udryddet, og fornuftige, sædelige isteden derfor skaffet i Almuens Hænder.« I 1790'erne intensiverede Nyerup sine bestræbelser. Han oversatte tysk filantropisk skønlitteratur, og han lod sig indvælge i Efterslægtsselskabets kommission til at besørge udgivelse af passende skrifter for almuen, »hvored denne efterhaanden kunde faae Smag for Læsning, bringes til at tænke ordentligt, og saaledes blive mere og mere oplyst«. I tidsskriftet *Iris* havde en anonym forfatter i feb. 1795 slet og ret krævet ytringsfriheden suspenderet, hvad angik skillingsviser; men da Nyerup måneden efter i samme tidsskrift påbegyndte sine fjorten artikler om almuens morskabsbøger, troede han ikke på den slags midler:

»(Folkebøgerne) maae ikke vristes, men lokkes dem af Hænderne, og det kan ikke skee, med mindre man har andre at give dem i steden. Disse ny maatte have saa megen Lighed med de gamle, som det uden at hindre Hovedhensigten, uskadelig Morskab og stundom Oplysnings Fremme, kunde lade sig gjøre. Vilde man i den ny Almuebog prædike og moralisere for meget, saa vilde Bonden lægge den op paa Hylden ved Siden af Huspostillen...«¹⁸

Men Nyerup må have indset, at opgaven ikke er så let, og at almuen ikke uden videre tager imod »sand oplysning«. Som afslutning på artikelserien trykker Nyerup Brorsons tidligere nævnte brev om »hvad Bonden og Bondepigen synge til Tidsfordriv«. I *Iris og Hebe* okt. 1798 berører Nyerup atter problemet, hvori det ligger, at »(Almuens) Fordomme ere saa rodfæstede, Vankundigheden saa indgroet, og Uvidenheden saa tyk« (s. 24). Men fronten mod »fordommene« er skånselsløs, her som hele tiden gennem dette årti.

Også for Nyerup blev århundredeskiftet imidlertid et vendepunkt. Han markerede som så mange andre slaget på Rheden digterisk ved at udsende sin pastiche »Kjæmpevisen om Slaget den 2den April 1801«¹⁹. Han begyndte at indse, at kløften mellem lærdomskultur og folkekultur kun meget vanskeligt lod sig overvinde, hvad i øvrigt også Niels Blicher erkendte i sin reaktion på *Iris* og *Hebe* artiklerne (sst. jan. 1807). Selv den beundrede Bunkeflod anskues lidt resigneret-realistisk i nekrologen (Minerva, marts 1806): Hans sange ville have fundet en varmere modtagelse og have været fuldkomne, hvis han havde »...aldeles kunnet individualisere sig Landalmuens Smag og Sæder, Skikke og Fordomme, Idrætter og Levemaade« – men det kunne han altså ikke! Og Nyerup påvirkes af tysk romantik og den deraf følgende opvurdering af folkelitteraturen og folkesangen, f.eks. af J. Görres' *Die*

teutschen Volksbücher (1807) og Vilhelm Grimm (brevvekslingen fra 1809 og *Aldtänische Heldenlieder*, 1811). Måske skulle folkesangen slet ikke udryddes, men indeholdt værdier, som også de dannede kunne lære af?

På dette tidspunkt er det at samarbejdet med Abrahamson og Rahbek om en ny kæmpevisedgave bliver en realitet. De dannedes interesse for kæmpevisen, også æstetisk, var støt stigende, hvad man f.eks. kan se af Nyerups nytårsgaver, antologierne *Idunna*, *Frigge* og *Hertha* (1812, -13 og -17). Men Nyerup ville videre, og efter krigsafslutningen tog han arbejdet med folkebøgerne op til revision, et arbejde der resulterede i den imponerende bog om *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder* (1816), karakteristisk nok tilegnet tyskerne von der Hagen, Grimm og Büsching. Det var gennem arbejdet med dette værk, at Nyerup nåede frem til sit afklarede syn på folkekultur og lærdomskultur – det syn der ovenfor blev citeret fra fortalen til Thieles *Prøve* i 1817. Ikke mærkeligt, at Nyerup selv blandt alle sine litteraturhistoriske skrifter havde mest forkærlighed for netop »Almindelig Morskabslæsning«²⁰.

I 1796 havde Nyerup måttet opgive at afslutte morskabslæsnings-artiklerne med en oversigt over almuens tilsvarende *sang*, »tildeels fordi jeg hverken besidder, ej heller seer Udveje til at faae til Laans et klækkeligt Forraad af gamle Visebøger«²¹. Men nu skulle arbejdet føres igennem,²² og resultatet blev viseudgaven i 1821. Sit kendskab til visebøger og skillingsviser fik Nyerup suppleret gennem samarbejdet med de to bondesønner, amtstuefuldmægtig Melsen i Ålborg og forhenværende auditør Rasmussen i Farum, og 1821-udgaven er således at betragte dels som en slags afrunding af »Almindelig Morskabslæsning« dels som – med titelbladets ord – »En Fortsættelse af de i Aarene 1812-14 udgivne Kjæmpeviser«. Det sidste fungerede som reklame over for de dannede, og som hovedargument, da Nyerup søgte støtte til bogens udgivelse. Men udgaven kom til at afspejle en modsigelse, der var samfundsmæssigt betinget, mellem de dannedes æstetiske kæmpevisesinteresse og Nyerups interesse for folkekulturen – en modsigelse der lå i Nyerup selv.

Denne modsigelse kan klargøres gennem det foredrag, som Nyerup lod trykke i 1820 (i *Hesperus* i april og særskilt under titlen: *Strøtanker om Samling af nogle danske Viser*), og gennem den fortale til viseudgaven, som blev resultatet i 1821.

I *Strøtanker* lanceres udgaven som *Morskabssangene i Danmark og Norge fra Reformationen af og til Kong Frederik den Stes Regjering* – altså ganske parallelt til titlen fra 1816. Det betones, at det er lykkedes at skaffe et udgiver-trekløver tilveje, som svarer til opgaven: De føler en umiddelbar glæde ved emnet, de dækker geografisk Danmarks hovedprovinser, og de er alle tre »bondefødte og opdragne på Landet«. *Men:*

»Vil Nogen indvende, at man ikke skal hente sine Bekjendtere fra Krohuse og Møllestue, fra Vangeledet og fra Stalden, og føre dem ind i honette Personers Selskab, eller at det, med andre ord, er en uæsthetisk Idee, at ville lægge de plumpe og lumpne, de væmmelige og kjedsommelige Almueviser under Pressen på ny; saa er Svaret, at det aldrig har været Meningen; vi ere alle Tre komne til Skjelsaar og Alder, og ved Valget af det der skal opbevares, ville vi nok passe saa nogenlunde at ramme rette Maal og Maade«. (s. 3)

Modsætningen mellem folkekultur og de dannedes æstetik har således været tydelig for udgiveren og hans publikum – men Nyerup havde stillet sig selv den umulige opgave at overskride den. Han går videre og fastslår, at de sange han vil udgive *må* søges »i de lavere Regioner«, man må lytte efter, »hvad Hyrden qvæder ved Vangeledet, Kjærlingen ved sin Rok, Pigen ved sin Malkebøtte, og Gadebassen, naar han rider Sommer iby« – alene af den grund, at Det kgl. Bibliotek besidder »3 til 4 Hundrede Tusinde Volumina, men neppe tre a fire Viser af dem, som vi spørge om«. Han har derfor lyst til at foreslå forlæggeren titlen *Samling af Gadeviser*. Netop dette udtryk repræsenterede i samtiden nærmest det modsatte af de dannedes begreb om æstetik, men Nyerup vil gøre det acceptabelt gennem en definition, han har fundet i Adelungs Wörterbuch: »... ein Lied, welches so *bekannt* und *beliebt* ist, dass man es selbst vom niedrigsten Pöbel singen hört, welches oft mit Liedern, die eine angenehme und leichte Weise haben, der Fall ist«. (s. 5). Nyerup fremfører en slags receptionsteori: Viserne har engang været sunget blandt de dannede, men nu findes de kun hos almuen – uden at han udelukker viser, der er opstået blandt almuen, og i praksis optog han også nogle af disse i udgaven. Endelig inddeler Nyerup den danske (verdslige) sanghistorie, efter hvilken slags viser der dominerer, således: 1. Kæmpeviser (1200-1550), 2. Gadeviser (1550-1750), 3. Komedieviser (1746 ff), 4. Klubviser (1770 ff), 5. Moralske viser (1780 ff). De nyere viser er også, hvis de har haft nogen værd (!), blevet gadeviser, men: »Jeg støver kun efter *gamle* Gadeviser, til hvilken Støven jeg, som Medlem af Commissionen til *Oldsagers* Opbevaring, jo ogsaa kan ansee mig for at være forpligtet«.

Tankerne i det lille skrift har vakt indsigelse, f.eks. skrev overlærer Melchior på Herlufsholm 1/7 1820 til Nyerup om titlen »Gadeviser« (brev i Ny kgl. Saml. 2314, 4°): »Verba valent usu ut nummi; men er nu Ordet Gadeviser eengang ved Talebrugen kommen til at indeslutte Begrebet af noget gemeent, i dette Ords sædvanlige Betydning, (ligesom Gadedreng, Gadeskarn, Gadetøs), hvorfor da søge at paatvinge det en Betydning, som det i det gangbare Sprog ikke har?« Resultatet blev, at udgaven i 1821 fik den neutrale titel »Udvalg af danske Viser fra Midten af det 16de Aarhundrede til henimod Midten af det 18de«, men i fortalen fastholdes betegnelsen

»Borgestuesange eller Gadeviser«. Om den indre modsætning i Nyerups bestræbelser vidner det, at mange af viserne trykkes forkortet – på grund af manglende æstetisk værdi.

Rasmus Nyerups udvikling er gennemgået så udførligt, fordi han er den drivende person bag indsamlingsvirksomheden 1809-21, men også fordi han så rigt afspejler viseinteressen i tiden 1780-1820 og sætter den i relief. Han nåede efter Napoleonskrigen frem til et vidsyn, der var enestående i den dannede verden. Han tog den begyndende tysk-romantiske påvirkning på ordet så at sige, for han kendte det folk, som romantikerne kun drømte om. Hvad han ikke kunne indse, var, at selve æstetikbegrebet ikke er objektivt: Når man gør ord som gadedreng og gadetøs nedsættende, fordømmer man samtidig en klasse. Æstetikbegrebet er klasseforbundet, og derfor blev viseudgaven i 1821 modsætningsfuld og uforløst.

Nyerup var drivkraften – men her skal gives en kortere karakteristik af de to mænd, der hjalp ham med at sætte Danmarks første folkemelodiindsamling i gang i 1809, nemlig Knud Lyne Rahbek (1760-1830) og Werner Hans Frederik Abrahamson (1744-1812).

Rahbek voksede op i Kbh. som søn af en toldinspektør og justitsråd, altså solidt plantet i embedsmandskulturen²³. Han blev student fra Herlufsholm, og tog Examen Philologicum på Universitetet i 1777, men kom aldrig videre, idet han snart kastede sig over litterær virksomhed som digter, kritiker og oversætter. Efter en stor udenlandsrejse først i 1780'erne blev han endvidere redaktør af flere af det danske borgerskabs vigtigste tidsskrifter (*Minerva*, *Den Danske Tilskuere*). I 1790 blev han professor i æstetik ved Universitetet, et virke han nedlagde 1799, men genoptog fra 1816 til sin død. Fra 1805-16 virkede han som lærer ved den dramatiske Skole og fra 1809 til sin død som medlem af teaterdirektionen. – Rahbek var den på mange sprog belæste eklektiker, og hans æstetiske virke fik stor betydning for dannelsen af det borgerlige publikums smag. I forbindelse med opkomsten af en borgerlig kulturel offentlighed fra midten af 1700-tallet, hvor digtningen fik stigende betydning som samfundsopdrager, var Rahbeks virke centralt. Med sin gamle ven Nyerup samarbejdede han om udgivelsen af den første moderne danske litteraturhistorie (i seks bd. 1800-08, 1819 & 1828), der er udtryk for en historisering og en nationalisering af æstetikken. Der er dog endnu ikke tale om, at de Herder'ske tanker er slået igennem.

Abrahamson var fra Slesvig, hvor faderen var kaptajn ved det slesvigholstenske infanteriregiment²⁴. Han fik som barn kun tilfældig privatundervisning. Efter et ophold på landkadetakademiet i Kbh. begyndte hans militære karriere 1762 som fændrik i Rendsborg, den karriere, der 1786 gjorde ham til kaptajn inden han året efter af helbredshensyn måtte træde ud af

aktiv tjeneste. På trods af sin mangelfulde uddannelse havde han stærke litterære interesser og virkede – skønt født i en tysktalende familie – fra o. 1770 som dansksproget kritiker, oversætter, udgiver og digter. Disse interesser førte ham 1771 til et virke som lærer i dansk og tysk litteratur og historie ved artilleriskolen i Kbh., og fra 1780 til en stilling som lærer i dansk og tysk filosofi og æstetik ved landkadetakademiet. I begge stillinger virkede han i Kbh., stadig med bevarelse af sin militære stilling, næsten til sin død. – Det var ikke uden grund, at Nyerup i sidste bind af ANR mindedes Abrahamson som den af udgiverne, »der ved sin Lærdom, Smag, Sprogkundskab, og en over i 40 Aar næret Forkjærlighed for disse Viser havde overflødig Adkomst til det Præsidium, han førte i dette Collegium«. (bd V, s. 58). Med sin store, men spredte belæsthed havde han taget del i overvejelser og debat omkring folkevisebegrebet siden o. 1770, og han var måske den af de tre udgivere, der var mest præget af engelsk og tysk præromantik.

Om Abrahamsons åbenhed vidner, at han allerede 1772 i *Bibliotek for Nyttige Skrifter*, nr. 25, priste »vore gamle saakaldede Kæmpe-Viser« for deres poetiske og historiske værd. Han opfordrede digterne til at genoplive denne genre, og ytrede ønske om en kritisk forøget udgave af de gamle viser (de nyere fra tiden efter begyndelsen af det 15. årh. afviste han derimod som »utaalelige«). Han anmeldte under mærket N²⁵ Sandvigs »Levninger«, I, og ankede over, at omkvædene er udeladte og at sangene ikke opførtes i kronologisk orden. Desuden supplerer han læsemåder efter manuskripter på Det kgl. Bibl., og aftrykker sågar 19 vers af »Moderen under mulde« efter »Almuen paa Landet«. Han greb (stadig anonymt) ind i den aktuelle musikpolitiske debat ved i pjecen *Aarsagen, Hensigten og Virkningen* fra 1790 skarpt polemisk at vende sig mod J.A.P. Schultz' »Gedanken über den Einfluss der Musik auf die Bildung eines Volks«. Schultz' holdning karakteriseres som: »kort det dumme Folk trænger til *Aufklärung*; og til Lykke for dette Folk er Herr Capelmesteren indkommet, og han vil efter at have fornedret det, værdige det sin Omhyggelighed, for at danne det«. (s. 11). I 1793 fortsatte Abrahamson sit virke i kæmpevisens tjeneste ved at lade »Skjøn Middel« trykke efter en veninde, hvis mor i sin ungdom havde lært den i Jylland (*Den Danske Tilskuer*, nr. 14), og senere på året supplerer han sammesteds med efter samme kilde at optrykke melodien, som han mener er den først trykte »originale Nationaltone«. Abrahamson har altså meget tidligt været interesseret i almuetraditionens kæmpeviser – måske tidligere end nogen anden af de dannede i samtiden. Hertil kan føjes, at et par – så vidt vides aldrig offentliggjorte – småafhandlinger sætter os i stand til at følge nogle af Abrahamsons tanker om forholdet mellem sang, almueviser og »Nationalmusik« o. 1780. I »Forslag Om Undersøgelser over Nationalmusik«²⁶ spørger han, hvad dette begreb kan indebære filosofisk, æstetisk,

»physikalsk«, moralsk og socialt. Hvis det er rigtigt, at Lully gav franskmændene en nationalmusik, hvordan gik han da frem? Dannede han sig efter utallige »... Sammenligninger og idelige Kombinationer, som et gandske almindeligt Thema, der angav Tonen i alle hans Kompositioner og derved fik sig en musik, som enhver i Nationen kiendte sig ved, som ved Naturens Stemme«? Abrahamson følger tankegangen op i en otte siders afhandling uden overskrift om årsagen til forskellige nationers (forskellige) hengivenhed for sang²⁷. Her angives klimaet, vanens sløvende effekt og indvandrede fremmedes indflydelse sammen med f.eks. krige, almuens trældom og de højere klassers unaturlige vellevned som årsager til, at sangen trives så dårligt i Danmark. Bemærkelsesværdigt nok taler han om, at »Et hvert Folk har gierne sine Almuesange, som synges efter Toner der ere beslægtede med Folkets særegne Fornemmelsesmåde« (man aner Herder i baggrunden?). Som lægemiddel mod miseren anvises indførelse af sangundervisning i skolerne og udviklingen af en særlig dansk kompositionsmusik (netop »Nationalmusik«), idet begge dele vil skabe glæde og vederkvægelse også for arbejderen ved det kedelige arbejde. I disse småafhandlinger viser Abrahamson sig igen som en fordomsfri oplysningsmand, lige meget optaget af sine antikvariske interesser og sine mere praktiske reformtanker. Og trods sin tysksprogede herkomst var han dansk patriot.

Allerede i 1793 talte Rahbek i forbindelse med Abrahamsons artikler i Den Danske Tilskuer om »den nye Udgave af Kæmpeviserne, som vi fra vor flittige og kyndige Oldforsker Secretair Nyerup have at vente«! Der skulle dog gå endnu 16 år før arbejdet for alvor kom igang gennem et samarbejde mellem de tre personer, der tilsammen repræsenterede de dannedes patriotiske, historisk-antikvariske, æstetiske og digteriske folkekultursinteresse.

De tre udgivere har kendt hinanden personligt i forvejen, de var f.eks. alle medlemmer af Drejers klub,²⁸ men det vides ikke, hvem der tog initiativet til, at samarbejdet kom i stand. Vi ved desværre heller ikke, hvem der fik den afgørende nye idé at sætte en melodiindsamling fra folkemunde igang. Det har dog sikkert været enten Abrahamson eller Nyerup, og det er jo denne melodiindsamling, der den dag i dag giver kæmpeviseudgaven i 1812-14 sin værdi. Vi må nøjes med at konstatere, at bogtrykker J.F. Schultz 3/2 1809 svarede Nyerup, at han med glæde vil være med til at give kæmpeviserne »... en ny Kiol paa, som de høiligen trænger til, da de har brugt den gamle i saa mange Aar«, og at Nyerup derefter udsendte *Axel Thorsen og Skjøn Valborg, en norsk Ballade, med Anmærkninger af R. Nyerup; som Prøve paa den ny Skikkelse, hvori Abrahamson, Rahbek og Nyerup agte at udgive den saa kaldte Kjempevisebog* (forordet dateret 1/2 1809). Udgiverne fandt det opportunt at hægte sig på de dannedes interesse for Oehlschlä-

Klubberne var en forløber for den politiske offentlighed. Her ses læsestuen i Drejers Klub, der var en af de betydeligste o. 1800. I Drejers klub kom bl.a. viseudgiverne Abrahamson, Nyerup, Rahbek (ses som nr. fire fra højre, stående) og P.E. Rasmussen. (Pastel af F.L. Bernth, 1817. Original i Pressemuseet).

gers skuespil *Axel og Valborg*, som blev førsteopført året efter, men som Rahbek allerede havde omtalt udførligt i *Tilskueren*, nr. 102-03, og som cirkulerede i afskrifter. I prøven lover Nyerup, at udgaven vil komme, så snart der bliver fred, men nævner så, at der endnu savnes »eet Slags Bidrag dertil, hvis Tilvejebringelse er udsat for store Vanskeligheder« – nemlig melodierne, hvoraf de fleste allerede er »evig tabt« og resten »paa glid mod Undergang«. Nyerup nævner de få kæmpevisemelodier, han kender, og fortsætter: »Hvo der til nogen anden af de til Peder Syv udgivne Viser kan forskaffe de ægte gamle Melodier, og indsender samme til en af Udgiverne, vil derved stifte sig et hæderligt Minde i vor Nationalmusiks Historie, og Bidrage til Vedligeholdelsen af Nordisk Aand og Konst«. Til disse indsendere loves frieksemplarer (s. 5-6).

Nu lod krigen sig jo ikke sådan stoppe, og udgaven kunne på den måde få lange udsigter. Allerede 11/10 1809 skrev Nyerup derfor til Rahbek, at freden i *Skandinavien* var nær (den afsluttedes 11/12) og opfordrede ham til at udsende en subscriptionsindbydelse og erklære, at »... vi har Fred i

Skandinavien, og da vi ikke kan Kjempe, græde vi Kjempeviser«. I et brev til Steffens 29/10 mente Nyerup optimistisk, at udgaven ville komme om et årstid²⁹. Rahbek fulgte opfordringen, og igen blev Oehlenschläger påskud-det, idet han havde indflettet »Åge og Else« i sit drama. Rahbek optrykte derfor denne sang som *Prøve No. 2* (1810) – med Oehlenschlägers melodi! – og betonedes dens »melancholske Skjønheder«. Der udkom faktisk endnu en tredje »prøve«, da Nyerup i *Frigge, Poetisk Nytaarsgave for 1813* lod trykke »Hagbarth og Signe«-visen »som Prøve af den under Pressen værende 3die Del af de gamle Kamp- og Kjærligheds-Viser«. Viseudgavens fem bind blev først udbudt til salg i begyndelsen af 1814, fem år efter den første prøve.

Den første *Prøve* blev flere steder anmeldt i pressen, der i det hele taget fulgte arbejdet med interesse. Medvirkende til arbejdets forsinkelse har været, at værket blev større end oprindelig planlagt (bl.a. som følge af krav i pressen, jfr. *Dagen* 17/12 1810).

Rahbek skrev i *Dagen* 9/4 1811, at de tre udgivere havde

»gjennemgaaet saavel Kiæmpevisebogen selv, som hvad andre trykte og haandskrevne Samlinger, samt enkelte didhørende Sange, det har været dem muligt at opdage og overkomme, og ere nu i fuld Arbeid med, efter en mellem dem indbyrdes skeet Fordeling og Forening saavel at give den nye Udgave den muligste Correction i Henseende til Texten, som at forsyne Sangene med de fornødne Noter, samt, saavidt disse haves, at tilføie Melodierne, som de over Forventning have været heldige med at faae meddelte, og endelig slutte det hele med et Glossarium«.

Rahbeks egen medvirken har nu, så vidt det kan ses idag, været den mindste; det æstetiske »Efterskrift« i bd. V, s. 81-152, er af ham. Både Abrahamson og Nyerup har nedskrevet grundige kommentarer til de enkelte viser og i fællesskab udarbejdet glossariet. Men herudover har Nyerup skrevet den bibliografisk-historiografiske »Beslutning« i bd. V, s. 1-80, og det er ikke mindst ham, der har stået for melodierne, både hvad angik korrespondance med indsenderne rundt om i landet³⁰ og forholdet til melodiredaktøren. Som sådan var oprindelig tænkt kapelmusicus Chr. Tiemroth, men da han sprang fra i sidste øjeblik, blev det syngemester Ludvig Zinck³¹. (Nyerup har dog været en del involveret også i melodiarbejdet).

Hvad kom der da ud af Danmarks første større indsamling af musikalsk folkekultur? Hvem var indsamlerne, hvad var deres motiver, hvad og hvordan samlede de ind?

3. Indsamlerne – og lidt om sangerne

Det primære kildemateriale til belysning af folkevisearbejdet og melodiind-

samlingen 1809-21 befinder sig i dag på Det kgl. Bibl. Først er der 10 kapsler fra Nyerups efterladenskaber med alskens forarbejder og melodier³². Også blandt Abrahamsons efterladenskaber findes et par kapsler med forarbejder til kæmpevisedgaven plus en slags kladdebog med tanker, digte og afskrifter fra perioden ca. 1779-1803³³. Til gengæld kendes ingen forarbejder el. lign. fra Rahbek. Fra Melsen haves brevene til Nyerup 1811-20, herunder to udførlige viselister fra 1816 og 1820³⁴, og to bind håndskrevne visebøger, som det er lykkedes mig at identificere (se senere). P.E. Rasmussens 17 bd. foliodagbøger er derimod bevarede, ligesom et par optegnelsesbøger og div. andre notater³⁵. Af melodiredaktørerne Zinck og Grønlands materiale, forarbejder el. lign. findes desværre intet bevaret, men en vis betydning har Grønlands aldrig trykte kæmpevisedsættelser i Weysses samling, fordi de henviser til A.F. Windings nu tabte melodiindsendelser³⁶. Hertil kommer så Nyerups uhyre omfattende og vigtige korrespondance, hvoraf især brevene til Nyerup fra danske, norske, svenske og tyske er bevarede. Af breve fra Nyerup til hans dansk-norske indsendere og medredaktører haves især talrige breve til Rahbek, men også f.eks. nogle breve til P.E. Rasmussen³⁷.

Ud over Det kgl. Bibliotek findes Peder Kiers indsendelser til Oldsagskommissionen (herunder tre melodier) på Nationalmuseet, og div. kladder og renskrifter m.m. af melodier, som Rasmussen indsendte til Nyerup, er bevarede på Dansk Folkemindesamling³⁸. På Folkemindesamlingen findes også en protokol, som Axel Olrik udarbejdede i 1904, med registraturer over det indsendte tekst- og melodimateriale til Nyerup samt Weyse-Windings og Rasmussens materiale – og desuden Hjalmar Thurens afskrevne og reviderede eksemplarer af denne³⁹. Endelig må det ikke glemmes, at *udgaverne* i mange tilfælde er vores primære kildemateriale, idet de oprindelige indsendelser til de trykte melodier stort set er gået tabt.

I spørgsmålet om, hvem *Nyerups indsendere* er, og hvorfra de trykte eller blot i manuskriptform bevarede melodier stammer, er man dels henvist til kæmpevisedgavens oplysninger i bd. V, s. IV-XVI, dels til de bevarede breve (herunder Melsens to melodilister) og dels til Nyerups melodilister (i Add. 65 h, M¹⁻⁶, 4°, og Ny kgl. Saml. 2314, bl. 1,4°)⁴⁰. Kildematerialet og især Nyerups melodilister rummer imidlertid nogle problemer, som i dag ikke kan løses, og som gør, at vi form. aldrig vil få fuld klarhed over, hvorfra de trykte melodier stammer, og hvad de enkelte indsamlere helt præcist har indsendt⁴¹. Med dette forbehold skal jeg nedenfor supplere og korrigere Grüner Nielsens gamle redegørelse for Nyerups indsamlere. Ud fra det nævnte kildemateriale, div. håndbøger, folketællingslister o.l. kan der i dag opstilles nedenstående liste over Nyerups *melodiindsendere* og de *optegnere*, der ikke selv har indsendt, i perioden 1809-21. Der anføres så vidt muligt: Stilling, navn, fødsels- og dødsår, bopæl, indsendelsens art og tidspunkt

samt en litteraturhenviisning, der bekvemt viser hen til yderligere oplysninger om personen. (Stillings- og bopælsoplysninger gælder indsendelsestidspunktet).

Kaptajn Werner Hans Frederik Abrahamson (1744-1812), Kbh.

Medredaktør ved kæmpevisedgaven, ANR. Har form. indleveret tekst og melodi til DgF 271 og DgF 76. Melodierne har han selv kunnet, men form. ikke selv nedskrevet (DgF 271 er nedskrevet af »Hr. Zink« – vel komponisten H.O.C. Zinck? – jfr. »Den Danske Tilskuer« nr. 99-100, 1793; men ikke trykt i visedgaverne). Melodierne er sikkert fra Jylland. *Litt.*: Dansk Biografisk Leksikon 1.-3. udg., H. Ehrencron-Müllers Forfatterlexikon, Karl Clausen: Folkeviser og nymodens sang i Napoleonstiden s. 50 ff. (Efterladte manuskripter i Det kgl. Bibliotek).

Sognepræst Christopher Schrøder Andresen (1760-1832), Fuglevig præstegård v. Vissenbjerg på Fyn

Har form. indsendt en melodi 1809-13, der nu ikke kan spores (iflg. M⁶, men senere overstreget). Bliver citeret for en kommentar, han har skrevet på den afskrift af Printzenskjoldvisen, som Rafn lånte og afskrev til Nyerup i 1819 (Ny kgl. Saml. 2314, s. 47, 4°). *Litt.*: DBL¹⁻³, Th. H. Erslews Almindeligt Forfatter-Lexicon.

Anonym discipel i Frederiksborg lærde Skole

Har optegnet melodien til DgF 46, og hans lærer C.E. Steenbloch har så videresendt den til Nyerup 1809-11 (jfr. nu tabt brev til Nyerup 26/6 1813, cit. i ANR V). Melodien stammer fra Roskilde-egnen.

Sognepræst Jørgen Gantzel Blicher (1749-1831), Vorning

Har blot indsendt en vise i 1811, optegnet af J. Ørum. *Litt.*: S.V. Wibergs Præstehistorie III, 630.

Cand. teol., adjunkt (fra 14/4 1810) Steen Steensen Blicher (1782-1848), Kbh. eller Randers

(Indsenderen kaldes »Sten Blicher« af Nyerup i M⁶, og det må antages at være digteren). Har indsendt DgF 1 & DgF 18 1809-10. Melodierne stammer vel fra Midt- eller Østjylland, hvor Blicher voksede op. *Litt.*: DBL¹⁻³.

Student Jakob Hornemann Bredsdorff (1790-1841), Kbh.

Har indsendt mindst syv melodier 1809-10 (nemlig DgF 38, 69, 131, 250, 258, 271 og 416). Melodierne stammer vel fra Vester Skerninge-egnen på Fyn, hvor Bredsdorff kommer fra. *Litt.*: DBL¹⁻³, Erslew. (Der findes også

en del folkesange, opt. af Bredsdorff blandt Berggreens melodieefterladenskaber på DFS og Det kgl. Bibl.).

Seminarielærer og (fra 1810) personel kapellan Hans Jacob Bötcher (1779-1855), Brøndbyvester

Har indsendt i alt form. 12 melodier 1809-11 (bl.a. DgF 6, 42, 47, 175, 265 og to »efterklangsviser«: B 96 og C4), heraf form. syv melodier til tekster, som står hos Peder Syv, med brevet 11/10 1809. Indsendte 13/4 1811 nogle melodier (5?) for sin tante fru Kruse på Hvolgård, som sikkert også har optegnet nogle af de i 1809 indsendte (jfr. brevene til Nyerup). Melodierne stammer – i hvert fald for en stor dels vedkommende – fra Langskov-egnen nord for Vejle. *Litt.*: Erslew & Erslew suppl.

Sognepræst Claus Clausson (1760-1842), Nørre Nisum

Har indsendt mindst seks melodier (DgF 306, 382, 389, 458 og »efterklangsvisen« Hr. Bryning og skæmtevisen Ramund) plus mindst fem tekster 1810-13. Melodierne er vel fra Jylland. *Litt.*: Erslew.

Res. kapellan Rasmus Parelius Dreyer (1779-1819), Værdalen nord for Trondhjem

Har indsendt mindst to melodier (til en »efterklangsvisen« og en nyere vise) og tekster til fem andre viser 1809-12. Melodierne er vel fra egnen Trondhjem/Værdalen. *Litt.*: Halvorsens norske forfatterleksikon, Catharinus Elling: Vore Folkemelodier (Christiania 1909), s. 18 ff (trykker melodierne).

Sognepræst Jens Hornsyld (1757-1840), Assens

Indsendte fire melodier dec. 1809 – jan. 1810 (DgF 34, 46, 69, 70), der stammer fra Horsens egnen. Melodierne er optegnet af musikanter Sivert efter Hornsylds sang. *Litt.*: DBL¹⁻², Erslew, Breve fra og til N.F.S. Grundtvig (Kbh. 1924-26).

Sognepræst Peder Kier (1771-1834), Øster Løgum

Indsendte tre melodier (DgF 46, 445 og »efterklangsvisen« Alexanders vise), som han selv havde optegnet, 2/11 1809. Melodierne er fra Øster Løgum. *Litt.*: Clausen: Folkevisen og nymodens sang s. 35-117, Peder Kier: Min rejse gennem jordelivet (Skrifter udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 39), Tønder 1968.

Fru Kierstine Catharine Kruse (født o. 1759), Hvolgård i Langskov sogn v. Vejle

(Optegnersken kaldes af H.J. Bötcher i brev til Nyerup 11/10 1809 »min

Tante, Frue Kruse paa Hvolgaard«. Identificeringen er ikke fuldstændig sikker, men bygger bl.a. på kirkebogen for Langskov sogn). Optegnersken »Frue Kruse« har været søster til landvæsenskommissær og kammerråd Anders Winding Kruse på Hvolgård. Hun har dels hjulpet Bötcher med at optegne i 1809 og dels selv optegnet nogle melodier (5?), som hun i 1811 lod Bötcher indsende til Nyerup. Melodierne er sikkert fra Langskov-egnen. *Litt.*: Trap VIII, 3, s. 1046.

Amtstuefuldmægtig Lars Melsen (1753-1820), Ålborg

Arbejdede som medredaktør ved viseudgaven 1821, men døde før den udkom. Indsendte 624 håndskrevne tekster og form. ca. 50 melodier i 1820. De melodier, der har stammet fra folkemunde, har været fra Vendsyssel (nogle dog måske fra Ålborg), men kun en mindre del af de indsendte melodier kan spores i dag. *Litt.*: Erslew.

J.C. Ortmann, Nørre Åby på Fyn

(At han skulle være degn, jfr. DgF, kan ikke verificeres). Optegnede og indleverede form. kun den ene melodi (DgF 42), som han gav fru Simonsen i okt. 1809, for at hun skulle videresende den til sønnen L.S. Vedel Simonsen, for at han skulle give Nyerup den (jfr. Ortmanns brev til Nyerup 21/10 1809 i Add. 65h, 4°). Melodien er vel fra Fyn.

Degn og skoleholder Christian Carl Plesner (1773-1838), Stenderup v. Horsens

Har form. optegnet og indsendt 36 melodier (der kun delvis kan spores) og mindst een visetekst i perioden 11/8 1809-1813; desuden måske nogle tekster/melodier i 1819-21 (jfr. brevet til Nyerup 20/8 1819). Melodierne er form. alle fra Stenderup-egnen. *Litt.*: Erslew.

Løjtnant, cand. jur. Carl Christian Rafn (1795-1865), Odense

Har form. kun afskrevet Printzenskjoldvisens tekst og melodi efter dr. og magister Mülertz' afskrift efter trykt forlæg, og videresendt den til Nyerup 3/12 1819. Melodien stammer altså fra et flyveblad. *Litt.*: DBL¹⁻³, Erslew.

Pensioneret auditor Poul Edvard Rasmussen (1776-1860), Knardrup (efterår 1810 – sommer 1811), Kbh. (1811-15) og Farum (1815-60)

Medredaktør ved viseudgaven i 1821 og har i den forbindelse bl.a. skaffet flyvebladviser. Optegnede og indsendte 20-28 melodier og vist mindst otte tekster dec. 1810-1813 plus mindst 12 viser (uklart forhold mellem tekst/melodi) nov. – dec 1820. Melodierne, hvoraf hovedparten kan spores, er vel fra Farum-egnen. *Litt.*: DBL¹⁻², Erslew, Carl Dumreicher og Ellen Olsen Mad-

sen: Danmark, dejligst vang og vænge (Kbh. 1956), s. 123 ff, Hjalmar Thuren: »Melodien til Danmark dejligst Vang og Vænge« i Danske Studier 1911, s. 28-36. (Efterladte papirer på Det kgl. Bibliotek og DFS).

Sognepræst Cornelius Thomas Rønnau (1752-1828), Oppdal syd for Trondhjem

Indsendte 30 melodier 20/3 1810. Melodierne er form. fra Oppdal og omegn. (Rønnau oplyser i et brev til Nyerup, at han har opfordret »en Ven, der længe har været i mit Huus, en Ridtmester Hansen, hvilken commanderer en Landværnsdivision i det antikke Værdalen« til at deltage i indsamlingsarbejdet, men det vides ikke, om det har givet noget resultat). *Litt.*: Halvorsen, Norsk Biografisk Leks., Elling: Vore Folkemelodier, s. 18 ff (hvor de melodier, der kan spores, er trykt).

Musikant Sivert, Assens

(Folketællingslisterne 1801 og -34 kender ingen musikant af dette navn i Assens, men det drejer sig måske om den stadsmusikant David Jacob Sivert (1789-1861), der omtales i folketællingslisterne for Odense 1834 og -45, eller om den 20-årige læredreng Nicholai Siwert, der i 1801 boede hos stadsmusikant Albert Rauch i Odense?). Musikant Sivert optegnede de fire melodier, som Hornsyld foresang og indsendte til Nyerup 1809-10 (jfr. Hornsylds breve til Nyerup).

Adjunkt Cornelius Enevold Steenbloch (1773-1836), Frederiksborg lærde Skole

Indsendte mindst 19 melodier 1809-11, hvoraf een er optegnet af en anonym discipel på skolen, og har indsendt mindst syv visetekster. Desuden er det sandsynligvis ham, der – uvist hvornår – har indsendt melodierne til otte bevarede danske og norske »Bondesange« (Ny kgl. Saml. 2314,4°, bl. 11). Bortset fra een fra Roskilde-egnen og een fra Vordingborg-egnen er melodierne vel fra Hillerød-egnen. *Litt.*: DBL¹, Erslew, Norsk biogr. leks., Halvorsen, Elling: Vore Folkemelodier s. 18 ff. (hvor de norske melodier, der kan spores, er trykt).

Sognepræst Christian Ludvig Strøm (1771-1859), Kregme v. Frederiksværk
Har formodentlig indsendt 22 melodier 1809-13, heraf form. de 18 optegnet efter færingen, løjtnant og revisor Bernhard Born, Frederiksværk. Borns melodier er fra Færøerne, resten af uvis oprindelse. *Litt.*: DBL¹, Erslew, Thuren & Grüner Nielsen: Færøske Melodier (1923) s. IX-X, C.L. Strøm: Ungdoms Minder, udg. af Bobé og Dumreicher i Gemt og Glemmt I (Kbh.

1915). (Strøm har også meddelt folkesange til Berggreen, jfr. dennes musik-efterladenskaber på DFS og Det kgl. Bibl.).

Cand. med., historiker og (fra jan. 1811) professor Lauritz Schebye Vedel Simonsen (1780-1858), Kbh. og Elved v. Odense

Har indsendt en melodi, optegnet af Ortmann, 1809 samt indsendt melodien til DgF 232. Desuden har han viderebefordret en melodi for pastor Østrup på Langeland i 1811, men om det er DgF 232 eller en anden, kan ikke afgøres. Melodierne er form. fra Fyn. *Litt.*: DBL¹⁻², Erslew. (Stort privatarkiv, bl.a. med 29 bd. dagbøger og en omfattende korrespondance, i Landsarkivet, Odense).

Cand. teol., kateket Andreas Frederik Winding (1785-1868), Kbh.(?) og (fra 1818) Stege

Optegnede og indsendte mindst 13 melodier og seks tekster til Nyerup 1815-21. Melodierne er form. fra Løgstør og Lemvig-egnen. (At Winding skulle være kateket i Lemvig, jfr. Aarbog for Musik 1923 s. 69, kan ikke verificeres). *Litt.*: Erslew suppl., Dal: Nordisk folkeviseforskning s. 59 ff & 122-25, Ejnar Bojsen: »Weyse-Winding-Berggreen« i Danske Studier 1956.

J. Ørum, Ørum v. Viborg

Indsendte tekst og melodi til DgF 20 3/4 1811 til pastor J.G. Blicher i Vorning, der så har befordret den videre til Nyerup. Melodien har Ørum selv optegnet efter en mand i Viskum sogn. (»J. Ørum« synes ikke at kunne være sognets præst, eller nogen af hans hjemmeboende børn, men folketællingslisten 1801 kender ikke andre med dette efternavn i sognet).

Personel kapellan Vilhelm Østrup (1777-1850), Magleby på Langeland

Har indleveret en melodi gennem Vedel Simonsen i 1811 (DgF 232?). Melodien er vel fra Fyn eller Langeland. *Litt.*: Wiberg II, 323. (Lille privatarkiv plus 69 breve til Vedel Simonsen 1821-49 i sidstnævntes privatarkiv på Landsarkivet, Odense).

Som det ses har altså 22 af de 25 personer reageret på opfordringen i 1809, mens Melsen, Rafn og Winding sammen med Rasmussen har været aktive indsendere op til 1821-udgaven. Indsendelsen af de otte »Bondesange« (Steenbloch?) er vel også sket til 1821-udgaven. Plesner er af Nyerup blevet opfordret til at medvirke i 1819, men det vides ikke, om han har gjort det.

I listen er kun medtaget kongerigske indsendere, men Nyerup modtog desuden nogle svenske melodier fra sekretær, senere rigsantikvar Carl Birger Ruthström i Stockholm⁴².

I listen ovenfor er primært nævnt, hvad der vides om melodierne, men flere indsamlere har allerede 1809 ff også indsendt visetekster, selv om de ikke var blevet bedt derom; især kan nævnes, at Clausson, Dreyer, Steenbloch og Winding i forbindelse med deres melodiindsendelser hver har indleveret mindst 5-7 visetekster – ligesom både Melsen og Rasmussen i egenskab af medredaktører ved 1821-udgaven har forsynet Nyerup med et ikke ringe antal tekster. Endelig skal nævnes, at enkelte personer i perioden 1809-21 kun har indsendt visetekster til Nyerup⁴³.

De mennesker, der som optegnere og indsendere af melodier har støttet Nyerups bestræbelser, er stort set alle sammen repræsentanter for elitekulturen og dermed samfundets øvre lag. Hvis vi med Sven Møller Kristensen opererer med tre grupper inden for denne elitekultur, kan vi skelne mellem:

1. Den egentlige overklasse: Høj adel og godsejere, det høje handelsaristokrati og toppen af embedsstanden og militæret.
2. Den akademiske del af »middelstanden«: Lavere embedsmænd, præster, professorer, latinskolelærere, kunstnere, litterater, studenter.
3. Den egl. borgerlige del af »middelstanden«: Købmænd og kræmmere, de mere velhavende håndværkere og andre næringsdrivende⁴⁴.

Det falder i øjnene, at optegnere og indsendere helt overvejende befinder sig i anden gruppe: Akademiker- og embedsmandslaget. Til den første gruppe må regnes Abrahamson, fru Kruse og Vedel Simonsen, mens musikanter Sivert – som pastor Hornsyld fik til at hjælpe sig – må henregnes til tredje gruppe. Ortmanns og Ørums erhverv kender vi ikke, men det har ikke så stor betydning, da deres indsats jo har været ganske ringe.

Selv om kildematerialet er sparsomt, kan vi alligevel til en vis grad danne os et indtryk af de *motiver*, som Nyerups optegnere og indsendere havde til at medvirke. Her må vi først skelne mellem dem, der allerede havde samlet viser uafhængigt af Nyerup, og så flertallet, som foranledigedes dertil gennem udgiverens opfordringer 1809 ff. Til den første kategori kan man regne udgiveren Abrahamson, men ellers Winding, Melsen og Rasmussen. De to sidste besad store samlinger af håndskrevne og trykte viser, og det førte da også til, at Nyerup udvalgte sig dem som medredaktører af NR. De resterende 21 er formodentlig alle sat i gang gennem opfordring. Vi kan konstatere, at Nyerup *personlig* har opfordret Bötcher, Hornsyld, Rafn, Rønnau, Ortmann, Rasmussen og Melsen, bl.a. ved at sende dem sin »Prøve« eller sit foredrag »Strøtanker...« Det samme har utvivlsomt været tilfældet med fynboerne Bredsdorff og Vedel Simonsen, med svigersønnen Strøm og med historikeren Steenbloch (der anmeldte Nyerups »Prøve«). Nogle af disse har så igen opfordret venner og bekendte, som det f.eks. ses i brevene fra

Rafn, Vedel Simonsen, Rønnau og Steenbloch. Kier er blevet direkte opfordret af Abrahamson, Ørum af J.G. Blicher og Sivert af Hornsyld. Blandt de resterende 6-7 personer har de fleste utvivlsomt om ikke fået en direkte opfordring så i det mindste kendt Nyerup personligt: Plesner er en af dem, der indsender sine første viser »ifølge Opfordringen i Aviserne«, men han har tidligere truffet Nyerup i Kbh. (iflg. brev 11/8 1809), St. St. Blicher levede som student i Kbh. 1799-1809, og de præstelige indsendere har jo alle i en årrække studeret i Kbh. Winding og hans folkeviseindsamlinger bliver introduceret for Nyerup gennem dennes »gode gamle Ven« rektor Brorson på Herlufsholm (jfr. Brorsons brev til Nyerup 14/10 1815). Den eneste, der gennem brevene lader forstå, at han ikke er blevet personligt opfordret og ikke kendte Nyerup personligt i forvejen, er Clausson i Nørre Nissum; men selv om han titulerer Nyerup »Deres Velbyrdighed«, har han følt så meget standsfællesskab, at han i sit første brev 22/3 1810 beklager, at Nyerup ikke aflagde ham et besøg under sin nylige tilstedeværelse i Vestjylland. Så tæt har Nyerups indsendere følt sig beslægtet – Danmarks første folkemelodiindsamling er stort set »vennernes« indsamling.

Det er i en del tilfælde ikke muligt at sige noget nøjere om, hvad der i øvrigt har været drivkraften bag indsendernes folkeviseinteresse, men for indsamlingen som helhed kan der opridses nogle tendenser. Først er der den gruppe, der har *reageret af høflighed eller fordi de følte sig forpligtet dertil*. Den type beklagede Rafn sig over, da han 3/12 1819 skulle undskylde sine forsinkede indsendelser over for Nyerup: »Vel sendte Adskillige mig endeel Viser, formodentlig kun for dog ikke at ville undlade at sende noget; men disse Viser var saa aldeles af den Beskaffenhed, at dem behøver jeg ikke at sende«. Til denne gruppe kan vi i hvert fald regne Andresen⁴⁵, Steenblochs discipel, Ørum og J.G. Blicher, Sivert, Ortmann og Østrup; men denne motivation har selvfølgelig også spillet en rolle – måske en hovedrolle – hos mange af de øvrige. Nyerup var jo repræsentant for statsmagtens højere uddannelse, og en opfordring fra ham har i sig selv haft en vis vægt – specielt hvis man kendte ham personligt.

Når det er sagt, kan man herudover spore tidens almindelige *antikvarisk-historiske og patriotiske* interesse for de gamle viser, man træffer en *præromantisk-æstetisk* interesse, ja endog en enkelt egentlig *romantiker*, og man finder et par *lærde med almuebaggrund*.

Blandt de antikvarisk interesserede finder vi deciderede oplysningsmænd som Peder Kier. Hans viseindsendelser var i virkeligheden et lidt tilfældigt biprodukt af hans rapporter til »Den Kongelige Commission i Kiøbenhavn for Oldsagers Opbevaring« 1808-09, og kom i stand på kommissionsmedlem Abrahamsons direkte forespørgsel i aug. 1809. Kier betragter sit stof med oplysningsmandens distance (overtroens historie!), og det har den fordel, at

han form. ikke tilpasser sine melodier til tidens kunstmusikalske smag⁴⁶. Den energiske rationalistiske præstetype med stærke antikvariske interesser skinner også igennem hos Rønnau, der bl.a. var ivrig landbruger, bekæmpede almuens drukkenskab, stiftede et almuebibliotek, drev voksenundervisning og særlig var interesseret i at oplære bygdeungdommen i musik (han underviste gratis dem, der havde anlæg for – naturligvis de dannedes – musik). Han var i forvejen beskæftiget med bl.a. at undersøge gravhøje for Nyerup, og forsikrer i brevet 22/8 1809 om, at han også nok skal skaffe »baade ældgamle saa kaldte Toner, og gamle Viser, i en og anden af Omegnene«. Det blev nu sværere end han havde forestillet sig, men det lykkedes ham med brevet 20/3 1810 at skaffe ikke mindre end 30 »Levninger fra Forfædrenes Dage« tilveje, og han betoner, at måske tilfredsstiller de ikke Nyerups ønsker, men »norske og gamle ere de i det ringeste alle«. En lignende tankegang spores hos Bötcher, når han i brevet 13/4 1811 siger om det vedlagte, at »saavel Texten som Melodierne synes at have Alderdommens Præg«. Både den unge seminarielærers tilbørlige respekt for Nyerup og patriotiske motiver fremgår af slutningen af brevet 11/10 1809: »Har jeg ved denne min ubetydelige Gjerning været saa lykkelig at skaffe Deres Velbyrdighed, min allerhøistærede Patron, som en sand Ven af alt, hvad der er oprindelig dansk, en liden Fornøjelse, da vil Tanken derpaa være mig en langt større Belønning, end jeg troer at have fortjent«. Også »landsmanden«, fynboen Hornsyld havde tidligere gået Nyerup til hånd i antikvarisk anledning (køb af gamle bøger), og hans breve omtaler viserne som »Quad fra Alderdommen«, »Oldtidens Stemmer«, »Oldtidens Nationalmusik« o.l. Men han tillægger samtidig disse gamle melodier et særligt æstetisk værd, som det skal omtales nedenfor. Viserne i NR kunne jo hverken leve op til en så ærværdig alder eller den æstetiske værdi, og mon ikke det spillede ind, da han på Rafns direkte forespørgsel afslog at medvirke ved denne udgave: »Herr Pastor Hornsyld, til hvem jeg i den Henseende ogsaa gjorde Bøn, tilskrev mig at Lærken synger kun om Foråret; men tier stille om Efteraar og Vinter, samt at hans Efteraar var forlængst begyndt og Vinteren stunded til«. (Brev fra Rafn til Nyerup 3/12 1819; Hornsyld var da 62 år og levede 21 år endnu).

De historisk-antikvariske motiver er naturligvis også tydelige hos de historikere, der medvirkede. Det er ikke overraskende, at oldforskeren C.C. Rafn her i sine unge dage virkede for at skaffe gamle viser til Nyerup, eller at formodentlig den eneste, han fandt værd at videresende, var den 148 strofer lange, historisk udpenslende vise om opstanden på Bornholm mod Printzenskjold i 1658. Han gjorde ligeledes Nyerup opmærksom på den adelsvisebog, der et par år tidligere var skænket Stiftsbiblioteket i Odense (brev 3/12 1819), og som Matthias Winther kort efter blev så begejstret for

(herom senere). Vedel Simonsen var selv – ligesom Abrahamson og Nyerup – medlem af Oldsagskommissionen, og hans viseinteresse er gået hånd i hånd med hans antikvariske rejser på Fyn, som det ses af brevene til Nyerup (selv om interessen nok også er æstetisk præget). Også Steenbloch var historiker og har bl.a. beskæftiget sig grundigt med middelalderen (han blev i 1816 professor i historie på det nyoprettede universitet i Christiania).

Den antikvariske interesse smeltede let sammen med patriotisme, som det også er skinnet igennem ovenfor. Vi har ingen vidnesbyrd om, hvordan Clausson i det fjerne Nørre Nisum betragtede folkeviserne, men blandt hans indsendelser til Nyerup var en ny vise om kaptajn Billes sejrige søkamp mod tyrkerne ved Tripolis, som han mener er en »ganske taalelig Krigsvise«. Her har en dansk patriot tilsyneladende taget begrebet »kæmpe-vise« på ordet! Clausson foreslår endvidere Nyerup at henvende sig til den kendte skillingsviseproducent Lucanders efterlevende familie i Haderslev, for der må kunne findes »adskillige gl. Sager« af den slags, der blev sunget på landet i Jylland i Claussons barndom (udateret brevfragment i Ny kgl. Saml. 2314, 4°, 3-4). Selv de af oplysningsmændene så foragtede skillingsviser fik nu værdi for nogle af de dannede.

C.C. Plesner var formodentlig – ved siden af Melsen – den største melodileverandør til Nyerup. Vi kan danne os et levende billede af ham gennem de fire bevarede breve eller brevfragmenter. Selv degnesøn tog han studentereksamen fra Horsens 1791. Han skrev mindre artikler og anmeldelser om landvæsensspørgsmål kort efter århundredeskiftet, men virkede ellers som degn i Urlev-Stenderup og (fra 1806) skoleholder i Stenderup. I brevene fremstår han først og fremmest som den utrættelige optegner og meddeler af oplysninger, som ivrigt ønsker at gøre Nyerup en gentjeneste for den venlighed, han havde mødt, da han var i Kbh. Han bryder sig ikke om de nyere »Soldater- og Kierligheds Viser« og medsender »Liden Kirsten« »for sin Smukheds Skyld«, selv om han ikke ved om den findes hos Syv, men ellers afspejler brevene ikke noget markant syn på, hvori han opfatter visernes værdi. (Det må dog nævnes, at han i et brev til Nyerup, som aldrig nåede frem, har udtrykt tanker »om de i Tonerne gjorde Forandringer«). Han opfordrer Nyerup til at forøge Kæmpevisebogen med »et nyt Hundrede«, også selv om det så blev nødvendigt at optage nogle nyere såsom »Sinclairs Vise, Kong Kristian stod ved høien Mast o:fl:« På trods af, at han altså gerne ser kongesangen udbredt, kan man dårligt kalde ham patriot, for der findes i brevene drøje hug mod soldaterudskrivning, kongægter, tiende, fattiganordninger (!), baun- og strandvagt, exerceren og censur – ja også embedsmænd og kongen selv kritiseres indirekte! Plesner og Nyerup må have fundet hinanden i interessen for selvejerbondens vel (Plesner drev i øvrigt selv landbrug); allerede i det første brev 11/8 1809 skrev Plesner:

»I de sidste 4 Aar har Bonden i Jylland snarere gaaet tilbage end fremad: og skal den nærværende Tingenes Orden vare ved, vil han snart igien nedsynke til det Intet, hvorfra Udskiftningen, Stavnsbaandets Løsning, og Hovedgaardenes Udstykning for kort siden hævede ham«.

Plesner har været belæst og haft radikal-borgerlige ideer:

»Vore Avissskrivere jamre over dyre Tider, baade Pugere og Prangere, og have forfærdelig travlt med Landmandens store Fordele – Kiøbmændenes større glemme de – men at Mængden af Bankosedler og en forringet Mynt er Skyld i de tilsyneladende høie Priser, tør de nok ikke sige, om de ellers begribe det. Mon vi ikke snart kan faae en god Oversættelse af *Adam Smith's Wealth of Nations*? Aldrig har vi trængt haardere til den end nu, da ingen tør sige Sandhed reent ud i et originalt Skrift. Og de Sandheder som A. Smith prædiker burde ikke være ubekendt for nogen Mand, aller mindst for Skribenter og høie Embedsmænd, som dog Erfaring viser at de ere«. (Brev 31/10 1810 i Add. 65h, 4°, bl. S).

Plesner har selv skrevet en afhandling om, »Hvad Danmark er, hvad det burde være, og hvorledes det kunne blive det«, og selv om den i 1819 er bortkommet for ham, håber han, at den kan offentliggøres »naaer vi engang faaer Trykkefrihed«. Den afhandling gad man nok læse!

Så meget om indsamlernes antikvarisk-historiske interesse og den spændende degn i Stenderup, der falder lidt udenfor bl.a. på grund af sin sociale placering. Ved siden af denne drivkraft finder man som det nye i tiden en *æstetisk fascination* af viserne. Det har været nævnt, at Abrahamson både er den praktiske oplysningsmand og åben over for den præromantiske, følsomme folkeviseinteresse. Denne følsomt-æstetiske interesse skinner adskillige steder igennem hos indsamlerne, selv om det ofte kun er i spredte bemærkninger. Dreyer skrev til Nyerup, at Redselilles vise »har en smuk og besynderlig for norske Øren rørende Melodie«, og sammenlignede sin norske »Lave og Jon« med Baggesen (jfr. Add. 65h, 4°, bl. I). Det er i øvrigt de eneste udtalelser, vi – i Nyerups gengivelse – kender af Dreyer om folkeviserne, selv om han iflg. ANR »med megen Iver har bidraget til dette Verks Fremme« (IV, s. 357). Bötcher har en forestilling om folkevisens strenge simpelhed i brevet 11/10 1809, Plesner nævner som sagt Liden Kirstens »Smukhed« og udnævner i samme brev melodien til »Vi hugged med kårde« til »den smukkeste af dem alle«. Hos disse tre kan vi altså lige ane en ny betragtningsmåde, men hos Hornsyld og Steenbloch er tendensen fuldt udfoldet, og de har i øvrigt begge haft et skarpt blik for melodiernes forskellighed fra samtidig kunstmusik. Pastor Hornsyld, der af Østrup i et brev til Chr. Molbech 7/8 1813 blev beskyldt for at opføre sig som en pave, har også

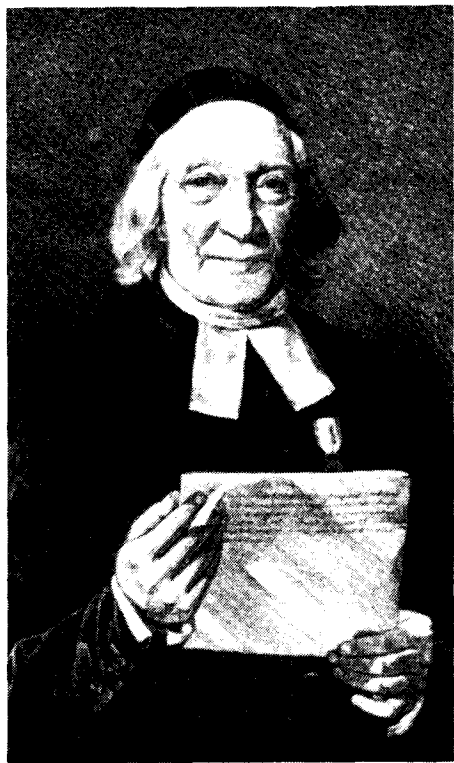
haft sans for poesi og var med Wibergs ord i præsteleksikonnet »en mærkelig højtbegavet Mand«. Han har kendt Herders *Volkslieder* (men ikke ejet Syvs mindre fornemme udgave!) og været fortryllet af Svejdal-visens »besynderlig sørgelig høitidelig klagende Tone«, som han også kalder »høitidelig som fra Aandernes Verden«. Han har været på vagt over for en omtrentlig, moderniseret nedskrivning af melodierne og har lagt et stort arbejde i at få optegneren, musikanter Sivert, til at træffe »de fra Nutidens Musik saa afvigende Toner«. Den æstetiske bevidsthed er også tydelig, når han slutter sit brev 17/1 1810 med at ønske: »Gid Melodierne smage dig og andre Skjønnere af Oldtids Musik og Sager«. – Det er dog Steenblock, der mest udførligt har udtalt sig om middelalder-melodiernes særlige »Musik-System«. Flere forskere har undret sig over, hvad han henviste til, da han i det citerede brev i melodibindet til ANR skrev, at han havde offentliggjort tanker herom. Steenbloch henviser til den anmeldelse af Nyerups *Prøve*, som han skrev i *Kjøbenhavnske Lærde Efterretninger* nr. 13, 1809. Her vender han sig mod forkortelse af viserne; så må man hellere helt udelade de mindst interessante af de

»... ikke faa herlige Levninger af Middelalderens Poesie, der endnu hist og her vedligeholde sig i Bøndernes Hukommelse, fornemmelig i de norske Fjeldbygder, hvor nymodens Tant og smaalig Cultur ikke gandske har kunnet sløve Sandsen for Alt, hvad der ikke umiddelbar hører til Hverdagslivets Nødvendigheder«.

Og han slutter anmeldelsen med disse vidtskuende ord, der både viser ham som en skarptseende folkemusik-teoretiker (på højde med Peter Grønland) og som en lærd historiker med det ene ben på vej til romantikken:

»Thi at Nordens gamle National-Melodier synges efter en Tonestige, ligesaa forskjellig vor nu brugelige, som Grækernes har været det, derom er vel ingen Tvivl. Selv den ved Axel Thorsens Vise aftrykte Melodie, der sikkert er en af de ældste, vi kiende, da de fleste Kjæmpeviser synges efter den, synes at bevise denne Paastand. Jeg veed meget vel, at nogle ansee Musikens nærværende Form for at være saa gandske overeensstemmende med Naturen, at enhver kunstløs Sanger maa, uden selv at vide det, synge efter vor Scala, og anføre som Bevis derpaa de Vildes Sange paa Øerne i Sydhavet etc. Men hvorledes have vi lært at kiende de Vildes Musik? Er det ikke ved europæiske Musikkyndige, der have drejet alting efter det System, hvortil deres Øre fra Barndommen af har været vant?

Imidlertid vil sikkert Enhver glædes ved at see saa mange, som muligt, af vore gamle Kjæmpevisers Melodier opbevarede, om de end, ved at skride frem gennem vor nyere af større Intervaller sammensatte Tonestige, skulde tabe noget af deres ejendommelige høj-

Tre af Nyerups folkevisesendere: Sognepræst Jens Hornsyld, tv. (litografi af Lehmann efter maleri af Wilh. Bendz fra før 1832), professor Jakob Hornemann Bredsdorff (tegning af J.F. Richardt o. 1840) og adjunkt Cornelius Enevold Steenbloch, th. (litografi af C. Muller efter forlæg af Joh. Flintoe).

tidsfulde Melankolie; ligesom ogsaa enhver, som ikke har tabt al Sands for hvad der plejer at være Nationerne helligt, – Mindet om Forfædrenes Idrætter, Sæder og Tænkemaade, sikkert vil ønske Udgi-verne Held til Verkets Fuldendelse; thi ere end Kjempevisernes factiske Værd ikke altid saa betydelig, som det ved første Øjekast kunde synes at være, saa bære de dog umiskjendeligt et nøjagtig Præg af de henfarne Tiders ægte Nationalaand, og frembyde en Rigdom af Stof for vore Digtere, som sikkert ikke vil vorde ubenyttet, dersom ellers ikke vor Øhlenschlägers Kjempeskridt afskrække Andre fra at vove sig hen paa den Bane, han vandrer«.

Ideen om at landalmuen lever et særligt enkelt og moralsk liv, og at (nogle af) dens sange er værdifulde levn fra middelalderen, der besidder en kvalitet, som er gået tabt i kunstmusikken – denne idé er jo nærmest det modsatte af oplysningsmændenes syn på folkekulturen. Hvis Steenbloch er den lærde historiker på vej til romantikken, så finder vi hos pastor Winding en egl. romantisk betragtningsmåde. Han var præstesøn fra Hvidbjerg-Lyngs i Sydthy, læste til cand. teol. 1804-10, og fik fra 1818 fast stilling som kateket i Stege. I 1815 foretog han en rejse i Jylland, hvor han på Lemvig-egnen optegnede viser efter en bondepige, og det samme har han gjort flere gange, for i det eneste bevarede brev til Nyerup 26/3 1821 taler han om »de gamle Toner, som jeg har samlet paa mine jyske Tourer, og som have frydet, og bevæget min Sjæl indtil Taarer«. I dette brev erklærer han sin kærlighed til den nyere lyriske melodi til »Alt udi dybe Dale« og siger, at disse folkeviser »... bærer Præget hos sig af den Aand, som ei forgaar med Tiden, men evig lever uagtet tempora mutantur et nos in illis«. Vi kender dog især Windings syn på viserne fra den *Forerindring*, som løst indlagt fulgte med Weyses andet hæfte »Halvtredsindstyve gamle Kæmpevise-Melodier« i 1842⁴⁷. Selv om forerindringen altså er en snes år senere end NR, kan vi vist godt tage den som udtryk for Windings syn også o. 1820, og her ser man så det romantiske syn fuldt udfoldet. Folkesangens dybe betydning ligger i, at folket »ligesom har sjungen sin Sjæl ind i dem, saa de ere blevne dets Ejendom, dets Stemme, hvori det, maaske sig selv ubevidst, har aabenbaret sin Tilværelses og Følelsers Gaade«. Viserne har tilhørt hele folket, høje og lave, og vidner om dets enhed og særegenhed. Med Weyse er disse »vore nationale Kostbarheder« blevet genoplivet, »gjengivne deres gamle, eenfoldige, simple Skikkelse, og straalende tilbage af det harmoniske Klædebons uforgjængelige Glands, som tilhyllet omgav dem«. – Det er nationens klassesløse guldalder, som Winding ønsker at få genskabt her i begyndelsen af 1840'erne, hvor samfundets sociale og politiske spændinger var ved at blive lidt for tydelige!

Hverken auditor Rasmussen eller amtstuefuldmægtig Melsen ønskede

nogen »guldalder« genoplivet – for dem var landets fortid karakteriseret ved bondeundertrykkelse og despoti. De hører som type til Nyerups mærkeligste og mest spændende indsamlere og er her slået sammen som *lærde med almuebaggrund*. De var begge bondesønner, hævdede sig gennem held og begavelse over deres stand, men bevarede livet igennem kontakt og sympati med den. Hvor Melsen i sit borgerlige virke i Ålborg til det sidste markerede sine radikal-borgerlige ideer og sympatien med den franske revolution, så endte Rasmussen som en lærd særling uden fast arbejde i landsbyen Farum, efter at hans karriere i 1809 var blevet stoppet så brat.

Rasmussen havde det held efter faderens tidlige død at blive optaget som plejesøn i digteren Edvard Storms hus, og han kom til at fungere som et levende eksempel på oplysningstidens pædagogiske ideer. Storm var medstifter af Efterslægtsselskabet, og sørgede naturligvis for at Poul fik friplads på selskabets skole, der blev drevet efter moderne filantropiske ideer. I et digt lader Storm »Minerva« sige om den lille Poul:

Han skal ei heller pløie som hans Fædre

Jeg vil opdrage ham til noget bedre⁴⁸.

Rasmussen svigtede ikke tilliden, men blev student kort efter Storms død i 1794 og cand. jur. 1801. Han blev 1802 ansat inden for militæret som auditør i Sørensen og 1804 tillige som assessor i Københavns fattigvæsens politiret. Han var således blevet optaget i de bedre borgerlige kredse, var medlem af Drejers klub og indgik i statens volds- og undertrykkelsesapparat. Det sidste har ikke bekommet ham godt. Han kom på kant med sine foresatte, og fik på et tidspunkt en måneds løn i bøde fordi han forsøgte at beskytte en tømmermand ved at trække retssagen mod ham i langdrag (som man kan se af div. bevarede embedsskrivelser til Rasmussen i Ny kgl. Saml. 2652, 2°). Som en udløber af denne sag måtte han tage sin afsked i 1809, officielt p.gr. af svageligt helbred, og levede herefter sine resterende 51 år (!) af sin lille pension. Ligesom instinktivt flyttede han tilbage til sin fødeegn Farum for at bo iblandt sin familie og sine gamle standsfæller.

Rasmussen fremstår som en underlig blanding af en oplysningsmand og typen på en lærd bonde. Vi kan ret nøje følge hans viseleveringer til Nyerup gennem den opgørelse, han har skrevet på sit eksemplar af Syv, gennem kladder og renskrifter til de melodier han indsendte, gennem bevarede breve og gennem de monumentale 17 bd. foliodagbøger (der stort set aldrig er blevet udnyttet af forskere, fordi de er skrevet i en af ham selv opfundet stenografi). Oplysningsmanden viser sig i trangen til at justere og forbedre. Han sender f.eks. 29/12 1820 Nyerup den kristelige majvise i en af ham selv tilfilet skikkelse, han indsendte sin egen melodi til »Danmark dejligst vang og vænge« 2/9 1811, »hvilken har fået Bifald og voldet at Visen er siungen med Behag«⁴⁹, og han anbefaler 11/2 1820 en nyere vise med ordene:

»Skjønt denne her er mindre poetisk, eller egentlig kun rimet prosa, synes mig dog at den indeholder mange sunde Tanker og gode for Bondepigen fattelige Lærdomme« (alle tre breve i Add. 65h, 4°). Han retter i 1820 læsemåder og anbefaler ikke sjældent forkortelser, idet han prioriterer tydelighed og korthed. Men hans baggrund viser sig i interessen for almuens sang og i den store samling skillingsviser og afskrifter, han må have besiddet. Hans indsendelser udmærker sig ved at være gennemæssigt brede. Hvor Abrahamson, Nyerup og Rahbek har siddet og sammenlignet adelsvisehåndskrifter og bøger på bibliotekerne, der har Rasmussen gransket sine afskrifter, sine optegnelser efter folk på egnen, sine skillingstryk og sin private bogsamling.

Rasmussen er pligtopfyldende gået Nyerup til hånd og har leveret et ikke ringe arbejde som medredaktør i 1821, men 21/3 dette år nævner han i foliodagbogen »... den liden eller ingen Ære jeg ventede af Viseudgivningen«. Det var jo ikke tilfældigt, at Rasmussen som en af de mange patrioter havde komponeret en melodi til Frk. Jessens prisbelønnede nationalsang fra 1819 (iflg. dagbogen, I, s. 76). Almueviser og nationalsange – Rasmussen stod med et ben i hver af de to musikkulturer!

Lars Melsen skal her trækkes ud af det mørke, der har hvilet over ham, skønt han var Nyerups medarbejder under udgivelsen af NR. Det eneste opslagsværk, der nævner noget om ham, er den korte omtale i Erslews forfatterleksikon. Men han mindes af Nyerup i forordet til NR som »... den i flere Grene af Litteraturen udmærket kyndige Melsen...«

»Han var en Hædersmand, som kun Faa. Han var en sand Menneskeven, og følte varmt for Fædernelandet. Som kundskabsrig Vendelbo, født i Bondestanden, staaer han ved siden af den navnkundige *Peder Dyrskjøt* i det 17de Aarhundrede. Den samme ufortrødne Iver, hvormed Dyrskjøt gik biskop Birkerød i Aalborg til Haande med sine mangfoldige genealogiske og chronologiske Tabeller, samme forekommende Redebonhed og rastløse Omhu viste Melsen for at skaffe Viser og Visemelodier tilveje, og dog blev det ham ikke af Skjebnen forundt, at see Frugten af disse sine Bestræbelser paa Prent«.

Hvem er den person, der har haft en så betydelig rolle i Danmarks første folkemelodiindsamling?

Melsen er født 17/6 1753 som søn af gårdmand Jens Melsen i Nørre Bindslev i Vendsyssel⁵⁰. Skolen i sognet var kummerlig, men i niårsalderen lærte han de fire specier af en gammel gårdmand i fødebyen. Han blev skriverdreng på en nærliggende herregård og siden forvalter hos en godsejer Quistgaard. I 1780 har han boet på herregården Stensbæk i Bindslev sogn, idet han herfra korresponderede med Landhusholdningsselskabet om biavl (iflg. kopibogen i selskabets arkiv, nu i Erhvervsarkivet i Århus). 1787

anføres han som »fuldmægtig« på Steensbæk i folketællingslisten. Året efter bosatte han sig som købmand og gæstgiver i Gammel-Skagen, og 1794 flyttede han efter hustruens død til Ålborg, hvor han virkede som fuldmægtig på amtstuen til sin død.

Melsen er formodentlig den af Nyerups indsendere, der har leveret flest melodier. Han er en af de ganske få indsendere uden studentereksamen. Han kom i kontakt med den lærde verden i Kbh., da han i 1811 indsendte sin *Samling af Provinsial-Ord og Talemaader* (nu i Ny kgl. Saml. 811^t, 4°) til brug ved Videnskabernes Selskabs ordbog – men følte sig i det første af to bevarede breve til Molbech foranlediget til at undskylde, at ordsamlingen indeholder ting om skatter, tiender, bondeplagerier osv., der »ikke passe til Hensigten«. Melsen var nemlig radikal-borgerlig, en kompromisløs tilhænger af bondens frigørelse og ideerne fra den franske revolution. Han udgav i trykkefrihedens tid 1797 *Over det Holstenske Livegenskabs skadelige Indflydelse paa Velstand, Oplysning og Moralitet; en Oversættelse af det Tydske* i sympati med indholdet, fordi de holstenske livegne og de danske fæstebønder i de vigtigste anliggender »unegtelig endnu har meget tilfelles« (Eftererindringen s. 77). I skarpe indskud og noter supplerer Melsen den tyske forfatter. Melsens grundsyn er, at det er tilstandenes urimelighed, som skaber fattigdom, betleri, overtro og umoral, og han taler varmt for bedre landsbyskoler og imod de tyngende afgifter på bonden (især tiende og ekstraskatter, men s. 22-23 opregnes 27 afgiftstyper!). Efter censurens genindførelse under de stramme forhold efter århundredeskiftet har han fået afløb for sine frihedsideer som medlem af klubben Enigheden i Ålborg. Melsen har kunnet engelsk, tysk, fransk, hollandsk og latin – at dømme efter sprogene i hans bogsamling, der ved hans død var på ikke mindre end 1800 bd.⁵¹ Trods al denne boglige lærdom har Melsen bevaret sympatien for folkelitteraturen og -sangen. I 1811 påtænkte han at udgive en ordbog over vendelbomålet (iflg. brev til Nyerup 16/9), og han priser varmt Nyerups »kostelige« *Morskabslæsning* i 1816, som han »som født Bonde« har længtes meget efter og nu læst »med udsigelig Interesse«. Melsen har desuden samlet en mængde skillingsviser, har besiddet nogle af Peder Dyrskjøts efterladte håndskrifter⁵², og har iflg. Windings brev til Nyerup 26/3 1821 »samlet paa Ammestuefortællinger, Eventyrer o.s.v.« Men vise-samarbejdet med Nyerup er kommet i stand, da Melsen i det andet af syv bevarede breve til denne 15/8 1816 sluttede:

»Jeg ejer en sjelden, maaskee mageløs Samling af skrevne danske Viser, nye og gamle, og hvoriblant en heel Deel egentlige Almue-Sange. Samlingen indeholder omtrent 3.200 Nummere og bestaaer af 12 Quartbind... Til en betydelig Deel av Viserne haves Melodierne på Noder, ligesom et fuldstændigt Register over det Hele«.

Nyerup har straks skrevet tilbage og bedt om yderligere oplysninger, og Melsen medsendte derfor med brevet 27/8 1816 en liste på over 170 viser, som han troede »ældst og interessantest« med kryds ved de halvhundrede, han havde melodier til. Efter at have modtaget Nyerups »Strøtanker« i 1820 oversendte Melsen en ny viseliste med et lignende antal førstelinier og markering af melodier samt afskrifter af 23-24 viser og meddelte, at han er i fuld gang med at afskrive melodier. Han glæder sig over udgivelsen af disse viser i stedet for de kunstlede nationalsange, som »neppe kunne andet end afnøde Mænd af Eftertanke en Hovedrystelse« (er det nationalsangs-konkurrencen i 1819 han hentyder til?); men foreslår bogens nedre grænse flyttet til 1788 »da Bondens Stavnsbaandsløsning i Danmark og Revolutionen i Frankrig aabnede en ny, forhen ukjendt, Bane for den menneskelige Aands Udvikling og Opsvingning fra sit, i saa mange Aarhundreder vedvarende, under geistligt Hierarkie og verdslig despotisme baarne, Aag«. Nyerup har nu ønsket dele af Melsens enestående håndskrevne visesamling, og Melsen skriver i brevet 19/8 1820:

»Det er i følge af Deres behagelige Forlangende, at dette ledsages af
a, det 6te og 9de Bind af min Visesamling og
b, et lille Forraad af Melodier til adskillige gamle Viser
med Ønske, at disse Ting maatte kunne tjene D. V^{hed} som noget
Bidrag til at fremme Hensigten. Melodierne ere satte for detmeste
efter mit eget Hoved saaledes som de have været sjungne hertillands.
Kun ved et par Stykker har Hukommelsen ikke staaen mig bi fulde-
ligt, der ogsaa er anmærket«.

Melsen må mindst have sendt 47 melodier over sammen med de 600 tekster, idet Grønland på en melodiliste i Nyerups efterladenskaber henviser til en »nr. 47« i Melsens melodisamling.

Her, lidt over tre måneder før Melsens død ophører de bevarede breve. Midt under den dybe landbrugskrise sluttede amtstuefuldmægtigen sit sidste brev således:

»Alting gaaer stedse mere tilbage med os her. Livelighed, Lyst, Mod, Haab, Nationalaand, forsvinde under Tidens vedvarende Tryk. Her er nu en overflødig Høst ved siden af en overflødig Armod. Es kan wohl nicht lange so bleiben?«

Melsens oversendte melodier er sikkert desværre gået tabt blandt Grønlands papirer, og arkiverne i Nordjylland kender ikke nogen særlige efterladenskaber fra Melsen iøvrigt. Heller ikke de to bind viser, som kom i Nyerups besiddelse, findes på Det kgl. Bibliotek eller Dansk Folkemindesamling (har Nyerup sendt dem tilbage efter Melsens død?). Derimod er det lykkedes mig at identificere to andre bind fra Melsens visesamling, nemlig bd. 5 og 7. Bind 5 findes i dag på Folkemindesamlingen, idet det blev

foræret til Svend Grundtvig 1883 af A.P. Gaardboe i Hedensted ved Frederikshavn⁵³. Det er i kvartformat og indeholder 300 visetekster skrevet med Melsens hånd. Bindet bærer på ryggen titlen »Danske Viser«, men over registret står »Bladviser«. Indholdet er klubviseagtigt og rummer utvivlsomt også afskrifter af viser fra blade, tidsskrifter o.l. På den første side i bogen står: »Kiøbt paa Auctionen efter I. Melsen af Hans Maelsen«, og førstnævnte må være forvalter Jens Melsen (jfr. note 53). Bind 7 er genfundet i *Ny kgl. Saml.* 4678, 4°, det er i dag uden indbinding og bærer kun påskriften »Tine Melsen«. Det indeholder ligeledes 300 visetekster af samme karakter som bd. 5 (og indeholder bl.a. en lejlighedsvis fra 1813, så det er altså afsluttet efter dette tidspunkt).

Melsen er altså en lærd samler og bogbesidder på trods af sin manglende skoleuddannelse. Han har været kendt og respekteret i Ålborg, som det ses af nekrologen i *Aalborg Stifts ... Jydske Efterretninger og Avertissements-Tidender* 14/12 1820. Hans virke som folkevisesamler har været et led i hans interesse for den bredere befolknings kultur – og med den »bredere« befolkning menes den landalmue, han selv kom fra, og den provinsmiddelklasse, som han senere kom til at indgå i. Fællesnævneren for disse to ret forskellige samfundsgrupper var for Melsen deres ufri stilling under verdsligt og gejstligt herredømme⁵⁴. I et brevfragment til en ukendt (form. fra 1820) slutter han med flg. »patriotiske Vers« om netop disse samfundsgrupper:

Agerdyrkning, Handel, Søstre to,
blomstre, trives her i Friheds Ro –
Tvang og Snørebaand de ei fordrage.
Her, beskjermende, Forsynets Haand
føre skal den gamle danske Aand
og Almeenhed i Triumf tilbage!

Efter således at have gennemgået de forskellige typer indsamlere rejser spørgsmålet sig, hvilke forudsætninger de havde for at optegne musikalsk folkekultur, hvordan de gjorde det, og hvad de optegnede.

Det er karakteristisk for Nyerups optegnere, at de stort set alle tilhører samfundets kulturelle elite, og at de socialt står tydeligt højere end det miljø, hvor den levende sangtradition endnu trivedes. Det har betydet, at de fleste af dem har manglet indsigt i og solidaritet med folkekulturen – og blot har villet rive dele af den (kæmpeviserne) ud af sammenhængen for at bruge den i en helt anden. Det betyder dog ikke, at de har manglet enhver føling med miljøet. Præsterne på landet har levet nær folkesangens bærere, men rigtignok fortæller kilderne ofte om bondens store mistænksomhed og afstand fra denne statsmagtens repræsentant⁵⁵. Allerede konferensråden og forfatteren C.F. Jacobi berettede til de la Bordes *Essai sur la Musique*,

1780, at bønderne tror, man vil gøre nar af dem, når man vil optegne folkeviser⁵⁶. Noget nærmere kontakt med almuekulturen må vi antage, at en degn og skoleholder som Plesner har haft. Til en ordentlig forståelse af folkekulturen hører imidlertid, at man selv er vokset op i miljøet, og det giver blandt dem, der har optegnet mere end en enkelt melodi, et særligt fortrin til Kier (bondesøn), Sivert/Hornsyld (hvis far var drejlsvæver), Melsen (bondesøn), Plesner (degnesøn) og Rasmussen (bondesøn) – hvortil vi jo kan føje Nyerup selv.

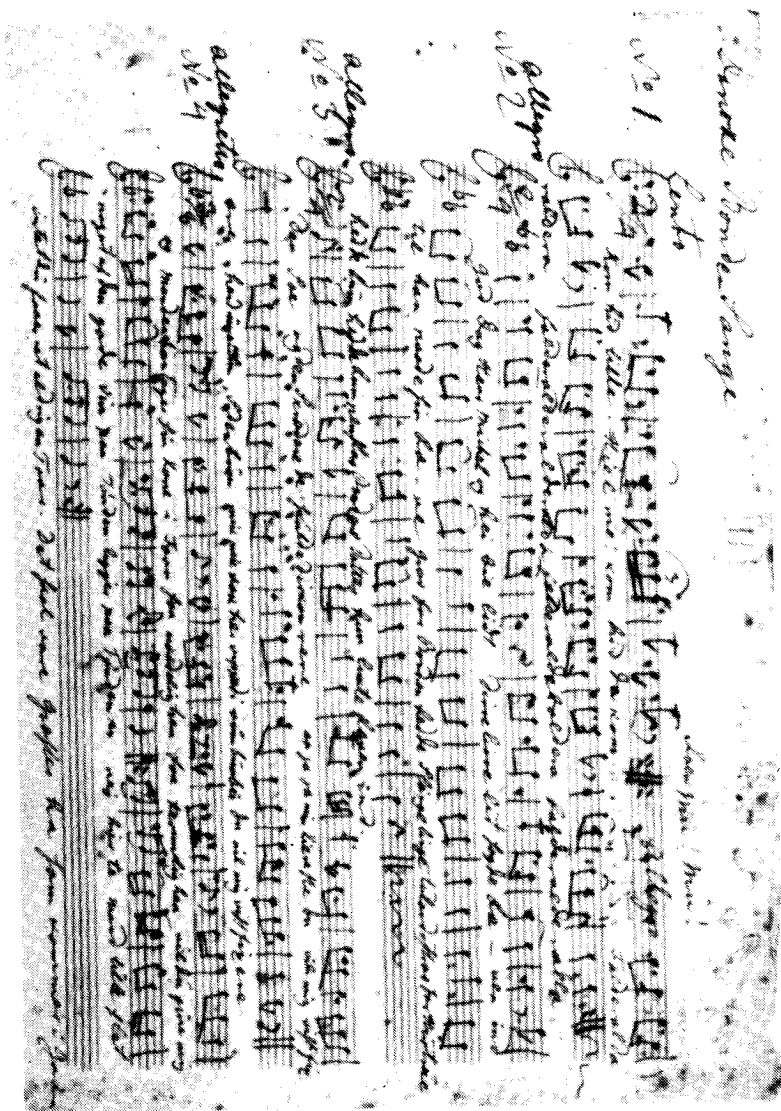
Et er imidlertid baggrunden og kontakten med sangermiljøet i al almindelighed, noget andet er den konkrete evne til at nedskrive melodier, der forudsætter en vis musikalsk uddannelse. En sådan uddannelse har en del af optegnerne haft, selv om de i brevene klager over, at den er mangelfuld. Steenblochs skolediscipel »(var) ikke ukyndig i Musiken«, og han var selv »en smule theoretisk, men næsten ikke praktisk Musicus« og undskylder derfor evt. fejl i opskriften. Vi ved dog, at han som dilettant dyrkede musik i studietiden⁵⁷. Bötcher mener sig i stand til at »angive den rigtige Toneart«, men beder alligevel om, at viserne gennemses af »en duelig Theoretiker«, selv om han frabeder sig »for meget bessermachen« (brevet 11/10 1809). Clausson har nedskrevet viserne »saaledes som jeg efter min svage Musikkyndighed har kunnet sætte dem paa Noder« (brev 22/3 1810). Kier fik musikundervisning, mens han læste, og har formodentlig ejet et klaver⁵⁸. Det samme gælder Strøm, der fik sangøvelser, sang i kor og spillede fløjte i studentertiden⁵⁹. Winding sang og spillede klaver og siger spøjende, at »nebst der Theologie gebe ich der Musika die höchste Ehre« (jfr. brev fra Brorson til Nyerup 14/10 1815 og fra Winding til F.P.J. Dahl i Ny kgl. Saml. 1639, 2°). Melsen skriver, at »jeg har, sandt at sige, kun været min egen Læremester i Tonekonsten...«, men kalder sig dog også »ikke ganske ukyndig i Tonekonsten« (breve 2/7 1820 og 27/8 1816) – og det tror man gerne, for hans bogsamling indeholdt blandt talrige noder, vise- og musikbøger både en tysk generalbaslære og en *Forsøg at synge en Choral efter Noder* fra 1766 (iflg. det omtalte auktionskatalog). Plesner har kun haft »to Timers Undervisning i Musik, og har nu i de sidste 8 Aar neppe havt min Fløjte 8 gange aarlig i Haanden. Desuden har jeg aldrig seet Tonen til nogen Kjæmpevis sat paa Noder«. På trods heraf har han dog opfattet en særlig utaktfasthed hos sangerne, men beder om, at melodierne bliver gennemset inden trykning (brev 11/8 1809 i ANR V). Rønnau spillede selv flere instrumenter og underviste heri, bl.a. violin⁶⁰. Rasmussen lærte klaverspil hos Storm og lærte sig violin i 1810⁶¹. Om Abrahamson og Hornsyld ved vi endelig, at de ikke selv magtede at nedskrive melodierne.

Optegnerne har altså som følge af deres miljø besiddet en vis, omend ofte mangelfuld, musikuddannelse, og hertil kommer, at de stort set alle har

været assimileret i samtidens kunstmusik (det sidste er muligvis en større forvrængningskilde end det første), selv om enkelte af dem har været bevidste om folkemusikkens afvigelser herfra.

Om selve *nedskrivningssituationen* ved vi, at en del af melodierne er optegnet efter egen erindring om barndommen. Her er altså ikke tale om, at sangeren er traditionsbærer, men blot om at erindre gamle indtryk. Vi ved positivt fra brevene, at Clausson, Kier, Melsen og Plesner selv har optegnet – og Hornsyld ladet optegne – melodier efter egen erindring, og at Abrahamson har ladet optegne en melodi efter sig selv. Hornsyld kunne som nævnt ikke selv nedskrive melodierne, og efter at en lokal også måtte give op, prøvede han at opsøge en musikanter i Odense; men da denne ikke var hjemme, måtte musikanter Sivert i Assens gøre det ved hjælp af både violin og klaver. Hornsyld skriver til Nyerup, at han ofte har været sammen med Sivert, inden det lykkedes, men alligevel beder han om, at en indsigtfuld kunstner vil gennemse melodierne (jfr. alle tre breve til Nyerup). Også Kier har brugt et klaver ved sin nedskrivning. – Hvad angår nedskrivning efter levende tradition, så ved vi, at Vedel Simonsen havde sat pastor Strøiberg til at opsnuse »Ridder Ranilds Vise«, og at Strøiberg »forsikkrede at saavel saa som hans Naboe Hr. Ibsen ved Bønderbrylluper havde erkundiget sig derom, var der dog ingen som mindedes at have hørt den« (brev til Nyerup 17/11 1811). Det er faktisk den eneste beskrivelse af feltarbejde, vi kender fra denne indsamling. Andre optegnere har utvivlsomt ligesom pastor Rønnau foretrukket at lade almuen komme til sig. Han tog kontakt med en bekendt i Lessøe, »hvorfra en meget bedaget Bonde, i sine forrige Dage en Skoleholder, der skal have en stor Samling av skrevne Kæmpeviser, og kunne synge dem, er bestilt hid til Præstegaarden«, og han har »mangen Gang ... maattet hente en eller anden Bonde fra flere Miles Afstand« (breve til Nyerup 22/8 1809 og 20/3 1810). Mon det er den bedagede bonde fra Lessøe, Rønnau hentyder til, når han 12/9 1809 skriver til etatsråd Pram om folkemelodier: »Endnu i denne Eftermiddag blev Jeg glad ved at imodtage et Par Stykker fra Lessøebygden, men de ere ikke i den orden, at de saaledes, som de nu findes skrevne, kunne følge dette, og ogsaa Musiquen maa først rettes lidt paa«?⁶²

I følge moderne folkloristiske principper bør man opsøge traditionsbærerne i deres eget miljø, hvis man vil have en så ægte version af sangen, som muligt – og det har utvivlsomt kun ganske få af Nyerups optegnere gjort. Det hænger sammen med, at deres hovedformål har været at søge gamle levninger, og ikke at give en solidarisk nedskrift af et stykke levende folkekultur. Den utilstrækkelige musikuddannelse, som en del af dem har haft, og det faktum, at de fleste af dem har tilhørt et betydeligt højere socialt lag (og dermed en helt anden musikkultur) end traditionsbærerne, må ligeledes

Fire »Danske Bonde-Sange«, som antages at stamme fra C.E. Steenbloch. Indsendelsen er udateret, men er formodentlig sket op til viseudgaven i 1821. Øverst ses, hvad der ligner et hyrderåb (sangle?): »Kom hid lille Hielme«; derefter tre skæmteviser: God Dag Herr Michel«, »Den Soe og den Skrædere« samt »Og Manden tager sin Kone i Favn« – en form for musikalsk folkekultur, der ikke var meget påagtet af de dannede i 1800-tallet. Melodierne har så vidt vides ikke været offentliggjort tidligere. (Fra Nyerups efterladenskaber i Ny kgl. Samling 2314, 4^e, bl. 11)

gøre os skeptiske over for nedskrifterne. Men det må også huskes, at netop deres dilettant-status kan have skærpet omhyggeligheden med melodinedskrifterne, som vi ser, når Bötcher »har været samvittighedsfuld omhyggelig for at give dem i den strængeste Simpelhed; men har dog ikke kunnet undlade at anbringe enkelte musikalske Zirater, som ere characteristiske for Sangerinderne i de Egne, i hvilke de ere opsamlede« (brev til Nyerup 11/10 1809). Det samme kan iagttages gennem Hornsylds omhyggelige og tålmodige nedskrivningsprocedure, eller når Plesner 31/10 1810 skriver: »Tonerne til Viserne til Grev Guncelin, Hr. Oluf og Marsk Stigs Døttre har jeg lært at synge rigtigere, og sender dem derfor for anden Gang«.

Hvilken slags viser har alle disse mennesker indsendt til Nyerup, og hvilken karakter har de bevarede optegnelser?

De fleste af indsenderne synes at have forstået, at udgiverne i 1809 ønskede alvorlige middelalderballader a la Peder Syv og har efterkommet ønsket. Man træffer dog enkelte »efterklangviser« blandt det indsendte, f.eks. »Hr. Bryning« (Bötcher, Rasmussen, Clausson), »Slottet i Østrig« (Steenbloch), »Alexanders vise« (Kier) og »Ungersvenden og hans kæreste« & Helligtrekongervisen (Rasmussen) – ligesom man finder enkelte af de viser hos Syv, der ikke er alvorlige middelalderballader. Enkelte skæmteviser kan man også finde, især Ramund (Clausson, Plesner, Rønnau, form. Melsen). De indsendere, vi af det bevarede materiale kan se har skilt sig ud fra dette billede allerede 1809-13 er *Clausson*, som indsendte teksten til den næsten samtidige skillingsvise »St. Billes Fægtning«, *Dreyer*, der indsendte to nyere norske viser, *Rønnau*, der indsendte et par skæmteviser og syv nyere norske viser samt syv melodier uden tekst (tral?), *Rasmussen*, der indsendte tre sanglege, og endelig indsenderen af de otte nyere danske og norske »Bondsange« (form. *Steenbloch*). Efter 1815 har Winding leveret flere nyere lyriske viser, og Rasmussen og Melsen har leveret et genre-mæssigt bredt repertoire af viser op til 1821-udgaven (men det faldt jo helt i tråd med denne udgaves intentioner)⁶³.

Det oprindelig indsendte materiale til Nyerup er for de trykte melodiers vedkommende stort set gået tabt – når vi ser bort fra Rasmussens egne manuskripter til de melodier, han sendte Nyerup. Hvad vi har tilbage i Nyerups efterladenskaber er et par snese melodier, som stort set *ikke* blev trykt, nemlig fra

Rønnau: 18

Steenbloch: 13 (heri medregnet de otte bondsange)

Rasmussen: 5

Clausson: 3

Dreyer: 2

Mülertz/Rafn, Ørum/J.G. Blicher, Kier (men ikke hans hånd), Bötcher, St. St. Blicher, Vedel Simonsen, Melsen (?): Hver 1 (foruden 6 fra Ruthström og et par andre svenske). Hertil kommer Kiers tre melodier på Nationalmuseet (faksimile i Clausen: *Folkevisen* s. 73). På et så spinkelt grundlag kan der selvfølgelig ikke drages generelle slutninger om karakteren af de enkelte indsenderes materiale generelt. Det skal derfor blot nævnes, at blandt de fem i Nyerups efterladenskaber, der har optegnet mere end een melodi, har et par af Rønnaus vrøvl med taktinddelingen, men ellers finder man ingen grovere formelle fejl, højst som hos Steenbloch nogle småfejl. I ingen af optegnelserne finder man forsøg på at gå ud over nodesystemet. Blandt de fem »store« finder man hos Rasmussen ingen fraseringsangivelser, hos Rønnau kun ganske enkelte forslag og fraseringsbuer, hos Dreyer kun forslag, og hos både Steenbloch og Clausson fraseringsbuer, forslag og trioler. (Hvordan forslagene skal fortolkes er svært at sige). Kiers tre optegnelser har fraseringsbuer og mangler dobbeltstreger og evt. fermater til slut, hvilket kan antyde en pauseløs overgang fra vers til vers. Karl Clausen har desuden gættet på, at en påfaldende rytmik i to af melodierne kunne være »antydninger af en pavsels, strømmende syngemåde visen igennem«⁶⁴.

Tonalt skiller Rønnaus norske melodier sig ud ved at opvise særlige, især lydiske træk⁶⁵. Hvad angår melodiernes periodisering bemærker man, at blandt de ganske få DgF-melodier i den fireliniede strofeform har Clausson indsendt to med 1.-2. og 3.-4. linie udgørende syv takts perioder. Bemærkelsesværdigt er det, at Peder Kiers tre melodier har en fælles »hypodorisk« tonalitet, og at hans Elverhøjvisen har syv takts periodisering⁶⁶.

De bevarede optegnelser opviser altså vekslende grader af formel nedskrivningskorrekthed, afvigelser fra dur-moll tonalitet og »wienerklassisk« periodisering i 2-, 4- og 8-takts perioder. Det kan konstateres, at mange af Rønnaus optegnelser har klare lydiske træk, at Kiers var »hypodoriske« og at ingen optegnere forsøger at gå ud over det almindelige nodesystem – men ellers er tendenserne så ubestemmelige, at der ikke kan drages særlige generelle konklusioner alene herudfra på de nævnte punkter. Lidt sikrere konklusioner kan drages om arten og mængden af de visenedskrifter, som Nyerup modtog – selv om det må konstateres, at ikke ubetydelige dele af det indsendte melodimateriale ikke kendes i dag, hverken i Nyerups efterladenskaber eller i den »restituerede«, trykte form (f.eks. er kun tre af Windings og form. kun en halv snes af Melsens melodier trykt i de to melodiudgaver). Vi kan med forsigtighed danne os et billede af en del optegneres musikalske forudsætninger og af nogle forskellige typer nedskrivningssituationer. Derimod kan vi med sikkerhed identificere stort set alle Nyerups

indsendere, og fastslå deres sociale, geografiske, kønsmæssige og aldersmæssige placering. Og selv om vi ikke i hvert eneste tilfælde kan bestemme indsendernes motiver til at deltage, så kan vi for hele indsamlingsvirksomheden fremanalysere de 4-5 vigtigste tendenser.

Det kan ikke konstateres, at Nyerup har *ignoreret eller afvist* nogle optegnelser eller indsendere 1809-13. Derimod stillede han sig en enkelt gang ret afvisende over for en potentiel indsender op til 1821. Henvendelsen kom fra »landsmanden« *Matthias Winther* (1795-1834).

Winther huskes vel i dag stort set kun for sin udgave af *Danske Folke-Eventyr* i 1823, som er den første danske af sin art⁶⁷. Hans eget liv blev alt andet end et eventyr – et negativt modstykke til H.C. Andersens. Han var bondesøn fra Vissenbjerg sogn på Fyn, og efter faderens død blev han 1811 optaget på byskriverkontoret i Odense, da han ikke kunne komme til at studere. Han slog sig imidlertid snart på kirurgien, og fik velyndere der ønskede at hjælpe ham frem til eksamen. Men Winther giftede sig uden at kunne forsørge en familie (underklassens evige lod!), levede af forskellige jobs som militær-kirurg og fik trods flere forskellige studieperioder i Kbh. aldrig taget nogen eksamen. Han rodede sig ud i et efter samtidens målestok umoralsk liv, og blev endelig i 1830 fyret som militærlæge. Sine sidste år levede han derefter i Kbh. som udgiver af forskellige pamfletter mod sine uvenner og redaktør af »sensationsbladet« *Raketten*, indtil han døde kun 39 år gammel. Han var på det tidspunkt en så skandaleombrust person, at boghandler Beeken kunne udgive og sælge en lille pjece med *Mathias Wintners Levnet og Hændelser, Tildeels efter hans egne Papirer* (1834).

Efter at Winther i 1818 var vendt tilbage til Odense, blev han opmærksom på en adelsvisebog, som var skænket til Stiftsbiblioteket i 1817 (håndskriftet beskrevet i DgF XII, s. 385-86). I stridsskriftet og selvbiografien *Forpostfægtning med Oberst Christian Høegh-Guldberg og Stabskirurg Tønder, med et Par Livsbilleder* fra 1831 fortæller Winther, at faderen ejede et bibliotek og en »herlig Samling i ældgamle Manuskripter og Breve«, og at han selv læste kæmpeviserne »der især huede mig« fra otte års alderen (s. 4-5). Han har også selv indsamlet viser i årene op mod 1820, og 2. feb. dette år skrev han til Nyerup, som han ikke kendte, og meddelte (i et 11 siders bilag) første vers plus referat af 29 gamle viser:

»Disse sange ere deals opbevarede i Folkemunde og paa mine Vandringer i Jylland afskrevne af mig«, – form. i Randerstiden 1818? – »deals findes de i et gl. Manuscript hvoraf ieg og har afskrevet dem, foruden nogle mærkelige Varianter til de i 'Danske Viser fra Middelalderen' opbevarede Viser«.

Matthias Winther – regimentskirurgen og forfatteren, der iflg. eget udsagn besad en stor samling af »Almue- Viser«, men som afvistes som potentiel indsender til Nyerup i 1820. (Litografi af J.A. Jerichau, 1834.

Han beder Nyerup oplyse, om de nævnte viser findes i de københavnske visehåndskrifter, for ellers vil han udgive dem selv.

»Jeg vil da, hvis De troer at Sangene ere Udgivelse værd, strax tage fat paa Arbeidet, hvis ieg kan være saa heldig at finde en *Forlægger*. Jeg kan ogsaa levere Melodierne til nogle af dem, saaledes som jeg har hørt den synges af Bønderne. Da den har det ejendommelige Skjønne der udmærker Middelalderens Musik, vil det ej være uden Interesse«.

Endelig tilbyder Winther at sende Nyerup nogle tekster og melodier til brug ved NR.

Mærkelig nok må Nyerup have reageret temmelig afvisende på denne henvendelse. Men 10/3 1820 skrev Winther tilbage i det andet af to kendte breve mellem dem, at selv om en del af viserne ikke er ukendte, fortjener de dog p.gr. af deres mærkelige varianter at trykkes tillige med de hidtil ukendte. Winther oplyser samtidig, at han ikke kan finde råd for at få dem trykt og giver en kort beskrivelse af manuskriptet på Stiftsbiblioteket. Som bondesøn priser han Nyerups »Morskabslæsning« varmt, »et Skrift der er skrevet som af min Sjæl«, og hen mod slutningen afslører han en samlervirksomhed, der kan minde om Mel-sen og Rasmussen:

»Det vil sikkerlig interessere Hr. Prof. naar ieg vover at give Dem Underretning om, at jeg i 4-5 Aar har samlet paa danske *Almue-Viser*, hvoraf ieg allerede ejer 10 tykke Bind in octavo. Vil min Penn lykkes og jeg engang faae en nogenlunde stor Samling af Sligt, som og af gamle danske Skrifter, hvilket er mig et kjært Ønske det ieg daglig søger at bringe i Virkeligheden, da skael det Hele engang tilfalde det Offentlige«.

Det vides ikke om Nyerup har svaret på dette brev, men initiativet er, så vidt det kan ses, ikke kommet videre. Også Rahbek synes at have stillet sig ret afvisende på en henvendelse i 1820, men Winther har senere sendt en del afskrifter fra Stiftsbibliotekets manuskript over til ham (hvoraf dog kun et par stykker blev trykt i Rahbeks *Tilskueren*, 1822/*Tilskuerne*, 1823). I 1822 bad Just Mathias Thiele Winther om at sende sig resten af de afskrifter, han besad af adelsvisemanuskriptet (nemlig 30-40 viser) til brug ved Thieles påtænkte viseudgave, og Winther erklærede sig parat hertil i et brev til Rahbek 17/10 1822.

Det har vist ikke før været almindelig kendt, at Winther både har samlet viser fra folkemunde og har syslet så indgående med visearbejde og -udgivelse. Selv om han har været en let fængelig sjæl, og seriøsiteten i visearbejdet måske har været knap så stor, som de bevarede breve giver indtryk af, forekommer Nyerups afvisning af en optegner her under arbejdet med NR uforståelig. Dertil kommer, at Winther var fynbo – og dem var Nyerup altid

beredvillig overfor – bondesøn, og at han senere i 20'erne lærte Nyerup personligt at kende og blev hjulpet af ham i en litterær sag⁶⁸. Har Nyerup i 1820 ment sig færdig med kæmpeviserne? Han var som tidligere nævnt allerede 3/12 1819 blevet gjort opmærksom på Stiftsbibliotekets manuskript af C.C. Rafn, men her svarede han tilbage 31/12 1819, at manuskriptet var en udførlig kritisk drøftning værd – så det støtter jo ikke den hypotese. Er Nyerup måske blevet gjort opmærksom på Winthers ikke helt udadledige levned, og har han derfor foretrukket, hvis det blev aktuelt, at lide på sin ven Rafn? Hændelsesforløbet er uigennemskueligt og må forblive en gåde.

Hvor fik Nyerups optegnere deres melodier fra, hvem var de *sangere*, der bar den levende tradition? Det ved vi meget lidt om.

Vi ved, at Clausson, Kier, Melsen, Plesner, Hornsyld og Abrahamson ud over at være optegnere også har været *passive* traditionsbærere, dvs. at de tidligere havde lært nogle sange efter levende tradition, men ikke længere brugte disse aktivt. Abrahamson havde som nævnt hørt sine to sange senest i 1780'erne af en veninde, hvis moder havde i sin ungdom lært dem i Jylland. Clausson nedskriver melodier fra sine »Drengedage« og nævner, at han kun erindrer eet vers af DgF 306, men tilføjer: »Mueligt at min Moder endnu kan denne Vise, som jeg har hørt hende synge for 40 Aar siden« (brev 22/3 1810 i Add. 65h, 4°). Hornsyld har lært sine fire melodier af sin farmoder, »en høialdrende Kone, som døde i Horsens for noget over 40 Aar siden og hvis Moder igjen levede i F3 og C5 Tiden. Min Fader kjendte dem og sang dem ofte med mig og baade han og jeg, saavel som min Farmoder havde godt Øre og gode Syngeorganer« (brev til Nyerup 2/12 1809). Melsens melodier var jo »satte fordetmeste efter mit eget Hoved saaledes som de have været sjungne hertillands«. Hermed menes uden tvivl landlig almuetradition, idet han i samme brev til Nyerup beklager, at han er for gammel til at drage på indsamlingsrejse »i det indre af mit Fødeland, Vensyssel«. Plesner nævner blot om en enkelt vise, at han »lærte den som Barn«, og om tre andre, at dem »har jeg kundet fra min Barndom af« (breve 11/8 1809 og 31/10 1810; det sidste citeret i ANR V). Kier lærte sine viser i sin Barndom ved landboernes aftenforsamlinger, hvor man underholdt sig med traditionel sang og fortælling⁶⁹.

Går vi derefter over til at betragte de optegnere, som vi ved har optegnet efter andre sangere end sig selv, er oplysningerne igen meget sparsomme. Vi kender kun navnet på to af disse sangere, nemlig »Hr. Lieutenant og Revisor Born på Friderichsværk« og »Frøken B.M.«. Bernhard Ludvig Born (1773-1841), der var opvokset på Færøerne, hvor faderen var kommandant, sang mindst 18 viser herfra for pastor Strøm⁷⁰. Frøken »B.M.« har Berggreen identificeret som »en Dame i Frederiksborg ... Bolette Morgenstjerne«⁷¹. Hun er Steenblochs hovedkilde og har foresunget ham mindst op

mod en snes viser, som hun havde lært af en nogle og halvfemsindstyveårig »Kone« i Frederiksborg, der igen havde lært dem i sin Barndom (jfr. citatet af nu tabt brev fra Steenbloch 26/6 1813 i *ANR V*). – Resten af sangerne kan kun bestemmes ved angivelser af køn, alder, geografisk og social placering. Steenblochs skolediscipel har optegnet sin melodi efter »Bønderne ved Roeskilde« og Steenbloch selv en enkelt melodi efter »en gammel Frue, der for mere end 50 Aar siden havde lært den i Egnen ved Vordingborg« (*ANR V*, s. XIII). Bötcher og hans tante har optegnet efter »jydske Bønderpiger« og »Sangerinder«. Dreyer har optegnet melodier, som han har hørt, uden at vi ved efter hvem. Plesners mange melodier er for det meste optegnet efter bønder, men en enkelt fik han foresunget af sin formands 70-årige enke, der boede hos ham (brev til Nyerup 8/10 1809). Rasmussen har i hvert fald optegnet et par melodier efter en »Sangerske«, måske den »Kirsten i Holte« der nævnes som sangerinde i foliodagbogen. Rønnau hentede jo flere gange »en eller anden Bonde«, mens Winding optegnede viser »paa Landet i Jylland i Aaret 1815 ved at høre dem synge af en Bondepige, der havde en særdeles klar, reen og sonor Stemme, som af min Søster, der havde en ikke mindre reen og behagelig Stemme«⁷². Endelig optegnede Ørum sin ene melodi efter »En Mand i Viskum Sogn« (iflg. brevet til Blicher i Add. 65h, 4°).

Så lidt ved vi altså om meddelerne til Danmarks første folkemelodiindsamling! Mest ved vi selvfølgelig om de seks, der optegnede efter egen erindring – og det har en del af de øvrige indsendere sikkert også gjort, selv om det ikke kan påvises. For resten af meddelerernes vedkommende er det ud fra det nu kendte materiale kun muligt at identificere fire (Born, Morgenstjerne, Plesners formands enke og Windings søster). Vi kan derfor kun konkludere ganske få generelle ting om indsamlingens meddelere, nemlig at de falder i de to nævnte grupper (de, der optegner efter sig selv, og de øvrige), og at sidstnævnte gruppe typisk synes at bestå af »folk på landet«, uden at vi nøjere kan specificere dem ud på gårdmænd, husmænd, landarbejdere el. lign. (Dette støttes vel af, at fire af de seks i førstnævnte gruppe stammer fra landbobefolkningen). Materialet er for spinkelt til at drage generelle slutninger om meddelerne køn, alder, geografisk placering, repertoire og dets oprindelse, brugssituation, funktion el. lign. Kun fire af de sangere, der ikke samtidig er optegnere, vil nogen sinde kunne belyses yderligere gennem kirkebøger o.l., og meget tyder på, at disse fire er utypiske for den levende sangtradition o. 1810 (f.eks. socialt). Alle disse folkesangens bærere smutter væk mellem hænderne på os – de har ikke interesseret indsamlerne!

4. Udgaverne

Danmarks første folkemelodiindsamling blev som bekendt præsenteret for offentligheden i to udgivelser, dels de fem bd. *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen*, der blev udbudt til salg i beg. af 1814, dels de to bind *Udvalg af Danske Viser* fra 1821. Melodierne er i begge tilfælde trykt i sidste bind.

Den 21/10 1820 skrev Nyerup begejstret til Rasmussen:

»Godt Nyt! Vi faae vore Viser ud – med samt Melodier.

Schultz's Enke paatager sig Forlaget, paa samme Vilkaar, paa hvilke hendes mand trykte de fem Bind Kjæmpeviser; det vil sige: uden Honorar, blot at vi faae nogle fri-Exemplarer«. (Jfr. også brevet 5/6 1820).

Selv frieksemplarerne holdt det i 1814 hårdt med at få udleveret, og Nyerup måtte give afkald på de fire første bd. (brev til Rahbek 21/4 1814).

Udgaver af denne karakter har ikke været noget stort profitobjekt på det frie marked, og det har været umuligt at finde en forlægger, som ville betale udgiverhonorar. Det lykkedes dog i begge tilfælde at få økonomisk støtte andetsteds fra, nemlig hos *Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse*⁷³. Dette selskab var stiftet 1759 med det formål at fremme poesi og veltalenhed, og dets regnskaber viser, at Selskabets midler i perioden 1812-21 overvejende stammede fra »Zahlkassen« (nærmest at sammenligne med vore dages finanslovsmidler), kun for 10-20% vedkommende fra obligationsrenter. Ideen om at søge støtte her er ikke kommet fra fremmede, idet både Abrahamson og Rahbek var medlemmer af det eksklusive selskabs styrelse. Selskabets arkiv er bevaret på Det kgl. Bibl.⁷⁴, og da ingen før har gjort det, skal jeg kort gennemgå den behandling, viseudgaverne fik, idet det sætter nogle ting i relief.

Nyerup ansøgte på udgavernes vegne om støtte til kæmpeviseudgaven 26/12 1810. Ansøgningen er vedlagt de to »Prøver« som eksempel på fremgangsmåden, og udgaven anslås at blive på 3 bd. à 30 ark. Udgaven kræver støtte, da »... Tiderne ikke ere litteraire Foretagender af noget Omfang gunstige...« Argumentationen for visernes værd er indrettet efter modtageren. De er

»en Skat, som ikke mange Litteraturer i Europa kan fremvise Mage til. Det er en paa Bidrag til Kundskab om den skandinaviske Fortids Aand og Sprog Sæder og Skikke saa rig Grube, at den aldrig vil ophøre at give Ransagerne det rigeste Udbytte. Ogsaa have vore Digtere baade lyrisk og dramatisk bearbejdet adskillige af de her forekommende frugtbare Æmner«.

Trangen til en udgave, hvor de »moderne smagløse Sange hos Peder Syv blev udmønstrede«, og som suppleres med Tragica og med hidtil utrykte viser, »bliver Dag for Dag føleligere« – og endelig henviser Nyerup til de

tyske og engelske lærde, der »højt og lydelig« beder om en sådan ny udgave: Gräter, Grimm, von Hagen, Lewis, Jamieson, Pinkerton m.fl. Nyerup finder det altså formålstjenligt at anslå de patriotiske strenge og dernæst at betone visernes kulturhistoriske og litterære interesse. Det fastslås, at de ikke vil komme til at stride mod god smag, og som trumf hives rækken af udenlandske lærde op af hatten. Nyindsamlingen af melodier kan derimod ikke have spillet nogen rolle for Selskabet og nævnes derfor ikke.

Selskabets sekretær, professor T. Baden, forelægger sagen for styrelsen i en rundskrivelse 31/12 1810, og anbefaler udgaven, »som han (Nyerup) i mange Aar har samlet til«. Baden tilføjer for egen regning, at udgavernes navne borger for foretagendet, og henviser til, at Nyerup og Rahbeks litteraturhistorie fik 200 Rd. pr. bd. Resultatet blev da, at Selskabet bevilgede 300 Rd. pr. trykt bd., hvilket Baden meddeler Nyerup 9/1 1811.

Bladene fulgte arbejdet med opmærksomhed, men da der flere gange var fremkommet delvis urigtige oplysninger (se f.eks. *Dagen*, 17/12 1810), følte Rahbek sig foranlediget til at sætte tingene på plads i *Dagen*, 9/4 1811 (hvor han netop selv var blevet redaktør). Det meddeles bl.a., at værket vil udkomme hos Schultz »som den gamle Udgaves lovlige Ejermænd«, og at Selskabet støtter det. Bemærkelsesværdigt nok fastslås det allerede her i april, at værket vil blive på fem bd.

Man kan nu følge udgavens færdiggørelse idet udgiverne fremsender de enkelte bd. til Selskabet 31/1 1812, form. sept. 1812, 28/3 1813, 12/8 1813 og 17/4 1814. Allerede i jan. 1812 meddeles dog, at udgiveren ikke vil sælge værket, før alle bd. er færdige. Musikbindet blev færdigt tidligt i 1814, idet dets fremsendelse til Selskabet er forsinket (jfr. Nyerups brev til Rahbek 21/4 1814). Gennem Badens rundskrivelser til styrelsen ved forelæggelsen af de enkelte bd. kan man følge diskussionen om støttebeløbets størrelse. De to første bd. belønnes i henhold til aftalen hver med 300 Rd., men i marts 1813 (efter statsbankerotten!) spørger Baden i sin rundskrivelse, om han må udbetale mere end de 300 Rd., da pengenes værdi nu er mindre end på bevillingstidspunktet, og beløbet forhøjes til 400 Rd. Hermed var den oprindelige aftale udløbet, men Selskabet lover støtte også til de to sidste bd. Baden får i aug. 1813 sit forslag om 400 Rd. til fjerde bd. godkendt – »til Giengield for det Tab, som de formedelst Pengenes ringe Værd havde lidt paa de foregaaende Dele«. Da melodibindet fremsendes, beder udgiverne selv om forhøjet støtte, idet det

»... meddeler en næsten som tabt anseet Skat af halvtredsindstyve gamle Kiæmpevisemelodier, som Undertegnede, der for det meste have faaet dem efter mundtlig Overantvordelse af umusikkyndige Folk, have maattet henvende dem til duelige Tonekunstner, Herr Syngemester Ludvig Zinck, for at faae dem saaledes udsatte, at de

kunde forelægges Publikum i Trykken, en Umage, der har været alt for betydelig til, at de af ham enten kunne vente eller begiære den uden Betaling«.

Resultatet blev da også, at Selskabet bevilgede 720 Rd.

I 1821 har Nyerup vel ikke ment at kunne opnå støtte hos Selskabet. Han sender i hvert fald først en kort ansøgning, *efter* at teksterne er trykt, 28/4, og det med det eneste argument, at den nye udgave er en forsættelse af den tidligere – i håb om at »den Yndest, hvormed Selskabet fra Tid til Tid behagede at modtage hin Samling, vil vorde forplantet paa den nærværende«. Selskabet har ikke ment at ville gå mod Nyerups gode navn og rygte, men på trods af, at kassen indeholdt 400 Rd. i rede penge, bevilgedes kun 100 Rd. tilsammen til begge bd. Om særlige udgifter i forbindelse med musikredaktør Grønlands medvirken er der ikke tale. (Til sammenligning tjener, at pastor H.C. Lyngbye i 1821-22 måtte have 600 Rd. i støtte af fonden ad usos publicos til udgivelsen af sine *Færøiske Qvæder* i eet bd. for at få dækket udgifterne. Der er forskel på viser og viser!)⁷⁵.

Det er meget svært at danne sig et indtryk af, hvad Selskabets tilskud til viseudgaverne reelt var værd – bl.a. p.gr. af krigsinflation og statsbankerot. Til sammenligning flg.: I oktober 1808 beskikkedes Bötcher med 300 Rd. i årsløn på Brøndbyvester Skolelærerseminarium; forstanderen fik 500 Rd. i årsløn på samme tidspunkt, og den nyansatte cand. teol. C.M. Haste fik i juni 1810 400 Rd. årligt. (En ordinær professors løn ved Universitetet fastsattes, ligeledes her i 1810, til 1500-2500 Rd.)⁷⁶. Disse tal giver et fingerpeg om, at ANR blev støttet med et betydeligt beløb, men pengene er hovedsagelig gået til afskrivningsarbejde, melodiredaktion, måske korrekturlæsning, indsendernes »frieksemplarer« osv. I hvert fald skriver Nyerup til Rahbek 5/5 1814, at indbinding af et par skrivepapirseksemplarer ville sluge hele honoraret – hvormed han må mene det tiloversblevne, når øvrige nødvendige udgifter var betalt.

Desværre er det i dag ikke muligt at konstatere, hvor store oplagene af de to viseudgaver har været, hvem der købte dem, eller hvor meget og hvor hurtigt de solgte. Vi ved til sammenligning, at selv Oehlenschläger i 1820'erne kun havde 200-250 abonnenter på sine »Samlede Digte« og romanen »Øen i Sydhavet«. Lignende tal finder man for tidsskriftet »Nordlyset« 1827-30, for Blichers samlede noveller 1833-36 og for »Maanedsskrift for Litteratur« 1829-39⁷⁷. Det er derfor usandsynligt, at viseudgaverne har solgt forfærdelig meget mere, selv om det altså her drejer sig om abonnentstal. Schultz solgte i 1814 ANR for 10 Rd., mens Syvs gamle udgave kostede 3 Rd. I 1832 kunne begge Nyerups viseudgaver stadig fås, her kostede Syv og NR 2 Rd., mens ANR kostede 6 Rd.⁷⁸

ANR blev anmeldt positivt i de to store anmeldelser i *Dansk Litteratur-*

Tidende af henh. P.E. Müller (nr. 38-40, 1814) og Peter Grønland (om melodibindet i nr. 12, 1815). Kendt er det, hvordan Grønland spredte melodigavens ry til udlandet gennem sin anmeldelse i *Allgemeine Musikalische Zeitung*⁷⁹. NR modtoges med velvillighed, men uden entusiasme af Jens Kragh Høst i *Politik og Historie* (4. bd., 4. hæfte, 1821) og af P.E. Müller i *Dansk Litteratur-Tidende* (nr. 29-30, 1821). Høst finder, at selv om ikke alle viser giver lige stort eller synderligt udbytte, så »yder dog det Hele mangfoldigt Stof til nærmere Bekjendtskab med Folkets Aand og Sæder, Sprog og Smag«. Müller finder dens værdi i, at den bevarer sange, der ellers kunne forgå, og at den giver et »ikke uvigtigt Bidrag til Smagens og Folkedannelsens Historie iblandt os«. Den lunkne og delvis uforstående modtagelse gav i 1823 en anonym i *Tilskuerne*, nr. 33, anledning til at gøre opmærksom på »denne ikke noksom paaagtede Samling«. Romantikerne kunne bruge denne samlings *melodier*, men intentionerne bag dens tilblivelse blev ikke erkendt eller forstået i 1800-tallet.

Hvad var det da, der blev trykt i disse to udgaver, og hvordan?

I *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen* findes 222 visetekster, hvoraf der meddeles melodier til de 61 (fra een til seks melodier i de enkelte tilfælde). Desuden findes der et »Tillæg af Melodier, mest til Viser, som ikke ere i Samlingen«, nemlig til 24 viser, hvoraf enkelte har to eller tre melodier. I alt findes 128 melodier. Med få undtagelser stammer disse melodier fra Nyerups indsendere⁸⁰, og det vil sige at langt hovedparten af dem stammer fra mundtlig tradition. Teksterne stammer fra Vedel-Syv, Tragica og adelsviseshåndskrifter (hvoraf Nyerup dog ikke kendte alle de eksisterende). I mindst to tilfælde trykkes tekster, der er nedskrevet fra folkemunde, Steenblochs nr. 165 og Plesners nr. 219; men den af Steenbloch indsendte nr. 182 og af A.A. Afzelius nr. 165 (der kun nævnes i noterne) er sikkert også fra folkemunde. Endelig nævner noterne, at Dreyer har indsendt nr. 156 og nr. 196 uden at proveniensen opgives, og at Rasmussen har meddelt flere afskrifter/varianter (se nr. 156, 177, 179 og 204). Bortset fra tre viser (nr. 56, 73 og 222) er der i udgaven tale om middelalderballader (DgF). Noterne til de enkelte viser har bibliografisk og historisk karakter, kun sjældent bedømmes deres æstetiske værdi. Det er værd at nævne, at Nyerup i sin generelle omtale af de historiske viser fremhæver, at de ikke af historikerne kan bruges som »Diplomer«, men at de både afspejler begivenheden og »... det Indtryk som denne gjorde paa de da Levendes Gemytter« (II, s. 338). Redaktionen af teksterne er uskånsom set med eftertidens Øjne; der er tale om »forbedrede« læsemåder, forkortelser og sammenskrivning af flere forlæg. Om melodiredaktionen se nedenfor.

I *Udval af Danske Viser* findes tekster til 129 viser, hvoraf der meddeles melodier til de 39. Hver vise bringes oftest med kun een melodi (kun fem af

viserne har to eller tre melodier), således at udgaven i alt indeholder 46 melodier. Teksterne er gennemæssigt blandede: Man finder en halv snes DgF-viser (først og fremmest i afsnittet »Efterslæt af Peder Syvs Kjæmpeviserbog«), man finder et par snese åndelige, verdslige og historiske »efterklangsviser«, man finder skæmteviser, historiske viser, moralske viser, stænderviser, drikkeviser, elskovsviser m.m. af navngivne og unavngivne forfattere. Teksternes kilder er primært trykte samlinger og skillingstryk, men der findes også f.eks. en mindre del fra folkemunde (f.eks. I, 16 og II, 41, 54 og 70-71). De ret korte kommentarer til de enkelte viser fastslår sangens oprindelse (forf., sted, tid) og registrerer tidligere tryk og oversættelser. Visernes æstetiske værd kommenteres ofte – den var jo prekær i dette værk – og hvis den er ringe forkortes visen hyppigt. Kriterier for medtagelse synes at være: Æstetisk/poetisk værdi, historisk værdi (herunder også at dokumentere eksistensen af en bestemt visetype: »til Prøve«, eller fordi visen f.eks. bevarer ordsprog) og melodiens værdi eller store udbredelse. Under en af disse begrundelser kan jo stort set hvad som helst optages (selv om det er sjældent, Nyerup går til yderligheder, som at medtage teksten til en »ussel« vise udelukkende for melodiens skyld: II, 13 – og så ikke trykke melodien!). Det er derfor blevet en meget broget samling, der rummer alt lige fra hovviser over noget så sjældent i samtiden som en dialektvise (II, 24) til Syvs indledende rimkrønikedigt (her nr. II, 56), som medtages af politiske grunde, bl.a. som eksempel på »Jacobinismus ante Jacobinismum«. Samlingen vidner, som tidligere nævnt, om flere modstridende intentioner, og det er derfor den er blevet så broget. Det er hverken blevet en videnskabelig kildeudgave, en æstetisk udgave til de dannede, en afhandling om den brede befolknings sang (a la *Morskabslæsning*, 1816) eller en folkeudgave – men lidt af hvert. Inddelingen i 11 afdelinger er primært sket efter visernes indhold; typisk er det, at Nyerups egen baggrund skinner igennem i første binds femte afdeling: »Viser med Hensyn til Kaar og Stilling i Livet«. Blandt de ni viser her handler fem om fæstebondens svære kår, een priser selvejerbonden, og kun de sidste tre repræsenterer nogle (få) andre stænder. Også nr. I, 11 er en rigtig bondevise, der til sidst placerer krokonen, kræmmeren og fogeden i helvede.

Melodiernes kilder er det tiloversblevne materiale fra indsendelserne 1809-13, nyindsendelser samt trykte åndelige og verdslige samlinger (herunder Peter Grønlands store samlinger af salmemelodier). Grøner Nielsen har i *Aarbog for Musik* opstillet den liste over, hvad man ved om melodiernes proveniens i ANR og NR, som man har forladt sig på siden. For NR's vedkommende kan leveres flg. revision og supplement til Grøner Niensens liste:⁸¹

- I, 4: = ANR s. LXXXVII (altså ikke Melsen)
- I, 8: »Joh. Schop comp. 1644« oplyser Nyerup i udgaven, men den står allerede i Rist's *Himmlische Lieder*, III, 8 (1642) som melodi til »Werde munter mein Gemüte« (jfr. Johs. Zahn: *Die Mel. d. deut. ev. Kirchenlieder*, 1889-93, nr. 6551a).
- I, 10: Steenbloch (=ANR nr. 39).
- I, 12: = ANR s. LXXXVII.
- I, 14A: Winding (jfr. *Weyses kæmpeviserharmoniseringer* II, nr. 2, og Windings *Forerindring* hertil).
- B: Melsen (altså ikke Steenbloch, hvis melodi er trykt i ANR nr. 39).
- C: Efter trykt tysk forlæg, »wie sie die Landmädchen in der Niederlausitz, deren Lieblingslied es sonst war, singen«, nemlig Gräters *Idunna und Hermode, Eine Alterthumszeitung*, 31/10 1812.
- I, 15: Bötcher og Clausson (melodien sammenskrevet efter de to bevarede originaler). Tidligere trykt – »Med sin gamle Melodi restitueret af Justitsraad Grønland« – i Nyerups *Hertha*, 1817.
- I, 16A: Clausson (original bevaret).
- B: Winding (jfr. *Weyse* II, nr. 12, og Windings *Forerindring* hertil).
- C: = ANR s. LXXXVI (iflg. Gr. Nielsen fra Rasmussen, men det beror vist på en misforståelse).
- I, 17: Melsen.
- I, 21: C.B. Ruthström, Stockholm (original bevaret). Tidligere trykt i P. Grønland: *Alte Schwedische Volks-Melodien*, 1818, s. 11.
- I, 23: Kingos *Siunge-Koor*, 2. del, nr. XI.
- I, 28: Melsen.
- I, 29: »Iblandt de gamle danske Psalmer« (Nyerups melodiliste).
- I, 31: Flyveblad/Nyerups *Levninger* II, s. 184.
- I, 33A
og B: Melodierne findes i disse former i henh. Dan. Speer's *Choral Gesang-Buch*, 1692, og Joh. Fr. Doles' *Vierstimmiges Choralbuch*, 1785, og er form. hentet derfra (jfr. Zahn, nr. 4389 og 4396).
- I, 35: Melsen? (original bevaret, som antages at være fra Melsen, men melodien har desuden eksisteret på tryk).
- I, 37A: Kingos *Siunge-Koor*, 2. del, nr. XIV (let ændret).
- B: Melsen.
- I, 39: Melsen.
- I, 55: Rasmussen (original bevaret).
- I, 56: ? (Nyerups melodiliste henviser til »Miscellanea«).
- I, 59A
og B: ?
- II, 6: Terkelsens *Astree Siunge-Choer*, I, nr. 4 (en enkelt fjerdedel ændret).
- II, 7: *Astree*, I, 8.
- II, 8: *Astree*, I, 12.
- II, 9: *Astree*, I, 2.
- II, 10: *Astree*, I, 15.
- II, 16: Form. Melsen (nævnes med melodi i begge Melsens melodilister 1816 og -20).
- II, 23: Form. Melsen (som ovenfor).
- II, 25: Form. Melsen (som ovenfor).
- II, 35: Melsen? (nævnes med melodi i Melsens 1816-viseliste).
- II, 46: Melsen? (som den forrige).
- II, 51: Winding (jfr. *Weyse* II, 10 og Windings *Forerindring* hertil).
- II, 54: Steenbloch (norsk original bevaret, som antages at være fra Steenbloch).

- II, 58: = ANR LXXXI.
 II, 64: = ANR LXXIV (den ene af de to melodier der må være fra Plesner, jfr. hans brev til Nyerup 11/8 1809).
 II, 70: Vedel Simonsen (original bevaret).
 II, 71: = ANR s. LXXIX (*ikke* Steenbloch, hvis original er bevaret).
 II, 72: ? (Det er form. *ikke* Winding, som man skulle tro af Nyerups kommentar bd. II, s 241, idet Windings melodi er trykt hos Weyse II, nr. 32).
 II, 75: Rafn (Rafns kopi efter Mülertz' afskrift efter trykt forlæg bevaret).
 II, 79: Trykt i Laur. Nielsøn Randrops *Randers March* (Sorø 1769).

Melodiredaktionerne i ANR og NR kan behandles under eet, da de ligner hinanden. Ved sammenligning af de få bevarede forlæg med udgaverne viser der sig ændringer, som springer i øjnene: Man finder ændringer i tekstunderlægning og rytme (f.eks. ANR nr. 204 og NR, II, nr. 70), melodier transponeres (f.eks. ANR, 11 og NR II, 55), melodier »forbedres« bl.a. ved ledetoneforhøjelse i slutningsdannelser (f.eks. ANR, 26 og NR I, 15) eller ved at ændre de faste fortegn (NR II, 54). Desuden optages nykomponerede melodier (Rasmussens »Danmark dejligst vang og vænge« og Oehlsenschlägers »Åge og Else« i ANR) og melodiernes periodisering gøres mere regelmæssig (den fire liniede balladestrofe i ANR lægger op til syv takts dannelser, men med en enkelt undtagelse korrigeres alle sådanne syv takts dannelser ved hjælp af en fermat; fermater bruges ellers stort set ikke, så der er ikke tale om koralbogsreminiscenser). Vi kan desuden konstatere, at udgiverne har »restitueret« evt. utaktfastheder og ikke har været interesseret i at anføre melodisk variabilitet, særlige intoneringer el. lign. Der kan *måske* spores en tendens til, at Grønland i NR er lidt mere liberal, hvad angår afvigelser fra kunstmusikkens idealer, end Zinck var i ANR (f.eks. tillades syv takts periodisering i I 16, I 21 og II 58, og man finder sjældent skarpe ledetoneforhøjelser i slutdannelser).

Det skal til slut nævnes, at Nyerup i begge tilfælde må have været ret involveret i melodiarbejdet. »Han satte stor Pris paa Alt hvad det kunde synges, især naar det var digtet i samme Maneer som de gamle Kjempeviser, hvis Melodier virkede paa hans Følelse med en saa overvældende Magt, at han selv ved de første Toner smeltede hen i Taarer«, siger svigersønnen Strøm⁸². Ganske vist kunne han iflg. eget udsagn hverken spille eller synge, men alligevel var det netop ham, Brorson sendte sin fætter folkevisеоptegneren Winding til i 1815, idet han skrev om melodierne: »Dersom du har et Klaver ved Haanden, synger og spiller han dem godt og gjerne, og du vil da vel vide at bedømme, hvad der i det hele er at gjøre ved den Acqvisition, ...« (brev 14/10). Om hans kyndighed vidner også melodilister og saglige kommentarer i efterladenskaberne, samt den kendsgerning, at hverken Zink eller Grønland er nævnt som melodiredaktører i udgaverne.

5. Sangen på landet 1780-1820?

Nu kunne man vende bøtten og spørge: Hvad sang den bredere befolkning virkelig i perioden 1780-1820? Hvilken rolle har sangen spillet i folkekulturen? Hvordan forholder folkevisindsamlingerne sig hertil?

Når vi skal belyse de to første spørgsmål, har vi på dette tidspunkt forskellige slags kilder, hvoraf ingen er rigtig gode⁸³. De aktive sangere eller folk fra deres miljø har praktisk taget aldrig udtalt sig i skriftlig form herom – og ingen dannede har været interesseret i at spørge dem. Et vist indtryk kan man få gennem breve mellem Nyerup og hans viseindsendere eller andre interesserede, men her er det altså folk mere eller mindre uden for miljøet, der udtaler sig. Også skillingsviser og bondevisebøger giver gode fingerpeg, selv om spørgsmålet om deres repræsentativitet altid er et problem. Endelig er der forskellige former for forord og kommentarer i viseudgaver, diskussioner og beskrivelser af visesang i tidsskrifter, topografier o.l. – hvortil kan lægges skønlitterære bidrag i en glidende overgang, selv om de sidstes værdi altid er tvivlsom.

Lad os straks slå fast, at det er sangen på *landet*, som vi kan få noget at vide om i forbindelse med Nyerups folkemelodiindsamling. Langt de fleste aktive traditionsbærere ser ud til at være landboer, og oftest er det landalmuens sang, der debatteres af oplysningsmændene. Der findes selvfølgelig også debat om skillingsvisesang i byerne, men når det drejede sig om at finde gamle kæmpeviser, er de dannede gået ud på landet. Det er måske heller ikke så mærkeligt i betragtning af, at 80% af befolkningen boede på landet o. 1800; men mange har sikkert som Steenbloch følt, at byernes »Tant og smaalig Cultur« ikke var gunstig for gammel viseoverlevering.

Der findes faktisk på tryk nogle få lidt mere udførlige beskrivelser af landalmuens sang o. 1800. Værd at nævne er først og fremmest reaktionerne på Nyerups artikelserie om almuens morskabsbøger i *Iris/Iris og Hebe* 1795-96. Allerede i feb. 1796 supplerede Niels Blicher i Vium Nyerups liste og nævnte at »Til Almuens Moerskabs Læsning her i Egnen høre allehaande slags Viser gamle og nye – dem man ynder vel, synger gjerne og har heele Samlinger af«. Han eksemplificerer med »Hr. Bryning«, »Greven i Rom«, viser om elskov og »henrettede Misdædere« (s. 159). I dec. 1796 beskrev konrektor A.W. Brorson sammesteds visesangen på Agger, som han oplevede den under en rejse i Jylland i 1791. Han noterede sig, at Syvs visebog var almindelig på egnen, og hørte et par stykker derfra synge. Men ellers bemærker han: »Af nyere Viser kan de mangfoldige, men faa gode« – og giver så eksempler på en satirisk »Ligpsalme over Brændeviinsbrænding«, »Søemændssange« samt fremhæver de mange personlige nidviser. Hans konklusion er, at »Viser og deres Læsning er den eneste *almindelige* Almuelektur«. I *Iris og Hebe*, juni 1799, supplerede en anonym under mærket

»1546« med et udførligt referat af 28 skillingsviser. De er genre-mæssigt meget forskellige, fra salmer, åndelige sange, viser ved årets højtider og moraliserende viser til sømandssange, mordviser og elskovsviser af mere eller mindre usædelig art. Derimod findes ingen middelalderballader.

Sådanne beskrivelser kan suppleres med lokal-topografier. Joachim Junge refererer i *Den nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meeninger og Sprog* (1798) bonden for talemåden »En god Vise kan ikke synges for tid« og omtaler flere steder bondens glæde ved svulstig poesi som kæmpeviser og folkebøger om kamp og slagsmål. Han er inde på den åndelige sangs funktion for syge og døende, og han beskriver musikken ved bondebryllupper⁸⁴. Der kunne uden tvivl findes adskillige beskrivelser af musikalsk folkekultur i disse topografier, men det er et stort arbejde, fordi beskrivelserne findes så spredt. Som et enkelt eksempel på *skønlitterær beskrivelse* af folkekultur skal nævnes fortællingen »Frihed og Lighed« i *Almuesvennen, en Læsebog for Gamle og Unge i alle Stænder* (oversat og bearbejdet af Laurids Hasse, 1803). Her har folkene på en herregård besluttet at holde en frihedsfest efter fransk forbillede en dag, herren er væk:

»Endelig kom da den saa inderlig ønskede Morgenstund, og Herskabet rejste bort. Paa Øjeblikket blev Expresser udsendte, for at hente Musikant og Brændeviin; Gartneren foranstaltede Frihedstræet, og Enhver pyntede sig paa det bedste. Musiken til denne Fest bestod af en Bierfidler paa et Træbeen, der gned paa en gammel Violin, sang dertil med en Basstemme, som han daglig forbedrede med Brændeviin og Tobak, og traadde Takten saa lydelig med Træbeenet, at det næsten kunde høres over hele Gaarden. To af Gaardens Hyrdedrenge, hver med sin Skalmeye, akkompagnerede denne Virtuoso«.

Først går folkene så i optog til malkepladsen med musikken forrest, og »Saasnart de kom paa Pladsen, gik Turen rundt om Træet, og man dandsede, spiste og Drak med Hiertens Glæde i fulde 5 til 6 Timer«. (S. 541-43).

I den slags oplysningsskrifter og debatter skinner en uforståenhed over for folkekulturen ofte igennem (som når Junge ironisk sammenligner spillemandsmusikken med »Giessenens og Ændernes og Kalkunernes sultne Morgen-Tutti«, s. 170). Denne type kilder er ikke forsøgt behandlet systematisk her, men i det materiale, jeg har været igennem, finder man nogle gennemgående træk: Sang og musik har været meget udbredt i almuekulturen og har haft en væsentlig funktion. Repertoiret har genre-mæssigt været bredt og de gamle kæmpeviser kun en enkelt del heri. Flere er blevet slået af nid- og kritikvisernes store betydning, og næsten alle bevidner, at mange viser distribueredes gennem skillingstryk. Bondens lokale horisont og lokal-patriotisme betones. Det bevidnes også, at visesang er indgået i en bredere folkekultur på linie med eventyr, sagn, ordsprog osv. Citater som ovenstående

kan derfor give os konkrete oplysninger om repertoire, brugssituation o.l. (f.eks. at »Bierfidleren« hos Hasse både spillede violin og sang til), men har kun til en vis grad forstået sangens funktion.

Går vi til brevmaterialet, får vi hist og her bekræftet skillingstrykkenes store udbredelse, selv om de fleste indsamlere har foragtet dem. De har ikke været til at overse! Clausson skriver f.eks. i et udateret brevfragment i *Ny kgl. Saml.* 2314, 4°: »Alle de Viser, der i Jylland grasserede i min Barndom for 40 Aar siden, over eller under, vare trykte i Hadersleb hos Hinrich Lucander«. Vi får ligeledes bekræftet, at middelalderballaderne kun var en enkelt genre blandt mange, flere indsendere gør f.eks. opmærksom på soldaterviserne (f.eks. Rasmussen i brev til Nyerup 11/12 1820 i *Ny kgl. Saml.* 2314, 4° og Lyder Sagen i det trykte brev til Rahbek i *Idunna, En Nytaarsgave for 1812*, s. 55 ff). Men ellers kan vi få et indtryk af sangen på landet gennem 4-5 udførlige viselister, som blev indsendt til Nyerup, nemlig Nødskovs, Rasmussens og Melsens.

Poul Matthias Nødskov (1757-1805) var søn af en snedker i Holstebro, men blev student og fik juridisk eksamen⁸⁵. Han virkede fra 1785 som forfatter, foged og birkeskriver i sin fødeegn, men fra 1799 måtte han ernære sig ved forskellige huslærerstillinger i Vestjylland, og 1804 kom han til Kbh., hvor han døde fattig og syg året efter. Også han reagerede – med nogen forsinkelse – på Nyerups Morskabslæsnings-artikler, idet han 19/3 1804 skrev et 12 foliosider stort brev til Nyerup (som han ikke før var bekendt med). Heri giver han talrige supplerende oplysninger om de bøger, »ieg i en Tid af 40 Aar har fundet hos Almuen i Ribe- og Viborg-Stifter« (bl.a. »æ Hundervis-Bog«, altså Vedel-Syv, hvoraf han hos en bonde har fundet førsteudgaven fra 1591!) og går derefter over til at omtale »Almuens Morskabsviser«, dens stuebilleder m.m. på tilsvarende måde. (Nyerup lod dele af brevet, men *ikke* afsnittet om viserne, trykke i *Kjøbenhavnske Lærde Efterretninger* nr. 50, 1804). Nødskov skriver s. 7: »I min Kreds, daværende Bøvling-Amt, herskede, for en 30 Aar siden, og kjendes endnu i ethvert Sogn (i mindste Melodien, som er et raskt Livstykke):« – og så følger en kommenteret liste over 14 viser. Repertoiret er igen blandet, dog findes ingen middelalderballader, og de fleste af viserne foreligger som skillingstryk. Viserne er, med Nødskovs egne betegnelser:

- a. Rasmus Jæns Bryllupsvis
- b. Hr. Brynings Vise
- c. Med Fryd jeg sagtelig, en Morgenstund
- d. O Ægtekerlighed, jeg ej i Verden veed
- e. Velkommen, du forønsked' Dag
- f. Kunde Blod til Blek nu blive
- g. Det var en Søndagsmorgen

- h. Lille Grete! Kom at høre
- i. Solen den vinker op &c:
- k. Ballings: Nu har vi pløjet Søen den haarde
- l. Udi de Norske Havne
- m. Abrahamsons Krigssang: Vi elsker dig alle, livsalige Fred
(samt to »alvorlige« viser:)
- (n) En nye Vise om Klods-Møller, som blev ihjelslagen, i Maji-Maaned 1706
- (o) En Dito om en Jøde, som, 1777, blev mishandlet af 2 unge Karle Jens og Anders.

Nødskov har forskellige interessante kommentarer. Om nr. c skriver han, at den ofte genoptrykkes, og fortsætter: »Melodien er højtidelig og let; des-aarsag jeg har seet Bønderkarle, der ville vænnes til at musicere paa Fiolin, uden Nodekundskab, først at begynde dermed«. Om melodien til nr. e siger han, at den er »tilskaaren til Polskdans«. Nr. i, k, l og m siges at have vundet frem på de forriges bekostning, og specielt nævnes Abrahamsons succes, hvis vise »skød de foregaaende til Side hos den fornemme Almue«. Bemærkelsesværdigt er det, at også Abrahamsons vise både synges og spilles på violin. Gennem Nødskovs brev kan vi altså ane en tilsyneladende tæt sammenhæng mellem violinspil, sang og dans, og vi kan spore en lagdelt musik-kultur. Dette kan suppleres med hans oplysninger om, at billeder af Napoleon hænger hos »oplyst Almue«, og at træsnit af slaget på Rheden findes selv hos den »lavere Klasse«.

Iflg. *P.E. Rasmussens* brev til Nyerup 26/11 1820 (Add. 65 h, 4°) har han i 1816 sendt denne en »Chronologisk Fortegnelse« over viser. Fortegnelsen findes ikke mere blandt Nyerups efterladenskaber, men det er lykkedes mig at finde en forløber for den blandt Rasmussens optegnelsesbøger og div. papirer i *Ny kgl. Samling*. 2254, 2°. Her ligger nemlig en liste med 254 førstelinier fra ældre og nyere viser fra dec. 1810 samt yderligere en liste med 84 førstelinier fra 24/10 1816, kladder til 3-4 af de visetekster, han sendte Nyerup i vinteren 1810-11, og en liste fra 1811 over 18 viser, som han har melodier til. Listerne er skrevet i en blanding af dels almindelig gotisk og latinsk skrift dels stenografi – og er derfor nogle steder svær at tyde. Desværre er viserne stort set ukommenterede (bortset fra opgivelse af antal vers, årstal el. lign.), og det er derfor meget svært at bestemme disse listers status: Er det lister, han har sendt til Nyerup? Er det oversigter over dele af eller hele hans egen visesamling? Er det angivelser over de viser, han har sendt til Nyerup? Denne kildekritik hæmmes af, at lige præcis i titlen på den store 1810-liste er blækket løbet sammen, så den er næsten ulæselig. Jeg skal derfor afstå fra at tolke de 254 førstelinier heri, og blot nævne, at viserne på 1816-listen er fra 16.-18. årh. og ordnede i grupper, der minder stærkt om

den senere inddeling i NR. Det bekræfter sammen med brevvekslingen mellem Nyerup og Melsen teorien om, at Nyerup kom til at opfatte NR som en fuldstændiggørelse af bogen *Almindelig Morskabslæsning* i 1816, og at han på dette tidspunkt arbejdede på den (selv om en mulig fortsættelse jo allerede er nævnt i ANR V, 70).

Melsens to viselister er tidligere omtalt. 1816-listen indeholder 171 af de viser i Melsens egen 12 bd. visesamling, som han finder »ældst og interessant«, og 1820-listen tilsvarende 181 for de »ældste og vigtigste«. De kan ikke umiddelbart tages til indtægt for, hvad landbobefolkningen sang, for en del af dem stammer sikkert fra klubben i Ålborg, trykte visebøger o.l. (og så anføres altså kun, hvad Melsen mener er ældre viser). Men for det første genkendes mange skillingsviser, og for det andet har Melsen tilføjet små kommentarer, der giver fingerpeg om dette og hint. Ved en halv snes viser angiver han, at de stammer fra Sverige, Norge eller Tyskland, og bevidner således visesamkvem på tværs af landegrænserne. Han supplerer Nødskovs liste med at nævne f.eks.:

Det var en Søndags Morgen (»forhen meget brugt i Vensyssel«)

Nu har vi pløjet Søen den lange (»særdeles yndet«)

Ja, man maae sige alt hvad man vil (»var meget yndet i Vensyssel«)

Solen den vinker op, paa Bjerget Isen smelter (»som af Bønderne i Jylland har været sjunget og dandset i mange, mange Aar«)

Ramunder var sig en bedre Mand (»De vensysselske Bønders Yndlingsvise forud«)

og ved at opstille flg. »gamle Viser«, der endnu synges af Almuen, men som Melsen ikke – eller kun delvis – har kunnet få nedskrevet:

Chrysillis, du, mit Verdens Guld

Saa skal da Glasset løbe, og Tiden rinde bort

Far, Verden, farvel

Min Lykke har faaet Tøfler paa

Hej lystig, Soldaternes Levnet

Tro haver jeg elsket, hvad har jeg derfor (»En Oversættelse af Treu hab' ich geliebt. Melodien bruges som *Mellevot* hos Bønderne«)

En Vise vil jeg siunge

Nu haver vi sviret saa længe

Lille Grete, kom at høre (»Hvis Melodie, som Menuet, brugtes almindeligt i min ungdomstid ... Med den almentyndte Aria: Chrysillis du mit Verdens Guld, har det samme Beskaffenhed«)

Endelig fortæller Melsen også:

»Af et gammelt, af Bønderne meget forslidt, Ostogbrød-Stykke har jeg endnu Tonen opbevaret; men Visen dertil er ude af Hukommelsen. Kun erindres Begyndelsen til det andet Vers:

En Bempelsoe, en Bærmemær,
 en skænds, kivagtig Taske,
 en Sladderhank og Trettekjer,
 som andre vil bagvaske.
 Den Mand, som sig har ladet binde
 til saadan en forbandet Qvinde, osv.«

Her får vi altså flere gange fingerpeg om en tæt sammenhæng mellem vise- og dansemelodier (»Melleivot« er en menuet og »Ostogbrød« en polskdans). Melsen har som det ses ingen alvorlige middelalderballader blandt de særligt fremhævede, men der er adskillige nævnt i hans viselister.

De to bevarede bd. fra Melsens visesamling giver ingen direkte oplysninger om almuens sang (de indeholder i øvrigt nogle få middelalderballader, bl.a. »Åge og Else«). Her må vi beklage, at netop de to bd., som han mente, Nyerup havde mest brug for, og derfor sendte over, er gået tabt.

En kildetype som Nødskovs og Melsens om bøndernes sang repræsenterer noget af det mest troværdige vi har om folkekulturen på landet sidst i 1700-tallet, fordi de selv er vokset op i denne kultur, og fordi de i brevsammenhængen ikke har nogen grund til at fordreje kendsgerningerne. Herom vidner jo også, at Melsen medtager »Nu har vi sviret så længe«, som Nyerup ønskede udryddet i det andet trykte brev til broderen, 1785.

Om *karakteren* af sangen på landet kan vi som nævnt ikke få nogen pålidelige oplysninger gennem de bevarede originalindsendelser af melodier (det skal dog erindres, at Kiers optegnelser antydede et strømmende episk foredrag uden pauser mellem versene). I brevene er det faktisk kun Plesner, som finder det værd at nævne nogle afvigelser fra kunstmusikken, som har slået ham. Han skriver: »Nogle af Viserne, f.Ex. Svend Vonved; Snekken ligger paa Lande; Hr. Oluf han rider saa vide; og flere, synges saa utaktfast, at jeg ikke veed tilvisse om Takten skal være 2/4 eller 3/8« (brevcit. 11/8 1809 i ANR V). Nu skal man være varsom med at overfortolke et sådant enkelt udsagn, men det er værd at lægge mærke til, at Plesner ikke fremhæver utaktfastheden som enkeltsangeres fejl. Interessant er det til sammenligning, at Rasmussen har opskrevet en melodi både i 6/8 og 2/4 (DFS 14, bl. 306). Det er i øvrigt også Plesner, der har hørt visen om Dalbye Bjørn »baade tude og tralalla«, og han nævner, at Ramund synges på mange måder, »som dog egentlig alle vare Variationer af een og samme Tone« (cit. fra breve 8/10 1809 og 31/10 1810 i Add. 65 h, 4°).

En anden ting bemærkes derimod af mange indsendere, nemlig den tendens, at op til adskillige viser bruger samme melodi. Her skal kun trækkes et enkelt eksempel frem: Den i dag så udbredte melodi til Ebbe Skammelsen er kun optegnet fra folkemunde een gang før 1950 (af Plesner), mens Melsen – hvis Vendsyssel dog ligger nærmere Thy, end Stenderup gør – nævner,

at Ebbe Skammelsen synges som »Torkild han er den gjæveste Svend«. Den opmærksomme iagttager Plesner kan i øvrigt meddele: »Af alle Tonerne til disse Viser er Axel Thorsens mest bekendt, og med den synges mangfoldige andre. Denne Tone skal i almindelighed passe, enten den kan eller ej, naar man ikke kan nogen anden, der passer bedre«. Også i Nordsjælland og i Norge var Aksel og Valborg en af de mest yndede, berettes det fra anden side⁸⁶.

Ud fra sin egen viden og suppleret af indsendernes oplysninger har Nyerup flere steder kort beskrevet visesangens brugssituationer hos almuen. I sin *Prøve* fra 1809 skriver han: »Det er ved Vuggen og ved Spinderokken, i Julestuerne og ved Kartegilderne, i Verkstederne og ved Markarbejdet, man stundom kan træffe til at høre enkelte af de endnu overblevne Levninger af Kjempevisemelodier« (s. 5). I fortalen til *ANR* I siger han, at disse viser »vedligeholdt sig i Borgestuer og under Bondens lave Tag«. I foredraget »Strøtanker« mener han, at vil man finde morskabssangene 1550-1750 må man – som overfor citeret – gå til hyrden på marken, bondekongen ved rokken, pigen ved malkebøtten og gadebassen, når han rider sommer i by (altså folkelige optog ved fester o.l.). Endelig siger han i fortalen til *NR* om de samme viser: »Disse Sange, som løste Kjempeviserne af, kan man enten kalde *Borgestuesange*, fordi Viserne i hint Old vel ingensteds hyppigere ere blevne sjungne end i Borgestuer paa Landet, eller *Gadeviser*, fordi det over i Hundrede Aar har været Skik af falholde dem paa Kjøbenhavns Gader«. Hermed har Nyerup opsummeret en række af de vigtigste brugssituationer:

Arbejdssammenhænge – både mandlige og kvindelige, både individuelle og kollektive, både hos tyende, håndværkere og på gårdene

Optog og fester – bl.a. ved årets højtider

Tjenestefolks fritidssamvær – borgestuen

samt *en vigtig distributionsform* – skillingsviser.

Herudover har vi tidligere været inde på fester ved livets højtider (f.eks. bryllupsgilderne), sømandssange, åndelige sange ved sygelejet, soldaternes sange – og Steenbloch pegede i sin anmeldelse af Nyerups *Prøve* på en særlig norsk specialitet: Viser, »som Budejerne (Malkepigerne) pleie den lyse Sommerqvæld at qvæde for deres Elskere i de ensomme Sæterboliger«.

Vi kan altså gennem vores kildemateriale få en konkret forestilling om den landlige visesangs brugssituationer – omend ikke dem alle og kun i en vis bred almindelighed. Vi kan få eksempler på sammenhæng mellem vise- og dansemelodier, hvad enten visemelodien blev til tral eller spillemandsmusik, eller visen blev sunget med violinledsagelse (en slags heterofoni?). Vi kan ane et populært viserepertoire i visse dele af landet, og vi kan hist og her spore en lagdelt musikkultur, hvor de mere velstående bønder skiller sig ud. Vi kan af og til spore indflydelse fra udlandet i form at tilkomne sange.

Vi kan lige netop ane, at den levende tradition har haft en særlig karakter, hvor utaktfasthed, melodisk variabilitet, skæv periodisering, pauseløs strømmende syngemåde, andre principper end dur-moll tonalitetens og måske en særlig intonation har spillet en rolle – uden at vi kan præcisere hvilken. Derimod har ingen forskere eller indsamlere i samtiden givet nogen fyldigere, indforstået analyse af visesangens funktion i folkekulturen – det var nemlig kun de færreste, der var interesseret i denne kultur, og for de få, der var, stillede socialt betingede kulturbarrierer sig ofte i vejen.

Spørgsmålet om *funktion* kan med fordel belyses i sammenhæng med de *ændringer*, der kan spores i visesangen på landet 1780-1820. At der *har* fundet ændringer sted i forbindelse med den økonomiske, sociale og politiske udvikling efter landboreformerne er ubetvivleligt. Den vigtigste social-økonomiske ændring er formodentlig fremkomsten af den nye klasse af selvejerbønder og det kulturelle opbrud, som det måtte afstedkomme. Der kan også gennem kilderne omkring folkevisearbejdet spores tendenser til en spaltning af den traditionelle landlege almuekultur, hvor en gårdmands »overklasse« begynder at skille sig ud fra de lavere lag. Peder Kier skildrede et sådant kulturskifte for Øster Løgum sogns vedkommende, da han rapporterede til Oldsagskommissionen i 1809: Han beklager, at han kun kan nedskrive Elverhøjvisen efter egen erindring og ikke efter levende tradition. Meddeleren er død og

»es ist überhaupt in der Gemeinde keiner von den alten Männern mehr übrig, die das erwähnte so wie andre alte Lieder etwa gewusst haben. Jetzt aber kennt man auf dem Lande hieselbst keine dieser alten Lieder und dies hat seinen Grund in folgendem: In meiner Kindheit gab es wenige oder Keine neue Lieder die zur Kenntniss des gemeinen Mannes gelangten. Diejenige Leute welche Kopf und Gefühl hatten und sich um Dichtung und Gesang bekümmerten, lernten darum alte Heldenlieder (:Kjæmpeviser) und dergleichen, die sie in ihren Abendversammlungen zur Unterhaltung sangen, und woran sie sich, wie an den Märchen, die zur Abwechslung erzählt wurden, weidlich ergötzen. Damals hörte und lernte auch ich manches dergleichen Lieder und selbst die Melodien dazu, villeicht auch etwas von dem oben erwähnten. Aber Leider! alles was ich damals von der Art, meistentheils von meinem Vater lernte, ist jetzt, bis auf wenige Bruchstücke, verloren gegangen. Denn ich kam in die Fremde, wurde mit neuen Dingen bekannt und vergass darüber das Alte, das mir freilich damals in Vergleichung mit dem neuen, wenig gefallen konnte. Den jungen Leuten auf dem Lande ging es zum Theil eben so. Der Wohlstand nahm zu und mit ihm der Geschmack an dem Neuen und Schönen im Gesange und in der Dichtkunst. Die alten Lieder verloren

ihren Reitz, die haderslebischen: »trykt i dette Aar«, ebenfalls, da bessere von Tullin, Rhabek, Heiberg, Zedlitz u.a. bekannt wurden, und jetzt finden sich sogar in manchem Hause ganze Sammlungen davon«⁸⁷.

Til de af Kier nævnte oplysningsdigtere kunne man med Karl Clausen føje folk som Abrahamson, Baggesen, Frankenau, Pram, Riber, P.S. Rohde, Storm, Thaarup, Tode m.fl. Og Kiers vidnesbyrd er altså en førstehåndsskildring af, hvorledes et velstående gårdmandslag i perioden påvirkes af oplysningsmændene og skiller sig kulturelt ud fra den traditionelle bondekultur. Kier har personligt gjort udviklingen med (bare fra bondedreng til præst), og derfor skal man tage udtalelsen om, at de gamle viser slet ikke synges mere, med et gran salt.

Også på Ringkøbing kanten var der jo iflg. Nødskov et skel mellem »oplyst Almue«, der beundrede Napoleon, og resten. Han tilføjer en interessant bemærkning om virkningen af slaget på Rheden: »Dette ulige Søeslag gjorde stort, og, uden Tvivl, billigt, Indtryk paa Danskheden hos den lavere Klasse her i Egnen. Den tænkte om Fædernelandet og dets Alliancer, hvad Sællandsbonden siger, ved at kjøre om kap: 'Svip hej! Hver hytter sig'«. Her registrerer Nødskov et kultur- og tidsskifte, der bragte oplysningsmændenes nationalsange og ideen om »Danskhedens« fælles interesser helt ud i landsognene i Vestjylland. Ganske vist overvandt man ikke så let underklassens skepsis mod »de store«, men en betydningsfuld social og ideologisk udvikling var sat igang.

I 1819 genoptog Plesner sin brevveksling med Nyerup. Han var endelig blevet færdig med at ombygge skolen og var netop gået over til at drive sin avl »med egne Bæster«. Om vise-situationen efter krigen gjorde han status således: »Gode gamle Viser ere vanskelige at fange. De ere nu fortrængte af taabelige Soldater- og Kierligheds Viser, og høres næppe af andre end gamle Kiærlinger«.

Det gamle landbosamfund var ved at blive brudt op og dermed den gamle almuekultur. Selvejrbønderne fik brug for en større horisont, en mere individuel borgerlig selvfølelse og en mere rationel, målrettet tænkemåde for at kunne opfylde produktionens og markedets krav. Både viserepertoiret og dets funktion begyndte at ændres 1780-1820. De gamle sanselige og »overtroiske« viser om ædegilder, slagsmål og fortryllede prinsesser begyndte at vige for »oplyste« viser om fædrelandskærlighed, dyd og arbejdets glæder i et abstrakt-idealistisk sprog.

Der var endnu dem, der kendte Jerusalems skomager ved selvsyn, men hans eksistens var ved at være omtvistet. En kone i Vium spurgte i 1796 Niels Blicher til råds: »æh han ett rele te? faa Somm sæje næy, aa a sæje jou?« Men da pastoren svarede, at det var »pure Digt«, replicerede hun:

»Aah! de ka a slet ett trou – a haa kund en udenad sin a va en bette jænd«, og begyndte at synge visen⁸⁸. Hos almuen i de egne, hvor landsbyfællesskabet endnu ikke var ophævet og hos den nye underklasse, der ikke kom med i gårdmandsklassens frigørelse, var der stadig grobund for de gamle viser. Det var her, man endnu fandt de gamle brugssituationer: Folkestuen, malkning, fælles markarbejde, bindestuer osv., og det var den undertrykte underklasse, der havde brug for de gamle skæmtende og »overtroiske« viser som led i socialisationen, som sanselig udfoldelse, som dagdrøm og protest. Steenbloch mente, at de gamle viser bevarede de steder, hvor man endnu havde sans for »Alt, hvad der ikke umiddelbart høre til Hverdagslivets Nødvendigheder«. Det modsatte er tilfældet: De blev kun bevaret, hvor de var en nødvendig del af hverdagen.

Den her kort skitserede perspektivering af visesangens funktionsændring kan underbygges gennem konkrete analyser af samspillet mellem repertoire, tekst, melodi, brugssituation og socialt tilhørsforhold, men det er et specialstudium og skal ikke forsøges her.

6. Afslutning

Vi har fulgt de dannedes vågnende interesse for den musikalske folkekultur fra 1780'ernes reformtid, gennem krig og statsbankerot frem til landbrugs-krisen i 1820'rne. Det er samtidig det tidsrum, der omspænder Rasmus Nyerups livslange visearbejde og den første folkemelodiindsamling herhjemme.

Det har været meningen at give en oversigt, der udnytter samtidigt kilde-materiale og antyder muligheder for at gå videre. Inddragelsen af det langt større og bedre bevarede materiale fra de senere folkevisindsamlinger kan selvfølgelig også kaste lys over sangen i perioden 1780-1820 og dokumentere antagelser, som blot har kunnet belægges sparsomt – men det har ikke været formålet her.

Det er forhåbentlig blevet klart, at der er mange forskelligheder og modsætninger i hele interessen for viserne i den omhandlede periode. Det er fristende at slutte med et spørgsmål og en hypotese, der ridser et nyt overordnet perspektiv op.

Det dansk-norske monarki var o. 1800 et rige med ikke mindre end otte forskellige folkeslag: Tyskere, frisere, danskere, nordmænd, samer, færinger, islændinge og eskimoer. En *patriot* hyldede uanset nationalitet rigets enhed og kongen som statsmagts øverste. De lærde havde hidtil kun interesseret sig for den del af den traditionelle, nationale kultur, som kunne understøtte patriotismen: Kæmpeviser og ordsprog samt dele af de gamle myter og sagn⁸⁹. Men Napoleonskrigen, tabet af Norge og fra 1830'rne Slesvig-Holsten spørgsmålet satte spørgsmålstejn ved det multinationale

monarkis overlevelsessevne. Samtidig havde landboreformerne sat en udvikling igang, der betød en civil nyorganisering af samfundet – begyndende fattigvæsen, oprettelsen af skolelærerseminarier, indførelse af almindelig skolepligt, nye krav til uddannelsen af akademikere og embedsmænd m.m. Statsmagten fik flere områder under sig og fik en ny rolle. Alt sammen en udvikling, der i 1830'erne og 1840'erne førte til stærke samfundsspændinger, til sociale og forfatningsmæssige krav og til *nationalismens* gennemslag.

De to store viseudgaver afspejler både patriotismen og noget mere. 1821-udgaven markerer en klar udvidelse af interessen for folkets sang. Men ingen af udgivelserne er afgørende præget af et romantisk-nationalt folkevisesbegreb – det finder man først hos digtere som Ingemann, Grundtvig, Hertz og Chr. Winther og hos Trykkefrihedsselskabet, A.P. Berggreen og Svend Grundtvig i 1830'erne og 1840'erne. Her bliver interessen for folkekulturen endnu bredere, selv om viseudgaverne stadig er stærkt restriktive sammenlignet med, hvad folk virkelig sang.

Vi iagttog (ved hjælp af Sven Møller Kristensens kategoriseringer), at Nyerups medarbejdere landet over i 1809-21 stort set tilhørte *akademiker- og embedsmandslaget* og hverken den egentlige overklasse eller »den egl. borgerlige del af middelstanden« (småborgerskabet). Netop dette lag begyndte som nævnt at få en ny rolle i samfundet. Kan vi tage deres tidlige interesse for folkeviserne som udtryk for en søgen efter en ny identitet – en forståelse af sig selv som almenhedens repræsentant hævet over klassemod-sætninger? I så fald kan der spores en linie fra Danmarks første folkemelodiindsamling i 1809 og op til 1840'erne, hvor der for alvor kommer skred i den nationalromantiske indsamling af musikalsk folkekultur med Svend Grundtvig og A.P. Berggreen i spidsen.

Vi må i hvert fald give Dahlhaus ret i, at ideer, der er svære at gøre håndgribelige og kan tolkes på mange måder, kan være blandt de vigtigste i en periodes musikhistorie.

Forkortelser:

ANR = Abrahamson, Nyerup og Rahbek: *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen*, I-V, Kbh. 1812-14 (udkom samlet 1814).

NR = R. Nyerup og P. Rasmussen: *Udvalg af Danske Viser fra Midten af det 16de Aarhundrede til henimod Midten af det 18de, med Melodier*, I-II, Kbh. 1821.

DFS = Dansk folkemindesamling, Kbh.

DBL = *Dansk biografisk leksikon* 1.-3. udg. (3. udg. under udgivelse).

DgF = Svend Grundtvig m.fl.: *Danmarks gamle Folkeviser*, I-XII, Kbh. 1853-1976.

form. = formentlig.

Noter:

1. Ud over nævnte værk især hans stadig inspirerende *Dansk folkesang gennem 150 år*, Kbh. 1958/1975.
2. Jfr. af mere synteseprægede værker: Fridlev Skrubbeltang: *Det danske landbosamfund 1500-1800* (Kbh. 1978), Claus Bjørn: *Bonde Herremand Konge* (Kbh. 1981), Martin Zerlang: *Bøndernes klassekamp i Danmark* (Kbh. 1976), Vagn Wählin: »By og land; Omkring dynamikken i forholdet mellem socioøkonomisk basis, organisation, klasser og ideologi i Danmark i det 19. århundrede – forsøg til en syntese«, i: Jørgen Holmgaard (red.): *Det grundtvigske bondemiljø* (Aalborg 1981) og Povl Schmidt: *Litteratur for menigmand* (Odense 1979).
3. Lørn Piø: *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821 og samtidens syn på genren*. Københavns Universitet/Institut for folkemindevidenskab 1969.
4. Ibid. s. 75-78 og s. 90. Svend Nielsen er inde på det samme for Triblers vedkommende i sin artikel »Skillingsviser udsendt af familien Tribler 1812-42«, i: *Folkeminder*, 13. Hefte, 1967, s. 190-91.
5. Ellen Jørgensen: *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil 1800*, Kbh. 1964, s. 169-73.
6. Piø, *op. cit.*, s. 19.
7. Frederik Nygård: *Efterslægtsselskabet og Edvard Storm*, Odense 1886, og Piø, *op. cit.*, s. 92-120. Jfr. også Povl Schmidt, *op. cit.*, s. 7-31.
8. For nu at nævne de sangbogsudgivere, der optræder på Landhusholdningsselskabets *Fortegnelse over Skrifter passende for den dansk-norske Landalmue*, Kbh. 1807.
9. »Fortegnelse over den danske Almuens Morskabsbøger«, i: *Maanedskriftet Iris*, marts, april, maj, juni 1795 og *Iris og Hebe*, feb., marts, april, maj, juli, aug., sept., okt., nov., dec. 1796. Hertil reaktioner og supplement fra Niels Blicher i *Iris og Hebe* feb. 1796; fra Anders Winding Brorson (om almuens sang) i *Iris og Hebe*, dec. 1796; fra en anonym i *Iris og Hebe*, okt. 1798 (med Nyerups svar); fra en anonym under mærket »1546« i *Iris og Hebe*, juni 1799 (med Nyerups anmærkninger); og atter af Niels Blicher i *Iris og Hebe*, jan. 1807. Nyerup-citatet er fra den første artikel i marts 1795, s. 226.
10. *Iris og Hebe*, dec. 1796, s. 340-41.
11. Det flg. bygger ud over læsning af Nyerups egne skrifter især på C.L. Strøm (udg.): *Rasmus Nyerups Levnetsløb, beskrevet af ham selv* (Kbh. 1829), F. Rønning: *Fire Fynske Bondesønner* (Kbh. 1898), Carl S. Petersens artikel i *Dansk Biografisk Leksikon*, XVII (Kbh. 1939) og Fl. Conrad: *Rahbek og Nyerup* (Kbh. 1979). Vigtige brevudgaver er S. Birket Smith: *Til Belysning af literære Personer og Forhold i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Århundrede* (Kbh. 1884) og Ernst Schmidt: *Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nordischen Gelehrten* (Berlin 1885).
12. Strøm *op. cit.*, s. 2.
13. Rasmus Nyerup: *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder* (Kbh. 1816), s. XXII.
14. *Kjøbenhavns Beskrivelse* (Kbh. 1800), s. 296.
15. Strøm, *op. cit.*, s. 130.
16. *Ibid.*, s. 25.
17. Conrad, *op. cit.*, s. 25.
18. Se note 9.
19. Blandt de øvrige udgav også Nyerups senere medudgivere Abrahamson og Rahbek viser i denne anledning, jfr. Karsten Biering: »Digte og Viser 1801«, i: *Folkeminder*, hefte 12 (1966), s. 117ff.
20. Jfr. om dette værk Mette Vinge: »Om Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder«, i: *Bag ved bøgernes bjerg, En hilsen til Mogens Iversen* (Danmarks Biblioteksskoles skrifter nr. 13), Kbh. 1978. s. 89-100, og Helge Nielsen: *Folkebib-*

- liotekernes forgængere* (Kbh. 1960), s. 93 ff. Også adskillige brevskrivere – typisk dem med almuebaggrund – bevidner Nyerup deres begejstring for netop dette værk.
21. *Iris og Hebe*, dec. 1796, s. 336.
 22. Noget som også f.eks. Melsen opfordrede ham til i brevet 27/8 1816.
 23. Jfr. Conrad, *op. cit.*, og Poul V. Rubows artikel om ham i *Dansk Biografisk Leksikon*, XIX, Kbh. 1940.
 24. Jfr. Georg Christensens artikel om ham i *Dansk biografisk leksikon*, I, 1979.
 25. Der altså ikke, som Dal gættede i *Nordisk folkeviseforskning siden 1800* (Kbh. 1956), s. 45, er Nyerup (jfr. Ehrencron-Müllers artikel om B.C. Sandvig i sit forfatterleksikon). Anmeldelsen står i *Almindelig Dansk Litteratur-Journal*, 3. bd. (1781), II, s. 86-101.
 26. Det kgl. Biblioteks håndskriftafdeling: Add. 65 d, 4°, bl. 18, dateret 9/1 1779.
 27. Sst.: Ny kgl. Samling 825as, 4°. Afhandlingen synes at være fra begyndelsen af 1780'erne.
 28. Jfr. Knud Bokkenheuser: *Drejers Klub*. Kulturhistoriske Interiører fra Rahbeks København. Kbh. 1903.
 29. Trykt i Ernst Schmidts brevudgave, *op. cit.*, s. 2-3.
 30. Med så vidt det kan spores kun en enkelt undtagelse, nemlig Peder Kier, som Abrahamson havde forbindelse med, jfr. Karl Clausen: *Folkeviser og nymodens sang i Napoleonstiden*, Kbh. 1968, s. 85 og bilag 4.
 31. Jfr. Nyerups breve til Rahbek 8/7 og 17/7 1813. Om Zinck se *MGG* og *DBL*. Ved viseudgaven i 1821 var Peter Grønland melodiredaktør; hans liv og virke er belyst af Erik Dal i »Peter Grønland 1761-1825, En holstensk musikdyrker i Danmark«, i: *Fund og Forskning*, VII (Kbh. 1960), s. 100-124; i *MGG* og i *Nordisk Folkeviseforskning siden 1800* s. 54-57 og 133-48 (med henvisninger til bl.a. en vigtig brevveksling fra kredsen Grønland-Rask-Afzelius-Geijer-Hæffner i Kongl. Biblioteket, Stockholm). Grønland udgav i 1818 *Alte Schwedische Volks-Melodien, gesammelt von E.G. Geijer und A.A. Afzelius*.
 32. Add. 65^{a-i}, 4° (herunder kapsel h med melodier) og en kapsel med melodier i *Ny kgl. Saml.* 2314, 4°.
 33. Henh. *Ny kgl. Saml.* 817^m, I-II, 4° og *Ny kgl. Saml.* 825as, 4°.
 34. Add. 16-17, 2°.
 35. Henh. i *Ny kgl. Saml.* 1367 & 2224, 2°.
 36. To bd. med signaturen C II, 180 blandt Musikafdelingens håndskrifter.
 37. Add. 16-17, 2° og Add. 85-87, 4° (til Nyerup), *Ny kgl. Saml.* 2494, I, 4° (til Rahbek) og *Den collinske Brevsamling*, IV (til Rasmussen).
 38. *Svend Grundtvigs Samling*, DFS 14, bl. 392-406.
 39. Henh. *fagkatalog* 2ⁱ, 4° og DFS 1912/5 (se også Thurens notater i DFS 1912/14A). Disse protokoller er et godt hjælpemiddel, men er ikke helt uproblematisk at benytte og bør for forskeren ikke erstatte et førstehåndsarbejde med kildematerialet.
 40. Olrik/Thuren angiver, at der i deres tid fandtes blad M⁷ og M⁸, men de er ikke længere i kapslen på Kong. bibl.
 41. Blot nogle af de vigtigste problemer ved Nyerups håndskrevne melodilister skal nævnes:
 - De er udaterede, men er ikke blevet til på een gang og indeholder i flere tilfælde senere tilskrivninger
 - Uforståelige påskrifter og henvisninger som »hos Steenbloch i den første udgave« (M¹), henvisninger både til Plesner og »Pl. 3«/»Plesn: N² 3« (M¹), »af en gammel skreven Visebog« (M⁴), henvisninger til »Miscellanea«, »I blandt de gamle danske Psalmer«, »Graaes Poesier« m.fl. (bl. 1).
 - M⁶ (= listen over de personer, der skal have frieksemplarer, med angivelse af det antal melodier de har meddelt) rummer forskellige overstregninger, som gør den svær at tolke, og det opførte antal melodier stemmer i flere tilfælde ikke med, hvad vi i dag kan spore (Bredsdorff, Clausson, Rønnau), strider mod de øvrige melodilister (Steenbloch) og mangler flere personer, som vi ved har indsendt melodier (Dreyer, Kier).

Ved at sammenholde oplysninger i Clausson, Hornsyld, Rønnau, Kier og Rasmussens breve samt oversigten over Rasmussens indsendelser i DFS 14 med melodilisterne, kan man nå frem til flg. datering af disse:

M¹, M² og M⁴: Efter 22/3 1810 (da Kier, Clausson, Hornsyld og Rønnau er med), men senest fra dec. 1810 (da Rasmussens indsendelser i denne måned ikke er med).

M³ & M⁵: Form. 1810.

M⁶: Tidligst fra jan. 1811 (da Skjønne Vid. Selskab er nævnt), senest fra 1814. (Olrik-/Thuren antog, at M⁶ var fra senest sept. 1811, idet Rasmussen på dette tidspunkt sendte flere melodier ind end de 12, han optræder med i listen. Det kan imidlertid ikke forklare alle M⁶s gåder, f.eks. at Rønnau anføres med 14 melodier, selv om han allerede 20/3 1810 indsendte 30 melodier iflg. brev til Nyerup denne dato, eller at Steenbloch kun anføres med 10 melodier. En overgang troede jeg, at listen kun anførte antallet af melodier, som de enkelte indsendere fik trykt, men det synes heller ikke at kunne passe).

42. Jfr. Nils Schiørring: »C.B. Ruthström og Rasmus Nyerup«, i: *Svensk tidskrift för Musikforskning*, 1961, s. 287-96, der også antager, at sprogforskeren Rasmus Rask har optegnet et par af disse svenske melodier. – Jeg har ikke villet anføre Oehlenschläger som »indsender«, blot fordi hans melodi til »Åge og Else« er optaget i ANR; det må vist stå på udgiverens regning.
43. Nyerup har åbenbart selv optegnet et par tekster i Add. 65h, 4°, bl. G (efter egen erindring?) og Add. 65a, 4°, s. 154 (efter »Mine Piger«), Ingemann har efter en sjællandsk bondes sang indsendt »Hr. Iver« (DgF 109) til trykning i Nyerups nytårsgave *Hertha* 1817, en vis Lützow har indleveret en flyvebladsafskrift (Add. 65h, 4°, bl. Q), biblioteksamanuensis Widerø har leveret en afskrift af den norske DgF 304 (ANR IV, 363), pastor O.D. Lütken har optegnet »Møen og den liden småsvend« efter en bonde på Fyn i 1814 (jfr. *NR* II, nr. 41), overlærer H.B. Melchior ved Herlufsholm har indsendt en gl. skoledisciplebryllupssang til samme viseudgave (II, nr. 73), Rahbek har måske indleveret en enkelt tekst (iflg. det nu forsvundne M⁸ i Add. 65h, 4°). Også de svenske lærde har optegnet tekster til Nyerup (f.eks. Afzelius, jfr. *ANR* III, 445; derimod har sekretær Thomée nok ikke selv optegnet, men blot udlånt de 14 bd. viser m.m. til Nyerup i 1810, jfr. *R. Nyerups Rejser til Stockholm*, Kbh. 1816, s. 14). Endelig skal det nævnes, at der blandt Nyerups efterladenskaber ligger yderligere knap en snes anonyme visetekster, hvoraf i hvert fald seks er skrevet af Melsen (Ny kgl. Saml. 2314, 4°, 48-58), een med mærket »N....v« af Poul Matthias Nødkov (Add. 65h, 4°, P) og fire muligvis af O.D. Lütken eller faderen sognepræst P.W. Lütken i Lumby (Ny kgl. Saml. 2314, 4°, 34-35). Ikke alle disse visetekster er blevet nedskrevet i forbindelse med folkeviseindsamlingen (Nødkov døde f.eks. i 1805), men nogle af dem er.
44. *Digteren og samfundet*, I, Kbh. 1974, s. 24.
45. Andresens betydning for folkeviseindsamlingerne er som nævnt næsten ikke til at spore. Til gengæld fortjener han at huskes for sin enestående og modige beskrivelse af »Min Sinds-Sygdom i Aaret 1783«, i: *Iris og Hebe* 1801, s. 195-253.
46. Alt dette er grundigt og perspektivrigt gennemgået i Clausens *Folkevise og nymodens sang i Napoleonstiden*, Kbh. 1968.
47. Forerindringer mentes tabt indtil et eksemplar genfundtes i slutningen af 1940'rne; jeg har fundet endnu et eksemplar blandt F.P.J. Dahls papirer i Ny kgl. Saml. 2743, 4°.
48. Carl Dumreicher og Ellen Olsen Madsen: *Danmark, dejligst vang og vænge* (Kbh. 1956), s. 167. Jfr. om plejefaderen og Rasmussens forhold til denne Frederik Nygård, *op. cit.*
49. Omstændighederne omkring denne kendte melodis opståen og indsendelse er gennemgået af Hjalmar Thuren i *Danske Studier*, 1911, s. 28-36.
50. Melsens person kan belyses gennem den ufuldstændige kirkebog for Bindslev, folketællingslisten 1787, Skagen købstads skifteprotokol 10/3 og 22/4 1794, 11 breve og brevfrag-

- menter på Det kgl. Bibl., auktionsprotokollen fra Aalborg by og birk 1818-26, B 37-877, fol. 210a (med en trykt og en håndskreven fortegnelse over Melsens ejendele, som blev solgt på auktionen 10/4 1821).
51. Jfr. den trykte *Fortegnelse paa afg. Amtsfuldmægtig Melsens Bogsamling* fra auktionen i Ålborg 10/4 1821; haves ikke på Det kgl. bibl., men i Landsarkivet for Nørrejylland blandt dokumenterne til Auktionsprotokollen for Ålborg 1818-26. (Heri er indskrevet købere og priser).
 52. Iflg. Georg Østergaards artikel om Dyrskjøt i *Vendsysselske Aarbøger*, 1925, s. 116 (hvor amtsfuldmægtigen dog kaldes »P. Melsen«).
 53. DFS 131. Gaardboe omtaler visebogen kort i sine to breve til Svend Grundtvig 31/3 & 23/4 1883 (DFS 1910/28 = DFS 176), og siger, at den har tilhørt afdøde »Forvalter Melsen paa N. Elkjær« (= Jens Melsen, skriverkarl (1787) og forvalter (1801, 1834) på Nørre Elkær i Tværsted sogn iflg. folketællingslisterne disse år).
 54. Det er i øvrigt spændende at sammenligne Melsen med en anden kritisk-borgerlig lavere embedsmand, nemlig Anders Knudsen, hvis meget kritiske visebog fra o. 1800 er bevaret, jfr. Svend Gissel: »Revolution og landmåling. Omkring en visebog fra ca. 1800«, i: *Meddelelser fra rigsbibliotekaren*, 30. årg. (1979), nr. 1, s. 8-15. – Også blandt gejstligheden kunne man dog træffe et ganske nøgternt og uheroiserende syn på fortiden, som f.eks. i det markante brev Jens Smidth skrev til Nyerup 31/7 1798. Brevet indledes: »Jo mere man lærer at kiende til den saa kaldte Riddertid og til de Mennesker, der udgjøre dens historie, jo mere maa man afskye den og dem. Der er ingen Liderlighed eller Voldsomhed, som en Ridder jo har gjort sig skyldig i.« (Brevet trykt i S. Birket Smith, *op. cit.*, s. 339 ff).
 55. F.eks. i lokaltopografier som Joachim Junge: *Den nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meeninger og Sprog*, 1798, eller Niels Blichers *Topographie over Vium Præstekald*, 1795; jfr. også Claus Bjørn, *op. cit.*, s. 44-45.
 56. Dumreicher & Madsen, *op. cit.*, s. 123-24.
 57. Jfr. brev i ANR V, s. XIII ff og *Halvorsens forfatterleksikon*, V, s. 427.
 58. Clausen: *Folkeviser*, s. 57 og 113 og note 18.
 59. *Ungdoms Minder*, s. 31 & 46.
 60. *Norsk Biografisk Leksikon*, XII, s. 137.
 61. Dumreicher og Madsen, *op. cit.*, s. 127 og 130.
 62. Cit. efter Niels Chr. Øst: *Materialier* nr. 97, Kbh. 11/1 1837.
 63. Nyerups efterladenskaber rummer som nævnt også en halv snes visetekster, skrevet med forskellige ukendte hænder, men da det ikke er til at påvise af hvem og hvornår, skal de forbigås her.
 64. *Op. cit.*, s. 100.
 65. Nogle få melodier fra andre indsendere har særlige ikke dur-moll tonale træk, men dette aspekt forbigås her, da materialet er så lille.
 66. Clausen, *op. cit.*, s. 80-98.
 67. Han findes omtalt i *Dansk biografisk Lexikon*, 1. udg. (men er gledet ud af 2. udg.) og selvfølgelig hos Erslew. Erik Dal har prøvet at rehabilitere ham som eventyrudgiver i sit efterskrift til *Dansk Folkedigtning* (Gyldendals bibliotek, 47), 2. opl., Kbh. 1972. Det materiale, som Winther oversendte til Thiele (se nedenfor), findes nu i Svend Grundtvigs samling blandt Thieles manuskripter i DFS 27-28.
 68. Iflg. *Forpostfægtning*, s. 53-55.
 69. Iflg. Kiers »Efterslæt« til Oldsagskommissionen, citeret hos Clausen, *op. cit.*, s. 112.
 70. Iflg. ANR V, s. XV og Nyerups melodiliste M⁶ i Add. 65h. Se i øvrigt *Ehrencron-Müllers forfatterleksikon*, I, s. 524 (om faderen), og enkekaressesag 14141 i Rigsarkivet, der er oplysende om Born selv. Han endte som justitsråd.
 71. *Folkesange og Melodier*, 3. udg. (1869), s. 370.
 72. *Forerindring* til Weyses kæmpevischarmoniseringer.

73. Ingen af de to viseudgaver har derimod fået støtte fra fonden *Ad usos publicos*, som ellers i rigt mål støttede forskellige litterære udgivelser, jfr. *Fonden ad usos publicos*, udg. af Rigsarkivet, II, 1902. (Fonden støttede dog Nyerups rejse til Sverige i 1810).
74. *Ny kgl. Saml.* 2385, 2°. Indholdet, hvortil der findes en udførlig registrant, er fordelt i fem kasser og indbefatter både ansøgninger, breve, forhandlingsprotokoller, regnskaber m.m.
75. *Fonden ad usos publicos*. II (1902), s. 334-36.
76. Jfr. breve til forstanderen Eiler Hammond i Seminariets arkiv, *Landsarkivet for Sjælland* og Conrad, *op. cit.*, s. 42.
77. Sven Møller Kristensen: *Digteren og samfundet*, I, s. 37-39.
78. Iflg. Schultz egne trykte fortegnelser for disse år i Det kgl. Biblioteks småtryksafdeling.
79. Dal: *Nordisk Folkeviseforskning*, s. 54 ff.
80. Jfr. Grüner Nielsens artikel i *Aarbog for Musik* 1923, s. 71-72.
81. (Jeg har ikke forsøgt at revidere listen over ANR). Her er det altså kun *Nyerups kilder*, som interesserer. Yderligere oplysninger om (en del af) visernes oprindelse, tryk osv. kan findes i Nils Schiørring: *Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang*, I-II, Kbh. 1950. – Nyerups melodiliste, som omtales flere gange, ligger i *Ny kgl. Saml.* 2314, 4°, bl. 1.
82. *Rasmus Nyerups Levnetsløb*, s. 166-67.
83. En god oversigtsartikel over den del af den musikalske folkekultur, som spillemandsmusikken udgør, finder man i Frithiof Staunsholm og Hans Peter Larsen: »Spillemandsmusikken i Danmark i det 19. århundrede«, i: *Modspil* nr. 8 (1980), s. 13-23. Jeg har selv ridset nogle overordnede sanghistoriske perspektiver op ud fra et konkret sangstudie i »Folkeviseteologi« – illustreret ved Det haver så nyligen regnet«, i: *Modspil* nr. 8, s. 32-50. I øvrigt har svenskerne fået den samlede oversigt, vi så hårdt savner, nemlig den fremragende *Folkmu-sikbogen* (red. af Jan Ling, Gunnar Ternhag & Märta Ramsten), Stockholm 1980.
84. Henh. s. 153, 107 og 139-40, 115, 169-70 i Hans Ellekildes nyudgave, Kbh. 1915 (Danmarks Folkeminder bd. 13). Også Niels Blicher skildrer musikken ved bryllupper og desuden bl.a. en majfest i sin *Topographi*, s. 140-43. Jfr. i øvrigt Lene Ingemann Jørgensens oversigtsartikel: »Omkring en litterær genre – danske egnsstopografier publiceret i årene 1755-1845«, i: *Unifol* 1980, s. 17-62.
85. Se DBL¹, Ehrencron-Müllers forfatterleksikon og div. papirer i Add. 103^{xii}, 2°.
86. Plesner citatet er fra brevet 11/8 1809. Jfr. også Junge, *op. cit.* (Ellekildes nyudgave), s. 140, og citatet ovenfor fra Steenblochs anmeldelse af Nyerups »Prøve«.
87. Citeret efter Clausen: *Folkeviser*, s. 112-13.
88. Refereret af Niels Blicher i *Iris og Hebe*, feb. 1796.
89. Jfr. Bengt Holbek: »Danske folkeminder og dansk nationalitet«, i: *Tradisjon, Tidsskrift for folkeminnevitenskap*, nr. 10, 1980.

Resümee:

In Dänemark fand die erste grössere Einsammlung von Volksmelodien (die teilweise auch eine Text einsammlung wurde) in den Jahren 1809-21 statt und hatte als treibende Kraft den Professor Rasmus Nyerup. Den Hintergrund für diesen Artikel bilden Studien des bis heute bewahrten Materials aus dieser Einsammlung: Originaleinsendungen von Melodien und Texten, Briefe, allerlei Vorarbeiten zu den Liederausgaben und sonstiges gedrucktes und ungedrucktes Material aus der damaligen Zeit. Der Artikel versucht, das Material in seiner ganzen Breite als Quellmaterial für die eigene Zeit zu verwenden. Sein Zweck ist, eine Übersicht über Rasmus

Nyerups Liederarbeit und über seine Mitarbeiter bei der Einsammlung 1809-21 zu geben (einschliesslich seinen vergessenen Mitausgeber, Lars Melsen) und dabei die Einsammlung in einen breiteren gesellschaftlichen Zusammenhang zu stellen. Einige Perspektive werden angedeutet, und das Material sollte die Weiterarbeit noch ermöglichen. Der Artikel ist in sechs Abschnitten disponiert:

1. *Geschichtlicher und bewussttheitgeschichtlicher Hintergrund; das Interesse für musikalische Volkskultur und ihre Einsammlung um 1800.* – Die Einsammlung findet in einer Periode statt, in der die alte feudale Gesellschaft als eine Folge der Bauernreformen im Abbruch ist, und sie wird gerade während des Napoleonkrieges angefangen. Es wird durch Analyse hervorgehoben, dass tatsächlich um 1800 ein gewisses Interesse für musikalische Volkskultur vorhanden ist, zwar von verschiedenen Motiven verschiedener Gruppen der Bevölkerung getrieben.

2. – *Die Treibkraft hinter der Einsammlung 1809: Rasmus Nyerups Liederarbeit; Rahbeks und Abrahamsons Rolle; die Organisierung der Einsammlung.* – Rasmus Nyerup, der Bauernsohn, der Professor in Litteratur wurde, beschäftigte sich das ganze Leben hindurch mit Liedern. Er spiegelt das Liederinteresse einer ganzen Periode wider und streicht es heraus. Es wird nachgewiesen, wie seine Auffassung der Lieder sich ständig entwickelte, und dass er nach der Herausgabe der »Ausgewählten Dänischen Lieder aus dem Mittelalter« I-V, 1812-14 eine in der damaligen gebildeten Welt allein stehende Auffassung von Volkskultur und Gelehrtheit erreichte.

Diese geklärte – zwar nicht widerspruchlose – Auffassung steckt hinter der Herausgabe der »Auswahl Dänischer Lieder aus der Mitte des 16ten Jahrhunderts bis an die Mitte des 18ten, mit Melodien«, I-II, 1821, die eine klare Erweiterung des Interesses für das Lied des Volkes zu erkennen gibt. Abrahamson und Rahbek verkörpern zusammen mit Nyerup alle Tendenzen in dem Interesse für die alten Lieder, das in der gebildeten Welt der damaligen Zeit vorhanden war. Es ist dagegen charakteristisch, dass Nyerup 1821 als Mitredakteure die beiden Bauernsöhne, Lars Melsen und Poul E. Rasmussen, wählte.

3. *Die Einsender – und ein wenig von den Sängern.* – Nachdem das primäre Quellmaterial für Nyerups Einsender und ihre Einsendungen erwähnt ist, wird eine ausführliche Liste von Einsendern und Aufzeichnern, die selbst nicht eingesandt haben, aufgestellt. (Periode: 1809-21). Es wird festgestellt, dass der überwiegende Teil dieser Personen weder von der höheren Gesellschaft noch von den Kleinbürgerlichen sondern von der Akademiker- und Beamtenschicht stammt. Wo es nur möglich ist, werden die Beweggründe der Einsender zum Mitwirken analysiert und folgendermassen rubriziert: Antiquarisch-historisches Interesse, Patriotismus, praeromantisch-ästhetisches Interesse, ursprünglich romantische Anschauung (nur Winding) und Gelehrte »aus dem Volk« (Rasmussen, Melsen). Lars Melsens Liederarbeit wird zum ersten Mal gedruckt in diesem Artikel beleuchtet (auch der Fund von zwei Bänden handgeschriebenen Liederbüchern mit 600 Liedertexten aus Melsens 12-bändiger, handgeschriebener Lieder-sammlung). Die Voraussetzungen und Fähigkeiten der Einsender werden beurteilt, die Umstände beim Aufzeichnen werden beleuchtet, wie auch die Art der Einsendungen und des bewahrten Materials kurz beschrieben wird. Schliesslich wird klargelegt, wie der Sammler von Volks- und Bänkelliedern, Matthias Winther als potentieller Einsender abgewiesen wurde, und wie wenig wir von den traditionellen Sängern hinter der Volksliedeinsammlung heute noch wissen.

4. *Die Ausgaben.* – Mit Hilfe vom Archiv der »Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse« wird über die ökonomische Unterstützung der beiden grossen Liederausgaben berichtet, und deren Inhalt und Redaktion werden erwähnt (hierunter eine Liste von der Provenienz der Lieder in der »Auswahl dänischer Lieder«).

5. *Der Gesang auf dem Lande 1780-1820?* – Hier wird die Gegenfrage gestellt: Was wurde in dieser Periode tatsächlich auf dem Lande gesungen? Welche Rolle hat der Gesang in der Volkskultur gespielt, und wie verhielten sich die Volksliedeinsammlungen dazu? Es wird Beispiele gegeben von direkten gedruckten Beschreibungen, Schilderungen aus der schönen Lite-

ratur und Angaben in den Briefen an Nyerup. Es wird festgestellt, dass der eigene Charakter des Volksliedes im Material geahnt werden kann, die Gebrauchssituationen werden aufgezählt, und die Funktion des Volksliedes wird erhellt in Verbindung mit der Änderung des Liedes in einer Periode, in der eine wohlhabende Schicht von Hofbesitzern in gewissen Gegenden eine neue Kultur braucht – zu guter Letzt ein Resultat der grossen Bauernreformen.

6. *Abschluss.* – Hier wird gefragt, ob der soziale Hintergrund der Einsender im Zusammenhang mit der wechselnden gesellschaftlichen Rolle der Akademiker- und Beamtenschicht während und nach der Abwicklung des Feudalismus gesehen werden muss, wobei eine Linie zu den Volksliedeinsammlungen der vierziger Jahren des 19ten Jahrhunderts und zu den späteren national-romantischen Einsammlungen angedeutet wird.

Die Arbeit mit der Volksliedeinsammlung 1809-21 hat den Verfasser davon überzeugt, dass eine breite Beschäftigung mit dem Thema lohnend ist, und dass das Material um die grossen Volksliedeinsammlungen reiche Möglichkeiten bietet, die Periode gesang-, kultur- und sozial-historisch zu erhellen. Wenn auch der vorliegende Artikel nur einige von diesen Aspekten angeschnitten hat, hat er doch hoffentlich Wege angewiesen, die weiterführen könnten.

Übersetzung: Bendt Kallenbach.